

አባ ጴጥሮስ ቐሺ ገብረሥላሴ

ሐጺር ታሪኽ ክርስትና

ብታልዮት ጋዜጣ ብርሃን
አሥመራ ፲፱፻፸፮

ናበውሕ ከመ ይትሐተም

† አባ ዘካርያስ ዮሐንስ
ዘመንበረ አሥመራ

ይተሐተም

ሐሰቃ ማኅበር ሲታውም?
አባ ማቴዎስ ሐጎስ

በዘይ ፍቃድ ደራሲኡ
ኪሕተም አይበክል?

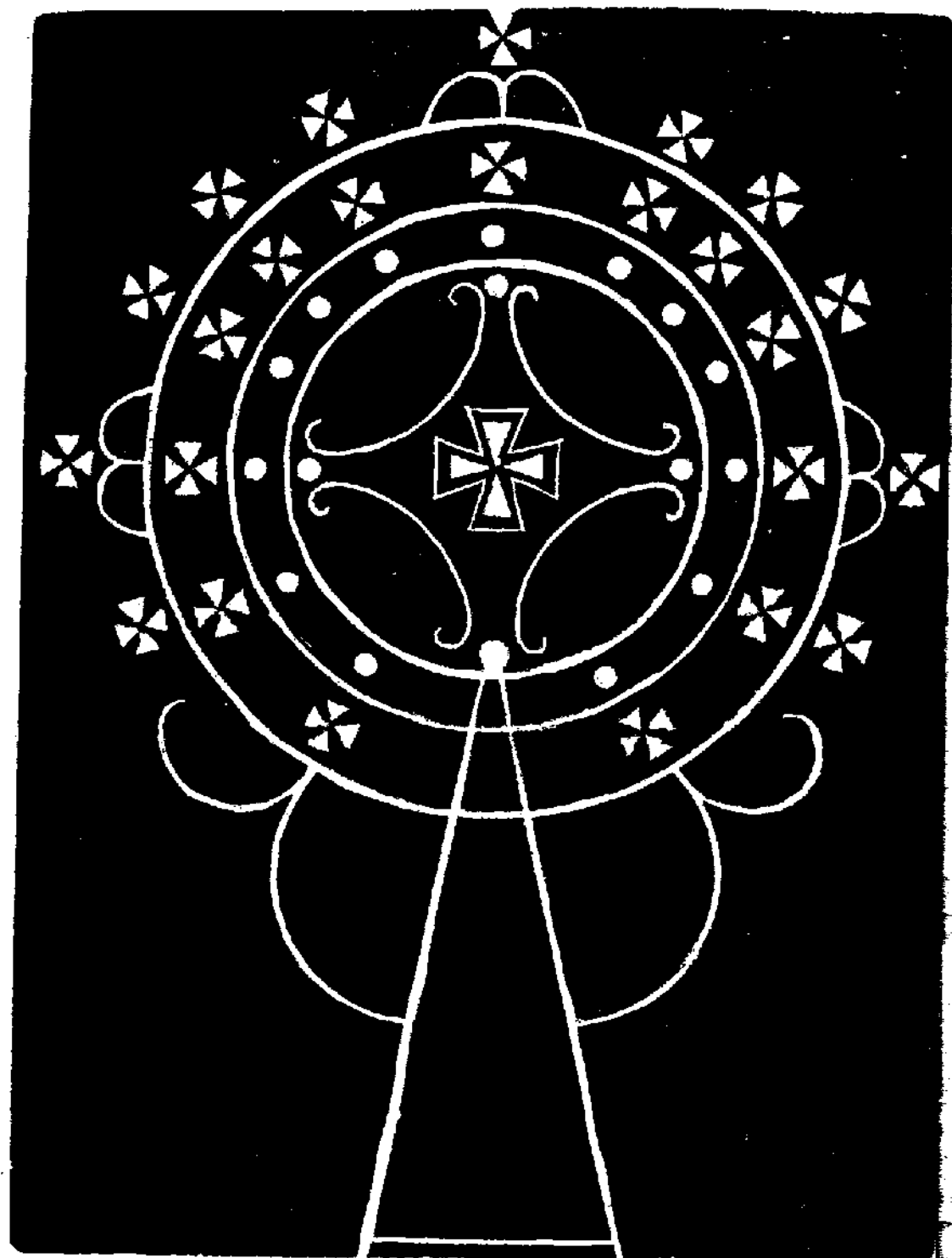
መ ቅ ድ ም

ሓደ ጊዜ ጉ- ኢየሱስ ክርስቶስ ንሓዋርያቱ ከምዚ ኢሉ ብምሳሌ ተዛሪቡዎም ነበረ፤ መንግሥቲ እግዚአብሔር ንሓደ ዘርኢ አድሪ እዩ ዝመስል፡ ሓደ ካብቶም ዝደቐቐ እዘርእቲ እንኪንሱ በቐሉ ይፃቢ'ዮ ክሳብ መጽለሊ አዕዋፍ ዚበቐዕ ጨናፍር የውጽእ። እንደገና ከዓ መንግሥቲ እግዚአብሔር ንሓደ ዕማኾ መባኹ ዕቲ ይመስል፤ ሓደት እንከሉ ንክንደይ ሓርጭ ኪልውጥ ይኸእል።

እዚ ትንቢት'ዚ ተፈጺሙ እዩ። ሓደ ዕማኾ ዘይአኸሉ አይሁዳውያን ሓረስ ቶትን ገፈፍቲ ዓሣን፡ ክርስቶስ ምስ ለአኾም፡ ንትምህርቱ ሓዘም ካብ ሓደ ጫፍ ናብ ሓደ ጫፍ ዓለም እናተወናጨፉ ናብ ኩሉ ስፍራታት በጽሑ። እኒህ ከዓ እቲ ብኣታቶም ዝመስረቱ እምነት ክርስቶስ ብዕድሙ ክልተ ሽቕ ዓመት በጺሑስ ኣብ ኩሉ ኩርናዕ ዓለም ንኩሉ ዓሌት ደቂ ሰብ ሓቀፉ ይርከብ።

እዚ መጽሓፍ እዚ ብዓቕሙ ክርስትና ከመይ ኢሉ ከምዝጀመረ፡ ከመይ ኢሉ ከምዝማዕበለ፡ ብናይ አጸሓሕፋ ታሪኽ መምርሒ ተኸቲሉ የቕርብ። ታሪኽ ሓቀኛ ኪኸውን ይግብእ፡ እቲ ዝተረኸበ ዓወታት መታን ኪእመን፡ እቲ ዝተገብረ ጌጋታት'ውን ኪጽሓፍ ይግብእ ብማለት፡ ካብቲ ዝበለጸ ምንጭታት ታሪኽ ተዋጺኡ ብምንጽጻር ተጻርዩ ዝቐረበ እዩ። ዝኾነ ይኹን ግን ከም ዓቕምኻ ጥንቃቄ እንተገበርካ'ውን ካብ ደቂ ሰብ ጌጋ አይሰኣንን ኢዩ'ዮ፡ ዘጋጠመኩም ጌጋ ከተ መልክቱልና ብትሕትና ንልምን። ካብዚ መጽሓፍ'ዚ ግን መንፈስ ክርክርን ሽም ጠጣን ከምኡ እውን መንፈስ ወገንነት ሃይማኖትን ካብ ሓሳብ ደራሲኡ ርሑቕ እዩ።

ደራሲኡ

መ እ ተ ቂ

እዚ እንነብረሉ ዓለም ዕግርግርን፡ ግጭትን፡ ጥሚትን፡ ሕግምን፡ ዝመልእ ከምዘኾነ ሓደ'ኳ ኪዝንግዖ ኣይክእልን። ነዚ ዝተገንዘቡ ሰባት መድኃኒት ደልዮ ሙሉ፡ ማለት ንዓለም ሰላምን ደስታን፡ ፍትሕን ማዕርነትን፡ ኬምጽኡሉ ብብእ ዋናም ብብወገኖም ተጊሆምን ተቢሆምን ተንሥኡ። እዞም ሰባት እዚኣቶም ዓለም ከምዘ. ሕጂ ዘለዎ ኮይኑ ከምዘይጀመረ ተገንዚቦም፡ ናብቲ ናይ ቀደሙ፡ ራህዋን ጽጋብን፡ ሓጉስን ቅሳነትን፡ ንኪመልሰዎ ሕይወቶም ከይተረፈ ዝሰውዑ ብዙኃት እያቶም፡ ክሳብ ሎሚ እውን ነዚ ዝጽዕሩ ኣለዉ። እንተኾነ ሓይ ሕግም ንኸትፍ ውሶ መልዓሊኡ እንታይ ምዃኑ ምፍላጥ የድሊ፡ እዞም ድሕነት ዓለምን ናጽነት ወዲሰብን ተተምንኖም ዚጽዕሩ ሰባት ግን፡ ናይ'ዚ ኣብ ዓለምና ዘሉ ጭንቀ-መክ ራን፡ ገለ ሃብታም፡ ገለ ድኻ ጌሩና ዘሉ ጽቡቕ ዘይተደላየለ ኣተዓዳድላ ሀብትን፡ ሱሩን መንቀሊኡን ኪፈልጡዎ ኣይክእሉን። ስለዚ ምሉእ ብምሉእ ኪዕወቱ ኣይ ተራእዩን።

ናይ'ዚ ኩሉ ዝበልናዮ ነገራት ምንጪ ከምዚ ዝስዕብ እዩ፡ ብጊዜ ኣቦና ኣዳ ምን ኣደና ሓዋንን ዝነበረ ፍጥረት ሰብ፡ ንኣምላኽ፡ ንፈጣሪኡ እምቢ በለ፡ ካብ ሕጊ ኣምልኹ ወጸ፡ ካብ ልዑ ኣንቂሉ'ኳ እንተዘይተላዕለ፡ እንታይ ደላ ብሕቡኹታ ናይቲ ፈታኒ ሰይጣን፡ ወዲ-ሰብ ኣብ ልዕሊ ኣምላኽ ተንኮል ፈጸመ፡ ማዕረ ኣምላኽ ኪኸውን ተመጣጠረ። ወዮ እምነት ተነቢሩሉ ሓላው ፍጥረታት ዝተሸመ ኪጠልም ተረኽበ። ወዲ-ሰብ ስለዝበደለ ተቐጽዐ። ካብ ገነት ተሰጉ፡ ንሞት ከዓ ተፈርደ፡ ካብ መሬት መንዚሑ ኪምገብ ተገደደ።

እዚ ኣብ ዓለምና እንርእዩ ዘሎና ጭንቅን ጸበባን ከሰ ናይ'ዚ መቐጸዕቲ'ዚ ሳዕቤን እዩ እምበር ዓለም ከምዚ ኢሉ ኣይተፈጥረን፡ ከምዚ ኢሉ ኣይጀመረን። እዚ ሕግም ከሰ ካብ ሱሩ ኪፍወስ እንተደሊናዮ ወዲ-ሰብ በዳለ ኢሉ ተኣሚኑ፡ ምሕረት ኪሓትት፡ ኪኸሕስ ይግብእ። እዚ ንኪገብር ግን ዓቕሚ ኣይነበርን፡ ማለት ዕመቕ በደሉ ዚርዳእ ልቢ፡ ዓቕን ኃጢአቱ ዚገምት ብቐዕ ኣእምሮ ሰኣነ። ስለዚ ባዕሉ ኣምላኽ ምስደቂ ሰብ ድሕነት-ዕርቂ ኪገብር መደበ፡ ስለዚ ከዓ ካል ኣይ ኣካል ናይ ቅድስቲ ሥላሴ - ወልድ፡ ሥጋ ደቂ-ሰብ ለቢሉ ኣብ ማእከል ደቂ ሰብ ሓዲሩ፡ ብዘይካ ብኃጢአት ብኩሉ ንኣና መሲሉ ተኸየደ። ድሕነት ኬበስር ኣብ ጳለስጢናን ከባቢኣን ተመላለሰ፡ ንሕዝቢ መሃረ፡ ድንቂ ዝኾነ ተኣ ምራታት ፈጸመ፡ ኣብ መወዳእታ ከዓ ክንዳና፡ በጃና ኪኸሕስ ቀረበ፡ ኣብ ሓደ ኩርባ ኢየሩሳሌም በጊዕ መሥዋዕቲ ኮይኑ ናብ ኣምላኽ ተወፈየ፡ ክሳብ ሞት ንኣምላኽ ኪእዘዝ ተረኽበ። ቀዳማይ ኣዳም እንተፈንጸገ፡ ዳግማይ ኣዳም ግን ተማ ረኸ፡ በዚ ከዓ ኣምላኽ ብዙሕ ተሓጉሰ፡ ተዓረቐና ድማ። ታሪኽ ድሕነትና ተፈጸመ።

ኣብዚ መጽሐፍ'ዚ ከሰ፡ እዚ ናይ ድንነትና ታሪኽን እዚ ናይ ጉ- ኢየሱስ ክርስቶስ ቃልን፡ ኣብዚ ጀሽሕ ዓመታት እንታይ ከምዘጓነፎ ክንርኢ ኢና።

ምዕራፍ ፩

ጉይታና ኢየሱስ ክርስቶስ እንኳውላድ ዝነበረ ዙነታት ዓለም ።

ቅ- ጳውሎስ “እዋን ምስ በጽሐ ክርስቶስ ናብ ዓለም መጸ” ይብልና (ገላ- ፬፻፱)

እዚ ጳውሎስ በጽሐ ዝብሎ እዋን ከመይ ዝኣመሰለ ነበረ?

ደቂ ሰብ ንምጽኣት ክርስቶስ ከመይ ገይሮም ተሰናድዮም ነበሩ?

፩- ብወገን ኣረምነት ዪ- ብወገን ሕዝበ ኣይሁድ

፪- ብወገን ዙነታት ዓለም ከመይ ዝበለ ምድላው ነበረ?

፩- ብወገን ኣረምነት ፡

ቅድሚ ልደት ክርስቶስ መብዛሃቶም ደቂ ሰብ ኣብ ናይ ኣረምነት ጸልማት ይነብሩ ነበሩ፤ ማለት ነቲ ሓደ ሓቀኛ ኣምላኽ ገዲሮም ኣብ ኣምልኽ ጣዖት፣ ኣብ ዋንቆላን፣ ኣብ ካልኦ ብልሽዊ ግብረ ኣረምነትን ተዋፊሮም ይነብሩ ነበሩ፤ (ሮሜ- ፩ ፡ ፳፪-፳፮) ።

ኣብ ግብጺ (ምስሪ) ንፀሓይ ከም ፈጣሪ የምልኽዋ (ይሰግዱላ) ነበሩ ። ሓደ ብዕራይ ኣምጺኦም ከፃ ኣብ ሓደ ፍሉይ ቤት ኣንቢሮም እናተኸናኸኑ ከም ኣምላኽ ይሰግዱሉ ነበሩ ። ኣብ ገሊኡ ኣውራጃታት ድማ ንሓርገጽ ከይተረፈ ንሓ ቀኛ ኣምላኽ ዝግባእ ስግደትን ኣምልኽን መስዋዕትን የቕርቡሉ ነበሩ ። ክሰብ ንሓደሓደ ሕንጉጉታት ከይተረፈ ይሰግዱ ከምዝነበሩ ታሪኽ ዚምስክሮ እዩ ።

ኣብ መሶጳጣምያ እንተኾነ’ውን ፡ ሽሕኳ ብእዋን ልደት ክርስቶስ ናይታ ሃገር ሥልጣኔ ወዲቐ፣ እቶም ዚደንቑ ኣብያተ ጸሎታት ፈራሪሶም እንተነበሩ ፡ ንከ ዋኸብቲ ኣምልኽ ኪወሃብ ጸኒሑ ነይሩ ። ኦብ ዓዲ ግሪኽ (ፅርፅ) ድማ ዳርጋ ነፍሲ ወከፍ ወገን ፡ ከተማ ፡ ሥድራቤት ፡ ነናቶም ሓለውቲ ኣማልኽቲ ገይሮም ፡ ነቶም ኣማልኽቲ ኬባእስዎም ፡ ኬዋገእዎም ይውዕሉ ነይሮም ኢዮም ።

ኣብ ፀሓይ ፡ ኣብ ውሕጅ ፡ ኣብ ዓበይቲ ኣግራብ ፡ ኣብ ኣኸውሕ ዚሰግዱ ሕዝቢ መሊእም ነይሮም ። ዚውስቡን ዚዋሰቡን ጣዖታት ፡ ወወገኖም ሓዞም ነንሓድሕዶም ዚዋድኡ ዚነብሩ ጣዖታት ንወዲ ሰብ ኬጽግብዎ ኣይከኣሉን ። ሮማ ውያን እንተኾነ’ውን ብዝገደደ ፡ ናይ ዘዘሰዓሩዎም ኣሕዛብ ኣማልኽቲ ጣዖታት ፡ ናብ ሮማ ብምእታው ነቲ ኣብያተ ጸሎታቶም ቁጽሪ ብዘይብሉም ጣዖታት መል እዎም ፡ ዳርጋ ነፍሲ ወከፍ ዝሃ ፡ ነፍሲ ወከፍ ደንበ ነናቱ ጣዖት ነይሩም ኪበሃል ይከኣል ። ነገሥታት ሮማ ከፃ ፡ ኣማልኽቲ ኢና ስገዱልና ብምባል ትእዛዝ ይእ ውጁ ነበሩ ። እዞም ዙሉም ጣዖታት ንሓደ ሰብ እኳ ጽምኢ ናይ’ቲ ሓቀኛ ኣም ላኽ ከርውዩሉ ኣይከኣሉን ። መጠን ጣዖት ዚበዝሑ ፡ መጠኑ ከፃ ደቂ-ሰብ ብው

ሽጧ ልቦም ተሃውኹ ። አብ ዓፄ ግሪኽ አብጎቲ ዓብይ አደባባይ ከተማ አቲና (አተንስ) “ነቲ ዘይተፈልጠ አምላኽ” ዚብል ጽሑፍ ጌሮም አብ እግሪ ሓደ ምስሊ ጣዖት አንቢሮም ነበሩ ። ሕይወት ዘይብሎም ምስሊታት ፍጥረት፣ ኢድ ደቂ ሰብ ስለዝኾነ፣ ካብጎቲ ሓቀኛ አምላኽ አዘዮም ዝረሓቹ ጎደሎታት ከይኖም ተረኽቡ ። ስለዚ ከዓ አረማውያን ደቂ ሰብ ድሕነት ይትምንዩ ነበሩ፤ አውራ እቶም ፍላስፋታቶም ከምእኒ ሶቅራጥስ፣ ስኒካ፣ አሪስቶትል ወዘተ- ዝአመሰሉ ናይ አምልኾ ጣዖታት ከንቲነት ተረዲእም ንሓደ አምላኽ ጥራሕ ስግደት ከምዝግባእ ብሓይሊ ምምርማሮም በጺሖም ነበሩ ። ከምዚ ኢሎም ከዓ ንምጽአት ድሕነት መስናደዊ ገይሮም ኪበሃል ይከኣል ።

፪ - ብወገን ዕብራውያን

ዕብራውያን ምስቶም ጎረባብቶም ዝነበሩ አሕዛብ እንተደኣ ኣነጻጺርናዮም ዝሓሹ እዮም፡ ምኸንያቱ ከዓ ባዕሉ አምላኽ ንምጽአት ክርስቶስ ንኺቐበሉ ኢሉ ድሮ ተገሊጹሎም ነይሩ እዩ ። እስራኤላውያን ሕሩይ ሕዝቢ እግዚአብሔር ነበሩ ። ካብጎቲ ንአብርሃም ዝጸውዓሉ ጊዜ ጀሚሩ ብፍሉይ ዝተምቶም ዝነበሩ ሕዝቢ እዮም ። ንሳቶም ከዓ አብ ኩሉ ናብራኦም እግዚአብሔር ዝገበረሎም እናዘከሩ ከይጠልምዎ ይጽዕሩ ነበሩ ። እንተጠለሙ ግን ኪዳን ኣትዩሎም ስለዝነበረ በቲ ዝተጋገይዎ ኪህውተቱ ኣይገደፎምን፣ እንታይደኣ ከም እኒ መሲ፣ ዳንኤል፣ ሕዝቅኤል፣ ኢሳይያስ ወዘተ- ዝአመሰሉ ነቢያት እናለኣኽ ይገንሖምን ይመልሶምን ነበረ ። ሓድሓደ ጊዜ አብ ትሕቲ ባዕዳውያን ገዛእቲ ይነብሩ ነበሩ፣ ገዛእቶም ናብ ጣዖታቶም ኬዘንብልዎም ብዘረኣዩ ምጽአት መሲሕ እናዘከሩ አብ እምነቶም ይጸንው ነበሩ ። አብ ናይ ሃይማኖት ጉዳይ አብ ሠለስተ ተኸፊሎም ነበሩ ።

ሀ- ሰዱቃውያን፣ ለ- ፈሪሳውያን፣ ሐ- ኤስናውያን ። ሀ) ሰዱቃውያን፡ ፍልስፍና ግሪኽ ዝተማህሩ ኣይሁዳውያን ኢዮም ። ትንሣኤ ሙታን ኣይእምኑን ኢዮም ዝነበሩ ። ነፍሲ መዋቲት እያ ኢሎም ስለዝእምኑ አብጎዚ ምድሪግዚ ንብላዕ፣ ንስተ፣ ንተሓጎስ ብሃልቲ ነበሩ ። ከምኡ’ውን ብጊዜ ኢየሱስ ተጻይ ሮማውያን ዝቆመ ናይ ፖለቲካ ፓርቲ ኢዮም ዝነበሩ፤ ብዙኃት ሀብታማትን ዐበይትን ምሁራትን ሰዓብቲ ነበሩዎም፤ ሕዝቢ ግን ብዙኅ ይስዕቦም ኣይነበረን ።

ለ) ፈሪሳውያን ዝተባህሉ ጉጅለ ኣይሁዳውያን ግን አብ ጽኑዕ ሓለዋ ሕጊ መሴን ልማዳት ዓዶምን ዝእምኑ ጉጅለ ኢዮም ዝነበሩ ። ብዛዕባ ሓለዋ ሕጊ ዝነበሮም ዝተጋነነ ርእይቶ አብ ብዙሕ ደጃይቕ ቀንጠመገጢ፣ ዝኾነ ነገራት ኣውጺቑዎም ነበረ’ም ብዙኃት ካብኣቶም አብ ግዳማዊ (አፍአዊ) ሓለዋ ሕጊ ተጸሚዶም እንከለጧ ግፍዕን ዓመጽን ይፍጽሙ ስለዝነበሩ ካብ እግዚአብሔር ዝረሓቹ ነበሩ ። ዘዝዓበዩ ነገራት ገዲፍካ አብ ነኣሽቱ ነገራት ምርጃቕ ምስ ክርስቶስ ኪጋጭዎም ተረኽቦ ። ንኣብነት ብቐዳም መዓልቲ ወድኻ ምሕንጋርሲ ግበኢ ድዩ ኣይግቡእን እናበሉ ይማገጡ ነበሩ ። ቀዳም መዓልቲ ሰዊት ሓሰኻ ምብላዕ ሕጊ ዕረፍቲ ምፍራስ ገይሮም ይግምትዎ ነበሩ ። ክሳብ ብቐዳም መዓልቲ ንሕሙም ምፍጥስ ኣይግባእን ዚብሉ ዚነበሩ ኢዮም ። አብ ኩሉ ኣከያይዳኦም ብዝተራቐቑ ደጃይቕ ሕግታት ዝምርሑ “ብግዳሙ ዝተለቐለቐ መቐብር” ኢዮም ዝነበሩ ።

ሐ) ኤስፋውያን ወይ ቻሲዲም፡ እዞም ጉጅለ እዚአቶም ናይ እስራኤል ምዕንናዕ፡ ናይ እስራኤል ድሕነት፡ ብቅንዕና ዚጽበዩ ዚነበሩ እያቶም፡ ካብዚአቶም ገሊአቶም ብምንኩስና ኣብ ገዳማት እንኪቐመጡ፡ ገሊአም ግን ኣብ ዘዘለዉዎ ብሃረርታ ምጽአት መሲሕ ዚጽበዩ ዚነበሩ ኢዮም። ከምእኒ ሰምያን ኣረጋዊ ጸድቕ (ንጉይታና ብሕጻኑ ኣብ ቤተመቐደስ ምስ ተቐበሎ “ተመሥገን እንቋዕ ኣዒንተይ እዚ ረኣዖ፡ ሕጅስ ደጊም ዋላ ውሰደኒ ጉይታይ” ዝበለ) እኒ ሐና ነብዩተ፡ እኒ ማርያም ኣደ ክርስቶስ፡ ኤልሳቤጥ ኣደ ዮሐንስ መጥምቕ ወዘተ ዝኣመሰሉ ኢያቶም።

፫ - ብወገን ምምሕዳር መንግሥቲ

ቦቲ ግዜ እቲ ፍሉጣት ዝነበሩ ኣሕዛብ መብዛኛቶም ኣብ ትሕቲ ሮማ ይመሓደሩ ነበሩ። ኣብ ማእከላይ ባሕሪ ዚግምገሙ ዓድታት ግዝኣት ሮማ ኮይኖም ቋንቋ ግን ሮማይስጢ (ላቲን) ዘይኮነስ እንታይድኣ እቲ ቦቲ ጊዜ'ቲ ቋንቋ ትምህርቲ ዝነበረ ቋንቋ ግሪኽ (ዕርዕ) ይዛረቡ ነበሩ።

ሮማውያን ካብ ኩሎም ዝሓዙዎም ኣሕዛብ ጸጽቡቕ ሕገ-ልምዲ ወሲዶም ንኹሉ ዓለም ዚበቅዕ፡ ዜተሓባብር፡ ዜማሓደር ሕጊ ኣቀጥም ነበሩ። እዚ ሕጊ'ዚ ክሳብ ሎሚ መሠረት ናይ ኩሉ ሕግታት ዓለም ኮይኑ ይርከብ ኣሎ።

ኣብ ትሕቲኦም ንዚነበሩ ሃገራት እንተ ብቀላይ እንተ ብምድሪ ብመንገድታት ኣራኺቦምዎም ነበሩ። ገሊኡ ካብ'ዚ መንገድታት'ዚ ጌና ዘመናውያን ማኪናታት ዚጓዩሉ ዘሎዎ እዩ። ብጊዜ ሮማውያን ምሥራቕን ምዕራብን መምስ ሃብቱን፡ መምስ ልምዲ-ባህሉን ተራኺቡ ነበረ።

ክርስቶስ ብሓቂ ከም'ቲ ጳውሎስ ዚብሎ ኣብ ምቐእ ጊዜ እዩ ኣብ ዓለም ዚመጸ። ብሓደ ወገን ደቂ ሰብ ድጎነት ሃረር እንኪብሉ፡ ነቲ ኣምልኾ ሓቀኛ ኣምላኽ ጸሚኦም እንከሎዉ ቦቲ ሓደ ወገን ከዓ ዓለም ኣብ ትሕቲ ሮማውያን ጸዋታ ረኺባ ድጎነት እንኪትጽቦ ኢዩ ክርስቶስ ናብ ዓለም ዚመጸ።

ምዕራፍ ፪

፩ - ልደት ክርስቶስ መድኃኔ ዓለም

ኣቦና ኣዳም ትእዛዝ ፈጣሪኡ ምስ ጠሓስ፡ ወይጣን ኣጋግይዎ ማዕረ ኣምላኽ ኪኸውን ምስ ተመጣጠረ፡ ባዕሉ ብዝገበሮ በደል ካብ ገነት ተሰጐ። ኣምላኽ ግን ኣብ ተስፋ ቁርጾት ኣይደርበዩን፡ ናይ ድጎነት ተስፋ ሃቦ፡ ነቲ ዝተዓገበ ኣምላኽ ዚኸሕስ፡ ኣብ ሞንጐ ደቂ ሰብን፡ ኣብ ሞንጐ ኣምላኽን ዕርቂ ዜውርድ ከስ መሲሕ ኪመጽእ ከምዝነበሮ ኣምላኽ ንኣዳም ተናገሮ።

መሲሕ ኪውለድ ምዃኑ ቅድሚ አሸሐት ዓመታት ብትንቢት ይንገር ነይሩ፤ ነዚ ኪመጽእ ዝነበሮ መድኃኒ፡ ሕዝቢ እስራኤል ብዓብይ ሃረርታ ይጽበይዎ ነበሩ። እግዚአብሔር ብዝገለጸሎም ከዓ ብዙኃት ነብያት አቐዲሞም ብዓይኒ ተን ቢት ርእዮም ነበሩ። ንኣብነት ካብ ዓለት ዳዊት ከምዝኾነ (ዪ ሳሙ ፯፡፲፩-፲፫) አዲሱ ድማ ሓንቲ ድንግል ከምዝኾነት (ኢሳ- ፯፡፲፬)፤ ዝውለደሉ ቦታ ድማ ኣብ ናይ ይሁዳ ቤተልሔም ምዃኑ (ሚክ- ፭፡፫)፤ ቅድሚ ብዙኅ ሚእትታት ዓመታት ነብያት ብዓይኒ ትንቢት ርእዮም ነይሮም ኢዮም። ቀቅድሚኡ ሓሊፉ መገዲ ዘጣሕጥሓሉ (ምል- ፫፡፩) ከምኡ'ውን ኣብ ገምገም ፈለግ ዮርዳኖስ ኣብ አውራጃ ገሊላ ዚሰብኽ ሓደ ሰብ ኪመጽእ ከምዝነበሮ ተነጊሩ ነይሩ ኢዩ (ኢሳ- ፱፡፲፪)። ነቢያት ኣብ ኦሪት ብዛዕባ ሕይወት ክርስቶስ እንኪጽበዩ ከዓ መምህርን ነብይን ኪኸውን ከምዝነበሮ (ኦሪት ዘዳ- ፲፰፡፲፭) ኣብ ሞንጉ እምላኸን ደቂ ሰብን ናይ ዝገበር ኪዳን ሞንጉኛ (ኢሳ- ፶፭፡፫-፬) ኪኸውን ከምዝኾነ፡ ናይ ደቂ ሰብ መድኃኒ ከምዝኾነ (ኢሳ- ፰፡፲፬) ብ፱ ቅርሺ ኪሸዮጥ ከምዝነበሮ (ዘካ- ፲፩፡፲፪) ኣብ ኣእዳዉን ኣእጋሩን ኪኸንክርም ከምዝኾኑ (መዝ- ፳፩፡፲፯-፲፰) ንኸዳውንቱ ጠላዕ ኪጸወትሉ ምዃኖም (መዝ- ፳፩፡፲፱) ኪሰቕልም ከምዝኾኑ (ዘካ- ፲፪፡፲) እንተኾነ ግን ሥጋኡ ከይመሽመሽ ከምዝተርፍ (መዝ- ፲፯፡፱-፲፩) ኣብ ዮማን ኣቦኡ ኪቐመጥ ከምዝኾነ (መዝ- ፶፲፡፩) ቅድሚ ብዙኅ ዘመናት ብትንቢት ተፈሊጡ ነበረ። ሕዝቢ እሥራኤል ከስ ብሕሉፍ መንገዲ ብእምላኸ ንመሲሕ ንኺቐበሉ ተመሪጾም ስለዝነበሩ ብዓብይ ሃረርታ ይጽበይዎ ነበሩ። ብምልኡ ኦሪት ትጽቢት መሲሕን ተልእኾኡን ኢዩ ሓዙ ዘሉ ኪበሃል ይከኣል።

ዪ- ብሥራት ገብርኤል፡

ዓለም ኣብ ትሕቲ አውጉስጦስ ቄሣር ንጉሥ ሮማ ጸጥ ኢላ እንከላ፡ ኣብ ሃገር ይሁዳ፡ ሂሮድስ ነጊሡ ኣብ ዝነበረሉ ጊዜ (ሉቃ- ፩፡፭) ኣብ ናይ ኢየሩሳ ሌም ቤተ መቐደስ ዜገልግል ዝነበረ ዘካርያስ ዝተባህለ ካህን ነበረ፤ ሰበይቱ ከዓ ኤልሳቤጥ ትበሃል ነበረት። ክሳብ እርጋኖም ውሉድ ብዘይምርካቦም ብዙኅ ጎሂ ነበሮም፡ ከመይ ሽሕጻ ጥንቁቓት ሓለውቲ ሕግን ሕያዎትን እንተነበሩ ውሉድ ብዘይምርካቦም ግን እምላኸ ረጊምዎም ከይኸውን ብዙኅ ይፈርሁ ነበሩ።

ዘካርያስ ካህን ተርታኡ በጺሕዎ ቤተ መቐደስ ኪዓጥን እንከሉ ሓደ መዓ ልቲ መልአኸ እግዚአብሔር ተራእዮ፡ ኣብቲ ዚዕጠን ክፍሊ ናይ ቤተ መቐደስ ብዘይካቲ ዓጣኒ ካህን ንካልኣት ክልኩል ነበረም፡ ዘካርያስ በይኑ ምስ መልአከ እግዚአብሔር ብምርካብ ብርቐዕ ፍርሓት ሓደሮ። እቲ መልአኸ ግን “አይትፍራሕ ዘካርያስ ጸሎትካ ተሰሚዑ ኢዩ፡ ኤልሳቤጥ ሰበይትካ ወዲ ክትወልደልካ ኢያ፡ ስሙ ከዓ ዮውሓንስ ክትብሉ ኢኻ” (ሉቃ- ፩፡፲-፲፫) በሎ። ስም ይመርሕ ጥዋፍ ዮብርህ ከምዚ ብሃል ዮውሓንስ ማለት “እምላኸ ራሕራሕ” ማለት ኢዩ። ዘካርያስ ንኺእምን ምልክት ሓተተ’ዎ እቲ መልአኸ “እን እቲ ኣብ ቅድሚ እምላኸ ዝቐ ውም ገብርኤል ኢዩ ነዚ ኬበስረካ ከዓ እኔኹ ተላኢኸ” ኢሉ ምስ ኣረጋገጸ “ንም ልክት ከዓ ክሳብ እዚ ብሥራት ዚፍጸም ዓባስ ክትከውን ኢኻ በሎ። ንዘካርያስ ኣብ ግዳም ዝጽበይዎ ዝነበሩ ሕዝቢ ኣብ ቤተ-መቐደስ ብምድንጓዩ ብዙኅ ተሻ ቐሉ፡ ዓባስ ኮይኑ ምስ ወጸ ግን እምላኸ ከምዝተራእዮ ተገንዘቡ።

ከምዚ ኢሉ ከስ እቲ እግዚአብሔር አተስፍይዎ ዝነበረ እዋን ድገነት ጀመረ ። መልአኸ ንዘካርያስ ከምዘበሰሮ ከዓ ኤልሳቤጥ ነፍሲ ጸር ኮይና ተረኽበት ኣብ ሻድሻይ ወርኒ ከዓ ገብርኤል መልአኸ እንደገና ብሥራት ሒዞ ናብ ናዝሬት መጸ ኣብ እንዳማርያም ባል ኢያቂምን ሓናን ኣትዩ ከዓ ንማርያም “ሰላም ንዓኺ፣ ኣምልኦተጸጋ፣ እግዚአብሔር ምሳኺ እዩ” በላ ። ልክዕ ከምዘካርያስ ንሓውን ሰን በደት፣ “እንታይ ዓይነት ሰላምታ እዩ እዚኸ” ኢላ ከዓ ሓሰበት (ሉቃ- ፩፡ ፳፮- ፳፱) እቲ ቃላት እምብዛ ከበድ ኮይኑ ረኽበቶ፣ ትሕትና ዝዓሰላ ስለዝነበረት፣ ከንድዚ ዝእክል ዘረባ ከዓ ዚግባእ ኮይኑ ኣይመሰላን ። እቲ መልአኸ ግን ከምዚ ኢሉ ኣተሃዳድኦ “ኣይትፍርሒ ማርያም፣ ኣብ ቅድሚ እግዚአብሔር ፀጋ ረኽብኪ ኢኺ እኒሆ ከስ ክትፀንሲ ኢኺ ወዲ’ውን ክትወልዲ ኢኺ፣ ስሙ ከዓ ኢየሱስ ክትብልዮ ኢኺ፣ ንሱ ዓቢይ ኪኸውን እዩ፣ ወዲ ልዑል እውን ኪበሃል ኢዩ፤ እግዚአብሔር ኣምላኽ ድማ ዙፋን ኣቡኡ ዳዊት ኪህቦ ኢዩ...” (ሉቃ- ፩፡ ፴- ፴፫) ።

ፅንሲ ብናይ ሰብኣይን ሰበይትን ርክብ ስለዝኾነ ዚርከብ፣ ማርያም ነቲ መልአኸ መብርሂ ሓተተቶ ። ጌና ሕጽይቲ ዮሴፍ ጥራሕ ስለዝነበረት ጌና መርዓት ስለዘይኮነት እዚ ብሥራት ገብርኤል ከመይ ኢሉ ኪፍጸም ከምዝኸእል ገረማ ። ንላ ድንግል ኢያ ዝነበረት ። ናይ’ዚ ግድል’ዚ መፍትሒ እንከነግራ ገብርኤል ሓይሊ ኣምላኽ ኣብ ምድሪ በዳ ኣብ ልዕሊ ጽላት ብመልክዕ ደመና የጽልል ከምዝነበረ ከምኡ ኬጽልላ ከምዝኾነ ስለዚ ከዓ እቲ ዝውላድ ብኃይሊ ኣምላኽ (ብተኣምራት) ከምዝኾነ ነገራ፤ እዚ ምስ በርሃላ ከስ ማርያም ሕራሮ በለት ። እዚ ነገራት ሓቂ ከም ምዃኑ ዘመልክት ከዓ ከምቲ ንዘካርያስ ዝተዋህቦ ምልክት “እኒሆ ኤልሳቤጥ ዘመድኪ ኣብ እርጋና ወዲ ፀኒሳ ኣላ፣ ወያ መኻን ዝነበረት ሻድሻይ ወርኒ ሒዛ ኣላ፣ ከመይ ንእግዚአብሔር ዘይክእሉ የልቦን በላ” (ሉቃ- ፩፡ ፴፮-፴፯) ነዚ ከዓ ማርያም ባዕላ ከይዳ ኣረጋገጸቶ ።

ከምዚ ኢሉ ኢዩ ከስ መሲሕ መድኃኒና ወዲ እግዚአብሔር ኣብ ዓለም ዝመጸ፤ ኣብ ታሪኽ ወዲ-ሰብ ዝኣተወ ።

ብዛዕባ ናይ ሕይወቱ ታሪኽ ኣርባዕተ ወንጌላውያን፣ ማቴዎስ፣ ማርቆስ፣ ሉቃስ፣ ዮሐንስ እኹል ምንጭ ታሪኽ ሂሰሙና ኣሎ። ብዓይኖም ዝረኣይዎን ብእዝናም ዝሰምዕዎን ኢዮም ጽሒፎም ሂሰሙና ዘሎ። ወይ ድማ ብዓይኖም ካብ ዝረኣዩ ሰባት ብኸንደይ ጥንቃቄ እናኣተቱ ኣጸርዮም ኢዮም ጽሒፎምዎ ዘለዉ ። ክርስቶስ ዝበሉን ዝገበሮን ኩሉ’ኳ እንተዘይኮነ ቀቀንዱ ግን ኣመዝጊቦም ኢዮም ። ናይዚኣቶም ምስክርነት ታሪኽ እንተዘይእኸለ ግን ናይቲ ግዜ’ቲ ዝነበሩ ኣረማውያን ጸሓፍቲ ከም እኒ ዝሸቶኒዮስ፣ ጽሒዮስ ንኡስ (ናይ ቢታንያ ኣውራጃ ኣመኃዳሪ ዝነበረ)፣ ታቺቲስ ወዘተ ዝተባህሉ ምንባብ ይኣክል ። ካብ ኹሉም መሳቱ ክርስቶስ ዝነበሩ ጸሓፍቲ ታሪኽ ኣውራ ምስክርነት ዚህበና ግን ፍልጢዮስ ዮሴፍ ዝተባህለ ኣይሁዳዊ ኢዩ፤ ንሱ ብዛዕባ ክርስቶስ ከምዚ ይብል፡ “ኢየሱስ ዝሰሙ ሰብ ነበረ (ሰብ ኪበሃል ዚክእል እንተኾነ) ድንቂ ዝኾነ ተኣምራታት ዚዓዩ፣ ደቂ ሰብ ተኣምሶም ዚሰምዕዎ መምህር እዩ ዝነበረ” ። ፍልጢዮስ ነዚ ቃላት’ዚ ድሕሪ ቈሩብ ዓመታት ድሕሪ ትንሣኤ ክርስቶስ ኢዩ ዝጸሓፎ ። ስለዚክስ ክርስቶስ ናይ ጽውጽዎይ ሰብ ኣይኮነን ናይ ዘመኑ ጸሓፍቲ ታሪኽ ዝዝክርዎ ህልዊ እዩ።

፫- ክርስቶስ መሲሕ ምዃኑ ባዕሉ ገሊጹ እዩ።

ሓደ ግዜ ዮሐንስ መጥምቕ ክልተ ተመሃርቱ ናብ ክርስቶስ ልኢኹ “እቲ ኪመጽእ እንጽበዮስ ንስኻ ዲኻ ወይስ ካልእ ክንጽበ ኢና” (ማቴ- ፲፩፡፫) ኢሉ ሓተቶ፡ እዚ ማለቱ ከዓ “ንስኻ መሲሕ’ዶ ኢኻ?” ማለቱ ኢዩ። ኢየሱስ እንኪምልኸ ትንቢት ኢላይያስ እናጠቐስ መሲሕ ምዃኑ ምልክት ከዓ እቲ ደንቂ ዝኾነ ተአምራታቱ ምዃኑ ገለጸሉ (ማቴ- ፲፩፡፭-፮)። ሓንቲ ሳምራዊት ሰበይቲ እውን ብዛዕባቲ ኪመጽእ ዘሎም መድሓኒ ምስ ተዛረበቶ “እነ ዝሃረበኪ ዘሎኹ ንሱ እዩ” በላ (ዮሐ- ፬፡፳፭-፳፮)፤ ንኒቆዲሞስ እውን ካብ ሰማያት ዝመጽአ ወዲ አምላኽ ምዃኑ ነገሮ (ዮሐ- ፫፡፲፫-፲፰) እናዓበዩ ብዝኾደ ወዲ እግዚአብሔር ምዃኑ እናተጋህደ ከደ “እዚ ሰብ’ዚ ከይተማህረ ክንድዚ ፍልጠት ካበይ አምጺ ኡዎ” (ዮሐ- ፮፡፲፭) ኢሎም ተገሪሞም ይሰምዕዎ ንዝነበሩ ከምዚ በሎም፡ “ትምህርተይ ናተይ አይኮነን፡ እንታይ ድኣ ናይቲ ዝልኡኸኒ ኢዩ።” (ዮሐንስ ፮፡፲፮-፲፱)።

ሽሕሒ ፈሪሳውያን መሲሕ ምዃኑ ኪአምኑ እንተዘይከኣሉ እቲ ተራ ሕዝቢ ግን ሽዑ ንሽዑ ኣለለዩዎ ኢዩ። ብዓጀባ ናብ ኢየሩሳሌም ኪሓቱ እንከሉ “ሆሳዕና ንወዲ ዳዊት”። እናበሉ ከም ሓደ ንጉሥ ኢዮም ዝተቐበልዎ። ኢየሱስ መንነቱ ብወግዲ ዝገለጸሉ ከዓ ኣብ ቅድሚ ሊቀ ካህናት ቀያፋን፡ ካልኣት ሊቃነ ካህናትን፡ ዓበይቲ ዓድን ኣብ ባጮ ነበረ። ቀያፋ ንኢየሱስ ከምዚ ኢሉ ሓተቶ፡ “ብሕያው አምላኽ አምሕላካ ኣሎኹ። ክርስቶስ ወዲ እግዚአብሔር እንተድኣ ኩንካ ንገረና”፤ ኢየሱስ ከዓ “ልክዕ ኢልካዮ ኣሎኹ - - - ድሕሪ ሕጂ ከዓ ወዲ ሰብ ኣብ ዮማን እቲ ሓያል ተቐሚጡ ክትርእይዎ ኢኻትኩም - - -” (ማቴ- ፳፮፡፳፫-፳፬) በሎ። ኢየሱስ ዝሃቦ መልሲ ብሩህ፡ ግሁድ ሰለዝነበረ ሊቀ ካህናት ቀያፋ ብቑጥዓ ክዳውንቱ ተራብዐ። በዛ ወሳኒት ሰዓት ከኣ ኢየሱስ ወዲ እግዚአብሔር ምዃኑ አግሂዱ ገለጸ።

ክርስቶስ አምላኽ ምዃኑ ባዕሉ ገሊጹ።

ክርስቶስ መሲሕ ምዃኑ ጥራሕ አይኮነን ዝገለጸ ወዲ አምላኽ ምዃኑ እውን ገሊጹ እዩ። ካብ ተሸልቲ ሃይማኖታት ሓደ’ኳ ወዲ አምላኽ እዩ ዝብል አይተረኽቦን፡ መሓመድ ነብይ ንኣብነት ብአምላኽ ከምዝተላእከ ድኣ እምበር ንባዕሉ ወዲ አምላኽ ምዃኑ አይተዛረበን፡ ኢየሱስ ግን ወዲ እግዚአብሔር ከም ምዃኑ ይናገረና።

ቂሳርያ ኣብ እተባህለት ዓዲ እንከሎ ሓደ ግዜ ንሓዋርያቱ “ሕዝቢ መን ይብሉኒ” ኢሉ ሕዝቢ ብዛዕባኡ እንታይ ከምዝሓስቡ ሓተቶም፡ ንሳቶም ከዓ “ገሊአም ዮሐንስ መጥምቕ፡ ገሊአም ኤልያስ፡ ገሊ ኤርምያስ ይብሉኹ” በሎም፡ ንሱ ከዓ “ንስኻትኩም”ከ መን ትብሉኒ” በሎም፡ ኢጥሮስ ብለም ኣሕዋቱ ሓዋርያት እናተዛረበ “ንስኻ ክርስቶስ ወዲ’ቲ ሕያው ኢኻ” በሎ። ክርስቶስ ከዓ ንኢጥሮስ “ስምኡን ወዲ ዮና እቲ ኣብ ሰማይ ዘሎ ኣቦይ እምበር ሥጋን ደምን አይገለጽልካን እሞ ብፁዕ ኢኻ” በሎ።

ጴጥሮስ ከሰ አምላክ! ስለ ዝገለጸሉ ኢየ ከምኡ ዝበለ፡ ግለት መሲሕ ጥራሕ ዘይኮነስ ወዲ እግዚአብሔር እውን ምዃኑ ዝፈለጠሉ።

ክርስቶስ ከሰ ወዲ እግዚአብሔር ምዃኑ እንኪገልጽ ብዙኅ ጊዜ ኣቦኡ ከምዝልኣኹ፡ ፍቓድ ኣቦኡ ከምዚገብር፡ ነቦኡ ኣጸቢቐ ከምዚፈልጦ ኣቦኡ ከፃንፃኡ ኣጸቢቐ ከምዝፈልጦ ይገልጻልና።

፩ - ክርስቶስ ብዘረባሉን ብግብሩን አምላኸ ምዃኑ ገለጸ ።

ገሱ ኢየሱስ ክርስቶስ ኃይሊ ፍጥረትና ዘይክእሎ ግሁድ ድንቅታት ሠራሐ እዩ ። በዚ ከዓ ወዲ እግዚአብሔር ምዃኑ አመስኪሩ እዩ ። ሠለስተ ጊዜ ምጪታት አተንግረኡ፡ ንግይ ናብ ወይኒ ለዊጡ፡ ብውሑድ እንጌራ ንኣሸሓት አጽጊቡ፡ ንማዕበል ቀላይ ብሓደ ቃሉ አህዲኡ፡ ብዕውሩ ንዝተወልደ ከኣ ብርሃን አዲንቱ ሂቡዎ እዩ ። ነዚ ዚጽሕፉ ሰባት ወይ ብዓይኖም ዚረኣዩ ወይ ከኣ ብዓይኖም ካብ ዚረኣዩ ብጥንቃቄ ሓቲቶም ኢዮም ዝነግሩና ። ፈሪሳውያን አይሁድ ነዚታት እናረኣዩ ኣብ ከንዲ ዚኣምኑ፡ ብኃይሊ ሰይጣን ኢዩ ዚገብሮ በሉ፡ ሰይጣን ግን ንሰይጣን አይሰንን ኢዩ ። ስለዚ “ብሰም ሰይጣንስ ከመይ ኢሊ ኣጋንንቲ ኪሰጉግ” ምስ በሉም ግን መልሲ አይረኸቡሉን ። ኣብ መወዳእታኡ ከዓ ንባዕሉ ካብ ሞት ብምትንሣኡ ብዝበለጸ ወዲ አምላኸ ምዃኑ ገለጸ ።

ገሊኦም ንፈልጥ ኢና ዝብሉ ሰባትን፡ እቶም ዘይተቐበሉዎ አይሁድን “ክር ሰቶስ ሓደ መጠፋፍኢ ኢዩ ዝነበረ” ይብሉ፡ እዙይ ግን ጌጋ ጸልማት እዩ ። መጠፋፍኢ ዚብሃል መኸሰቡ ደልዩ ንብጻዩ ዘተዓሻሹ ኢዩ ። ኢየሱስ ግን “ሕዝቢ ብምሉኡ ሆ! እናበለ ንጉሥ ተሸየመልና” ኢሉ እናለመኖ ኢዩ ዝኣበዩ ። ኪጥዕመኒ ኪረብሐ አይበለን ። ንሱ መሲሕ ምዃኑ ጥራሕ እዩ ኪነግር ዚደለዩ፡ ንሠለስተ ዓመት ኣብ ቅድሚ ጸላእቱ ብግህዶ እዩ ዚሰበኸ፡ ገላ መኸሰሲ እንተረኸቡሉ ብማለት ይጻናተጪዎ ነበሩ፡ ኣብ ቅድሚ ሹመኛታት ሮማ ከሲሶም ኬቕተልዎ ብዝሃቀኑ ከዓ ምስሌኑ ቄሳር ዝነበረ ጲላሙስ “እዚ ሰብዚ ንጹሕ’ዩ” ኢሉ እዩ ዚፈረደ፡ ሽሕዒ ፈሪሁ ነጻ ኢኻ፡ ኣብ ድላይካ ኪድ እንተዘይበሉ ። “መን እዩ ካባኻትኩም ብኃጢአት ዚኸሰኒ” (ዮሐ- ፰፡ ፵፮) እንተበሉም ሓደ’ኳ ዚኸሰ አይ ተረኸበን፡ ከመይ ጻድቕ ወዲ አምላኸ ኢዩ ዝነበረ፡ እንበር ሰብ ኩይኑ ዘይጋገ መን ኣሉ? ስለዚ ክርስቶስ “ኹት እስኪ ኃጢአት ርኽቡለይ” ኪብሉም እንከሉ፡ ወዲ እግዚአብሔር ብምዃኑዶ አይኮነን ። አይሁድ መቕተሊ ዚኸውን ክስታት ብዙኅ ደለዩሉ፡ ምስ ቀበጹ ከዓ ኢዩ ሊቀ ካህናት ቀዶፋ “አምሕላካ ኣለኹ፡ ወዲ እግዚአብሔር እንተኾንካ ንገረና” ምስበሉ ኢየሱስ ከዓ “ልክዕ ከም”ቲ ቶብሉ እዩ” ምስበሉ ቀዶፋ ከምዕቡድ ክዳውንቱ ዝቐደደ ።

ብዛዕባ አምላኸነት ኢየሱስ መን ኪጠራጠር ይኸእል፡ እቶም ጌና መሲሕ ኪመጽእ ኢዩ ኢሉም ዚጽበዩ ዘሉዉ አይሁድክ ክሳብ መኣስ ኪጽበዩዎ እዮም?

፪ - ቅድሚ ምምጺኡ ተነጊሩሉ ዝነበረ፡

መዝገብ ታሪኽ እንተገንጸልና ብዙኃት ሰባት ካብ አምላኸ መጸእና ይብሉ፡ ብዙኃት ከዓ ንባዕላቶም አማልኽቲ ምዃኖም ይናገሩ፤ ሓደ ሓዲኦም ከዓ ናይ አምላኸ ፍሉይ መልእኽቲ ዝሓዙ ምዃኖም ይገልጹ ። እዚኣቶም ከም እኒ ነበይ መሓመድ፡ ናይ ቡዲዝም መሥራቲ ቡድህ፡ ኮንፋቸስ፡ ክርስቶስ ወዘተ- ዝአመሰሉ አያቶም። በዚ ቀረባ ዘመናት እውን ከም እኒ በሃውላ (ናይ ብሓይ ተኻሊ) ከም እኒ ሙን (መሲሕ እዩ ዝብል ዘሉ ወዲ ደቡብ ኮረያ) ካልኣት’ውን ኣለጩ ።

ነፍሱ ወከሮም ኪዛረቡን ኪስምቡን መሰል አለዎም ፡ ዘረባኦም ሓቂ ምዃኑ ወይ ሓሶት ምዃኑ ግን ብምንታይ ይፍለጥ ? ብግዳም ዚጥምቶም ሰብ ብምንታይ ይፈርዶም ? ድሕሪ ሎሚ እውን ብዙኃት ከምኦም ዚኣመሰሉ ኪመጹ ይከኣል ኢዮም ፡ ሓቀኛታት ምዃኖም ደቂሰብ ብምንታይ ይፍረድዎም ?

ዐቢይ ተግባር ብሃንደበት ጥብ ኣይብልን ኢዩ፡ ኣቐዲሙ ይንገር ትጽቢት ይግበረሉ፡ ኣምላሽ ከዓ ሓደ ካብኡ ዝወጸ ናይ ሕይወት መልእኽቲ ዝሓዘ ኪል እክልና ምስደለየ፡ መልእኽተኛኡ መኣስ ከምዝመጽእ፡ ኣበይ ከምዝውለድ፡ ኣበይ ኪነብር ከምዘለዎ፡ እንታይ ዓይነት ትምህርቲ ኪምህር ምዃኑ፡ እንታዎት ሰባት ኪጸረርዎ ምዃኖም፡ ከመይ ኢሉ ኪመውት ከምዘለዎ ኣቐዲሙ ነጊሩሉ ነፍረ ። እዚ ሆሉ ከዓ ምስቲ ቃል ትንቢት ልክዕ ኮይኑ ሰለዝተጋጠመ ዐዚ ጐ-ኢ-ከ-ሓቀኛ ልኡሽ ኣምላሽ ምዃኑ ኪረጋገጽ ይከኣል ።

ዐዚ ናይ ትንቢትን ተፍጻሜቱን ነገር፡ ሓቀኛ ካብ ዘይሓቀኛ እንተዘይተፈለዩ መጠፋፍእን መተዓሻሽሙን እንተዘይፈለፍዮም ብምንታይ ካልእ ክንፈልጦም ንኺእል ። ምኽንያቱ ዝኾነ ሰብ ተንሢኡ ኣነ ልኡሽ ኣምላሽ እየ ኪብለና ሰለዚኽእል እዩ ። ሓደ ሰብ ካብ ሃገሩ ወጺኡ ናብ ካልእ ሃገር ኪኣቱ እንከሎ፡ እቶም ዚኣትዎም ዘሎ ሃገር እንታዎይ ምዃኑ፡ እንታይ መረጋገጺ ወረቐት ሓዙ መጺኡ ከምዘሎ ኣጥቢቆም ይምርምርዎ፡ ሰለዚ ከዓ ካብ ኣምላሽ መጺኤ ንዚብል ኣውራ ኣጸቢቐና ክንሓቶ ይግብእና ። “ቅድሚ ምምጻእካ ክትመጽእ ምዃንካ ዝተነግረልካ እንታይን እንታይን ኣሎካ ? ” ገለኦም ልኡሻት ኣምላሽ ኢና ዚብሉ “እኔኹ መጺኤ እመነኒ” እንኪብሉ፡ ክርስቶስ ግን መጽሓፍ ትንቢት ገንጺሉ “እዚ ብዛዕባይ ኢዩ ዝተባህለ” ኢዩ ዚብለና ።

ንክርስቶስ ዚጽበይዎ ዝነበሩ ኣይሁዳውያን ጥራሕ ኣይኮኑን ። ድንገት ዚኣትምነዩ ዚነበሩ ኣረማውያን እውን ኪመጽእ እዩ ብዚብል ውዑይ ተስፋ ተጸቢዮምዎ እየም፡ ንኣብነት ታቕቱስ ዝተባህለ ጸሓፋይ፡ ብዛዕባ ሮማውያን እንኪዛረብ “ኩሎም ሕዝቢ ካብ ይሁዳ ሓደ መምህርን፡ መራሕ ዓለምን ዝኾነ ኪመጽእ ምዃኑ ብእምነት ይነብሩ ነበሩ” ይብል ። እቶም ምስ ተወልደ ካብ ርሑቕ ኪበጽሑዎ ዚመጹ ሰብኣ ሰገል እንብሉም ዓበይቲኹ ብትንቢት ይጽበይዎ ሰለዝነበሩ፡ ኣይኮነን እዋን ጸብጺቦም ብኮኹብ ተመሪሖም ዝመጹ ?

ካብ ግሪኻውያን እውን ኣስኪሉስ ዝተባህለ ጸሓፋይ “ፕሮሙቴኦስ” ኣብ ዝተባህለ ጽሑፍ ፭፻ ዓመት ቅ-ል-ከ- “ባዕሉ ኣምላሽ ሓጢኣትኩም ኪሰከም ክመጽኩም ምዃኑ ተመልኩቱ” ከምዝበለ ታሪኽ የዘክረና ።

ምዕራፍ ፫

፩ - ናይ ዓወት ጭርሐ ።

ብመጀመርያ ክርስቶስ ካብቶም ዚሰብዎ ዚነበሩ ሰባት ፲፪ተ መሪጹ ብብ ሰሞም እናጸውዑ ተኸተሉኒ በሎም ። ብቐረባ ቃሉ ኪሰምዑ ኪመሃሩ ናይታ ድንቅ ዝኾነ ተአምራታተ መሰኻኸር ኪኾኑ ፡ እውራ ከዓ ካብኡ ሥልጣን ተቐቢሎም ወንጌል ኬበሰሩ ፡ ማለት ነቲ ኹሉ ዘመሃሮም ኪሰብኩ መረጸም ። አቐሪቡ ከአ መሃሮም ፡ ዘዝጸንከሮም እናፈትሐ ከዓ ኩስኩሶም ፡ አብ መወዳእታውን “ብሓቂ እብለኩም አለኹ ፡ አብ ምድሪ ዚፈታሕክምዎ ፡ አብ ሰማይ ፍቱሕ ኪኸውን እዩ ። አብ ምድሪ ዚአሰርክምዎ ዘበለ ከዓ አብ ሰማይ እውን እሱር ኪኸውን እዩ” (ዮሐ- ፲፭ ፡ ፲፮) ብምባል ነቶም ፲፪ተ ሓዋርያቱ ኪውግዙን ኬበልሱን ኬፍቅዱን ኪኸልኡን ዚኸእሉም ምሉእ ሥልጣን አልበሶም ።

ከምኡውን ድሕሪ ትንሣኤኡ (ማቴ- ፳፰ ፡ ፲፰-፳) ንሓዋርያቱ ከምዚ በሎም ፡ “አብ ሰማይን ምድርን ሥልጣን ተዋሂቡኒ እዩ ፤ ስለኺ ከስ ኪዱ ንኹሎም አሕዛብ ተኸተልተይ ግበሩዎም ። ብስም አብን ወልድን መንፈስ ቅዱስን አጠምቑዎም ዝበልኩኹም ዘበልኩ ንኪሕልጧዎ አምህርዎም ፡ እነ ከዓ ክሳብ መጨረሻ ዓለም ምሳኻትኩም አለኹ» ።

ስለኺ ከስ ሓዋርያት ንኺምህሩ ፡ ንኺጠምቑ ፡ ንደቂ ሰብ ሰዓብቲ ንኺገብሩን ምሉእ ሥልጣንን መዝነትን ለቢሶም ነበሩ ። ንሳቶም ከዓ ነቲ መዝነት'ቲ ዋላኳ አይዘንግዕዎን ። አብ መጀመርያ ነቲ ስፍራ'ቲ ዝኸሓደ ይሁዳ ብመሪሕነት ቅ- ጴጥሮስ ተአኪቦም መተካእታ ገበሩሉ ፤ ዕጫ ከዓ አብ ማትያስ በጽሕት ። (ግብ- ሐዋ- ፩ ፡ ፲፪-፳፮) ። አብ ቅድሚያ ባይቶ ካህናት አይሁድ ቀሪቦም ንሳቶም ተፈለጥቲ መሪሕቲ ናይታ ሓዳስ ማሕበር አመንቲ (ምእመናን) ምዃኖም ገለጹ (ግብ- ሐዋ- ፩ ፡ ፳፱-፳፯) ።

“መሲሕ መጸኢ እዩ” ዚበል ብስራት ሎሚ ደኣ ብንውኒ ግዜን ብምድ ግጋምን ኃይሊ ድምጹ ደኺሙ እምበር ፡ በቲ እዋን'ቲ ከም ሓደ ቦምብ ኮይኑ ሓንሰን ተስፋን መሊኡ እዩ አብ ልባቶም ዝነትዕ ዝነበረ ። ምጽአት መሲሕ ንአ ይሁዳውያን ናይ ለይትን ናይ መዓልትን ሕልሞም እዩ ዝነበረ ። ሮማውያን ንም ድሪ ተስፋ ምስኒ ሄሮድስ ኮይኖም ኪጨራርምዎ እንክለጧ ፡ አይሁዳውያን ተስፋ አይቆረጹን ነበሩ ። ዮሐንስ አብ ገምገም ፈለግ ዮርዳኖስ ኪሰብኸ ከሎ ካህናትን ሌዋውያንን “ንስኻ ዲኻ መሲሕ” ኢሎም ሓተትዎ ፡ እንድርያስ ሓዋርያ እውን አብ ጴጥሮስ አቢሉ እናጉየዩ “መሲሕ ረኺብዮ” በሎ ፡ እታ ሳምራዊት እውን ንኢየሱስ ከምዚ ኢላቶ ነበረት ፡ “መሲሕ ኪመጽእ ከም ምዃኑ እፈልጥዮ ፡ ንሱ ምስ መጸ ከዓ ኹሉ ኪነግረና እዩ” መሲሕ መጸኢ ምስተባህለ እቶም ትኸክለኛ መልክዕ መሲሕ ሓዞም ዚጽበዩ ዚነበሩ ከቦሮ ልቦም እናሃረሙ እዮም ዝተቐበልዎ ።

ከመይሄ ኢሉም ኢዮም ሓዋርያት ድሕሪ ሞት ክርስቶስ እውን ብዚደንቅ ትብዓት ጸኒያም ስብከቶም ዚቐጸሉ? ሓዋርያት ዕማኸ ዘይኣኸሉ ኣይሁዳውያን እዮም ዚነበሩ፡ ምስቶም ኣሕዋቶም ተደባሊቆም እንክትርእዮም ከተለልዮም ኣይ ከኣልን እዩ ዚነበረ። ንሳቶም ካብ ክብ ዝበለ ዓሌት ኣይነበሩን፡ ምስ መሳፍንቲ ኮነ ምስ ካህናት ኣይሁድ፡ ናሉይ ርክብ ኣይነበሮምን፡ ሳሕቲ ደኾን ዝምንኒ ኒቆ ዲሞስ ምስ ዝኣመሰሉ ዓበይቲ ይራኽቡ እንተነበሩ እንድሓ እምበር ኣብ ሞንጎ እም ካብቶም ክብ ኢሉም ዚረኣዩ ኣይሁዳውያን ሓደን ኣይነበረን።

እዞም ዝርሀኛታት ሓረስቶት ግን ተባዓቲን ለጋሳትን ስለዝነበሩ፡ ካብቲ ክርስቶስ ምእንቲ ሓዲስ ኪዳን ኢሉ፡ ነቲ ሓዲስ ሕዝቢ ዘፍሰሶ ደምን ካብቲ ኣብ ከተማ ቅፍርናሆም “እዚ ሥጋይ እዩ፡ ካብዚ ብልዑ፡ ካብዚ ሕብስቲ እዚ ዚበልዐ ንዘሰዓለም ኪነብር እዩ” ዚብሉ ሥጋ፡ እናተመገቡን እናሰተዩን፡ “ሰቕ በሉ ከይትሰብኩ” ይብሉዎም ንዚነበሩ ኣይሁድ “ካብ ንሰብ፡ ንኣምላሽ ምእዛዝ ይዓቢ፡ ስለዝ ከዓ ነቲ ዝረኤናዮ ነገራት ሰቕ ክንብለሉ ኣይንኸእልን» (ግብ- ሐዋ- ፩፡ ፳) እናበሉ ብቆራጽነት ይምልሱሎም ነበሩ።

ንሓዋርያት ኣውራ ናይ እምነት ትብዓት ዘሕደረሎም ከዓ እታ ባዶ ዝተ ረፈት መቐብር ክርስቶስ እያ ዝነበረት። “ክርስቶስ ተንሢኡ እንተዘይኸውን እም ነትና ከንቱ ምኾነ፡ ስብከትና ከዓ ብላሽ ምኾነ ነይሩ” (፩ ቆሮ- ፲፩፡ ፲፬) ይብ ሰና ጳውሎስ፡ እታ ጥራሐ ዝተረፈት መቐብር ከስ ብዝዓዘዘ ኣገባብ ናይ ክርስቶስ መንነት ገለጸትሎም እያ።

ሻቡ እዮም ሓዋርያት ብናታቶም ተስፋ ትንሣኤ ዝተወሓጡ፡ ስለዚ ከዓ እዩ ጳውሎስ ነዚ ናይ ክርስቶስ ትንሣኤ “ቀዳማይ ሰዊት ናይቶም ዝሞቱ” ዚብሉ (፩ ቆሮ- ፲፩፡ ፳)። እቶም ዓበይቲ ነቢያት ከም እኒ ሕዝቅኤል ኢሳይያስ፡ ዳን ኤል፡ ብዓይኒ ትንቢት ርእዮም ዝነበሩ ትንሣኤ ሙታን፡ ሎሚ ሓዋርያት ብዓይ ናም ስለዝረኣይዎ፡ እምነቶም ነቕ ዘይብል ኮይኑ ተረኸበ። ኣርብዓ መዓልቲ ድሕሪ ትንሣኤኡ ከኣ ኣብቲ ኣዋሊዕ ተተኸልዎ ዝነበረ ጉቦ “ኣብ ቅድሚ ዓይ ናም ካብ መሬት ተንሢኡ ብደመና ተሸፊኑ ካብ ኣዕይንቶም ተኸወለ። እዚ ናይ ዕርገት ከኣ ንሓዋርያት ካልእ ዓቢ ምልክት እዩ ዝነበረ፡ “ካብ ሰማይ ዝወረደ እንሉ-እመሕያው እንተ ዘይኮይኑ ናብ ሰማይ ዝዓርግ የልቦን” (ዮሐ- ፲፫፡ ፲፫)።

እዚ ሹሉ ምስክርነትዚ ረኺቦም ዝነበሩ ሓዋርያት ኣብ ናይ ክርስቶስ መሲሕነት ጽኑዕ እምነት ኣሕደሩ።

፪ - ምውራድ - መንፈስ ቅዱስ ፡

ጉ- ኢየሱስ ክርስቶስ ንሓዋርያት ኣብ ቅፍርናሆም ሥጋኡን ደሙን ኣተ ስፍዩዎም ነበረ። ከምቲ ቃል ዝኣተወሎም ከዓ ድሮ ሞተ፡ ብጸሎት ሓሙስ እንጌራን ወይንን ባሪኹ ሃቦም፡ በልዑን ሰተዩን ከዓ። ከምኡውን ካብ ሙታን ኪትንሥእ ከምዝነበሮ ቃል ኣትዩሎም ነበረ፡ ከምቲ ዘተስፈዎም ከዓ ብሣልሳይ

መዓልቲ ንሞት ሰዒሩ ተንሠአ ። ማልማይ ነገር ቃል አትዩሎም ዝነበረ “መጽናንዒ መንፈስ ኪሰደልኩም እዩ፡ ንሱ ንዓለም ኪረትዓ እዩ ። ናብ ዙሉ ሓቂውን ኪመርሓኩም እዩ” ። (ዮሐ- ፲፪ : ፩-፲፫) ዚብል ነበረ። እዚ ተስፋ እዚ ብበዓል ሓምሳ (ኢንጠቆስጤ) ተመሊኡ ተረኽቦ ። አይሁዳውያን እግዚአብሔር ንሙሴ ዝነበረሉ ራእይ ዚዝክሩሉ ዓብይ በዓል እዩ ዝነበረ፤ እኒሆ ከዓ በዚ በዓል ኢንጠቆስጤ ናይ ሓዲስ ኪዳን ዝዓበየ ግልጸት ይፍጽም ። ሓዋርያት ተአኪቦም እንከለጩ “ብድንገት ከምብርቱዕ ህቦብላ ንፋስ ካብ ሰማይ ደሃይ መጸ፡ ነታ ተቐማጦሙላ ዝነበሩ ቤተውን ንብዘላ መልአ፡ እተመቐቐለ ልሣን ሓዊ ዝመሰል ድማ ተራእዮም፡ አብ ልዕሊ ነፍሲ ወከርም ከዓ ዓለበ፡ ንኹሎም ድማ መንፈስ ቅዱስ መልአም ። መንፈስ ቅዱስ ብዝተቐበሉ ከዓ ዘደንቑ ነገራት ክርአ ጀመረ፤ ንአብነት ሓዋርያት ብኻልእ ቋንቋታት ኪዛረቡ ጀመሩ” (ግብ- ሐዋ- ፪ : ፩-፱) ።

ሓዋርያት ካብ’ዚ ዚዓቢ መዓልቲ ኪንነርም ይከአል አይነበረን ። ካብ እግሮም ክሳብ ርእሶም ተሓደሱ ተለወጡ ። ምእንቲ እምነቶም ዝኾነ ተቐውሞ ኪሳገሩ ስንዱዋት ኮነ ። ጳውሎስ ከም ዚብሎ “መንፈስ ክርስቶስ ዘይብሉ ዘበለ ናይ ክርስቶስ አይኮነን” (ፎሜ- ፳ : ፱) ኢዩ’ሞ መንፈስ ክርስቶስ ለቢሶም ሓዋርያት አብ እምነቶም ርጉጸት ጥራሕ ዘይኮኑስ፡ ማረኽቲውን ኮነ ። ካብ ውሽጢም ዓወት ዚህብ ሓይሊ ከምዘሎ ተገንዚቦም ንዓወት ወንጌል ተበገሱ ።

መንፈስ ቅዱስ ድንቂ ብዝኾነ ነገራት ተሰንዩ ወረዶም እሞ ነዚ ጉድ ኪርእዩ ብዙኃት ደቂ ኢየሩሳሌም ንበዓል ኢሎም ተአኪቦም ዚነበሩን አብ’ቲ ገዛ ሓዋርያት አቢሎም ጉዮዩ፡ ተአከቡ’ውን ። ሓዋርያት ብሓጎስ ተመሊኦም ታዕታዕ ኪብሉ፡ ከምኡ ብብዙኃት ቋንቋታት ኪዛረቡ ዝረእዮም ሰባት ከዓ “ይዋኦት ንግሆ ምድሪ፡ ጉዕሽ ወይኒ አብዚሖም እኮ እዮም” ኢሎም ኪድንግጹሎም ተረኽቡ ። ጴጥሮስ ግን ተንሢኡ ትብዓትን ናህርን ብዝመልአ አገባብ ተዛረበ፤ ጨርሹ ድንብርጽ’ውን አይበሎን ። አብ ክርስቶስ መሲሕ ነቑ ዘይብል እምነቱ ጨደረ ። ክርስቶስ ካብ ሞቀ ተንሢኡ ንሰማይ ከምዝዓረገ ኪሰብኽ እንከሎ ንበዓል ኢሎም ተአኪቦም ዝነበሩ በበይኑ ዝቋንቋእም ሰባት ተሃረኖም ሰምዕም ቦታ መዓልቲ እቲአ ጥራሕ ሠለስተ ሽሕ ሰባት ተጠምቁ፡ አብ እምነት ክርስቶስ ናዝራዊ ተጸምዱ ። ታሪኽ ቤተ ክርስትያን በዚ መዓልቲ እዚ እዩ ዚጅምር ።

፫- አብ ኢየሩሳሌም ዝነበረት ቀዳመይቲ ማሕበር ክርስትያን ።

“ግብረ-ሓዋርያት” ዝተባህለ መጽሓፍ ናይ’ቲ ቀዳማይ ማሕበር ክርስትያን ታሪኽ ሒዙልና ይርከብ ። ጸሓፊኡ ቅ- ሉቃስ ወንጌላዊ እዩ ። ወንጌልን ግብረ ሓዋርያትን እንኪጽሕፍ ባዕሉ ከምዚረጋግጸልና ንዋና ምንጭታት እናሓተተን ብዓይኑ ባዕሉ ብዝረአዮን ነገራት ብምጽሓፍ ብብዙኅ ጥንቃቄ በምዝገበርን ይነግረና ። ብ፳፡፳፱ ድንገር ልደተ ክርስቶስ ዝተጸሕፈ እዩ ። ንእምነት ኢሎን እንተኾነ ዝተጸሕፈ፡ ብታሪኽ እንተጠመተናየ’ውን መወዳደርቲ ዘይብሉ እዩ ከተንብቦ ዘደፋንቑ እዩ ። ብመልክዕ ታሪኽ ዚቐርብ ቃል እግዚአብሔር እዩ ።

አብ ክርስትና ዚኣትዉ ዝነበሩ ሰባት ቁጽሮም ካብ መጻልቲ ናብ መጻልቲ እናወሰኸ ከደ (ግብ-ሐዋ-፪፡፵፮) = ድሕሪቲ ምፍዋስ እካለ - ስንኩል ከፃ ቁጽ ሪቶም ምእመናን እናወሰኸ ሓሙሽተ ሽሕ በጽሕ (ግብ-ሐዋ-፪፡፲፱) = ናይፃ ማሕበር ክርስትያን እነባብራ ብሓቂ ዜሓጉስን ዚገንጽን እዩ = እቶም ቀዳሞት ክርስትያን ኢሕዋት ነቲ ክርስቶስ “ንተዝካረይ ከፃ ከምዚ ግበሩ” ኢሉ ዚሰርፃ ሎም ናይ ጸሎት ሓሙስ መአዲ ቁርባን ኪደግሙ ይእከቡ ነበሩ = ከምኡ’ውን አብ ሓደ መአዲ ተቐማጦም ሃብታምን ድኻን ከይተበሃሃሉ ብሓደ ይምገቡ ነበሩ = (ብዓቢይ መንፈስ ሓድነትን ሕውነትን፡ መንፈስ ትሕትናን ንጽሕናን ከፃ ይፍጽ ምዃ ነበሩ) = ከምዚ ኢሉም ከፃ ኢዮም ሓንቲ ማኅበር ክርስትያን፡ ሓንቲ ሱታፊ ጸድቃን ኬቐሙ ዚተረኽቡ፡ ከምዚ ጌሮም ኢዮም ነቲ ክርስቶስ ዝሰበኸ ፍቕሪ አብ ግብረ ዜውዕልዎ ዝነበሩ = እነባብራሎም ዘበለ ኩሉ ዜደፋንቕ ገርህነትን፡ ሓጉስን ዚመልእ ነበረ = ጐ- ኢየሱስ ክርስቶስ ከፃ ነዚ አብነታዊ እክያይዳእም ብበዙን ተአምራታት ሸለሞ =

“ኩላቶም ሓደ ልብን፡ ሓደ መንፈስን ነበሩ”፡ ናተይ ናትካ ዘይብሉ፡ አብ ልዕሊ ኩሎም በረኽት መሊኡ ነበረ፡ (ግብ-ሐዋ-፪፡፵፱) = ስኡናት ኣሕዋት ካብ’ቲ ናይ ሓባር ንብረት ይምቀሉ ነበሩ፡ (ግብ-ሐዋ-፪፡፵፱) =

እዚ ናይ ምምሕዳር ንብረት፡ ንሓዋርያት ካብ’ቲ ናይ ወንጌል ምስባኸ፡ ቀንዲ ዕላማእም ከይፃግቶም ብማለት ሾብዓተ ሰባት መሪጸም፡ መፃርግ ዲቂና ብምሃብ ሓገዝቶም ሸሙዎም = ካብዚኣቶም እስጢፋኖስን ፍሊጶስን ዝተባህሉ ይር ከበዎም =

ብመጀመርያ፡ እዞም አብ እምነት ክርስቶስ ዝኣተዉ ሰባት መብዛሕትእም አይሁዳውያን ነበሩዎ፡ ሕጊ ሙሴ እናሓለዉ ብእዋናት ጸሎት ከም ኩሎም አይሁዳውያን ናብ ቤት ጸሎት ብምግባስ ግብአም ይፍጽሙ ነበሩ = አብ ልዕሊ’ዚ ግን አብ አባይቶም ተኣኪቦም ናይ እምነቶም ተግባራት ይፍጽሙ ነበሩ = “አብ ትምህርቲ ሓዋርያትን አብ ማኅበራዊ ሕውነቶምን አብ ምቅራስ እንጌራን (ቅዳሴ) አብ ጸሎትን ጸኒዖም ይነብሩ ነበሩ” = (ግብ-ሐዋ-፪፡፵፱) = ምስዚ ኩሉ አብነታዊ እነባብራሎም ግን አይሁዳውያን ከየስተብሃሉሎም ኪሓልፉ አይከኣሉን፤ ብብዝሒ ሓም ተሸቢሮም ክልተ ግዜ ንሓዋርያት ብስም ኢየሱስ ከይሰብኩ ክልከሉዎም = ቀጺሎም ከፃ ኪገርፍዎምን ኪእስርዎምን ጀመሩ፡ ገማልኤል ዝተባህለ መምህር ሕጊ ግን “አይንተሃወኽ፡ ናይ እምላኽ እንተኾይኑ ንኸነጥፍእ ሓይሊ አይክንረኽበሉን ኢና፤ ናይ ሰብ እንተኾይኑ ከፃ ከም’ቲ ዝመጸ ኪጠፍእ እዩ” እናበለ ንበጽቱ አይሁድ ይምዕደም ነበረ =

ሓደ ግዜ ጲጥሮስን ዮሐንስን ንናይ ሰዓት ትሸዓተ (ሠለስተ) ጸሎት ኪሓተፉ ናብ ቤተመቐደስ ደየቡዎም ኣብ’ቲ አፍ ቤተመቐደስ ሓደ ምልቡስ ለመናም = ጲጥሮስ ዩፃ “ወርቅን ብሩርን የብለይን፡ ዘሎኒ ግን ኪሀበካ ብስም ኢየሱስ ናዝራዊ “ሕወ” በሉ = ሻቡ እቲ ሕሙም ሓወየ፡ ነቲ ተአምራት ዝረአየ ሕዝቢ ነቶም ክልተ ሓዋርያት ዕጉግ ኢሉ ከበጦም፡ ጲጥሮስ ስም ኢየሱስ ተአምራታዊ ከምዝኾነ እናኣረድኦ ነቶም ንጐ- ኢየሱስ ክርስቶስ ዝሰቐልዎ አይሁድ ኪጠዓሱ

አባሉ ከአምኑ እናመዳደ “እታ ዝነፃቕኩምዋ እምንስ እምኒ ነፍሰ ኮይና፡ ብዘይካ ብኢየሱስ ድሕነት የልቦን፡ አብ ትሕቲ ሰማይ ንደቂ ሰብ ከድኅን ዚኸ እል ካልእ ሰም ጨራሹ እይተዋህበን” በሉም።

አብ መንጎ ሕገ አይሁድን መስቀልን ፍልልይ እናተራእየ ከደ (እናተጋህደ ከደ)፡ ዲፕሮስን የሓንስን ብብርቱፅ ተገርፉ፡ እንተኾነ ነቲ “መብራህቲ” አብ ትሕቲ ከፈር ምቕባሩ አበዩ ምእንቲ ስም ኢየሱስ ምስቓይ ዓወት ምዃኑ አጸ ቢቐ ሰሪጹዎም ነበረ። ዲያቆን እስጢፋኖስ ከመይ ኢሉ ናይ ቀደም ኪዳን (አብ መንጎ አምላኸን ሕዝቢ እስራኤልን ዝነበረ ውዕሊ) ብክርስቶስ ተሪፉ፡ ብሓዲስ ኪዳን ከምዝተተክእ ኪሰብኸ ምስጀመረ ገሊአቶም አይሁድ ብእምኒ ጨፍጨፍ ፎም ቀተልዎ፡ መጀመርያ ሰማዕት ኮነ። ነጻላታት ናይቶም ቀተልቲ ዝሕሉ ዚነበሩ ከፃ ሳውል ዝተባህለ መንእሰይ ነበረ። ድሕሪ’ዚ አብ ኢየሩሳሌም ስደት ተላዕለ’ሞ ብዙኃት ምእመናን አብ ገጠርን አብ ወገን ሰማርያን ተሓብኡ፡ ሓዋርያት ግን አብ ኢየሩሳሌም ተረፉ (ግብ- ሐዋ- ፫-፭)።

እዚ ናይ ምእመናን ፋሕ ምባል ግን ንምስፍሕፋሕ ሃይማኖት ብዙሕ ጠቐሚ ተረኺቡዎ እዩ። ወንጌል አብ ነፍሱ ኪበጽሕ ሓጊዙ ነበረ (ግብ- ሐዋ- ፭-፬)። ፊሊጶስ ዲያቆን ነቲ “ናይ አረምነት ሰዊት” ዝኾነ ናይ ንግሥቲ ህንዳኬ ንግሥቲ ኢትዮጵያ አገልጋሊ ዝነበረ ሰብአይ ጸጋ ጥምቀት ሃበ (ግብ- ሐዋ- ፭-፳፮)። ስለዚ ከስ ክርስቲና ካብ ዝተቐበሉ አሕዛብ ኢትዮጵያውያን ካብ መንጐ እቶም ቀዳሞት እዮም።

ክርስቲና ከስ ካብ ኢየሩሳሌም ኬስፋሕፍሕ ምስጀመረ፡ ብቐዳምነት አብ አንጾኪያ ናይ ሶርያ ርእሲ ከተማ ዝነበረት ኢዩ ዚአተወ፡ አብ’ዛ ከተማ’ዚአ ዝነበሩ ክርስቲያን ካብ አረምነት ዝተመልሱ ኢዮም ዝነበሩ፡ ስለ’ዚ ከፃ ልምድ ታት አይሁድ አይፈልጡን ነበሩ። አብርሃም አቦና፡ መሴ ወሃብ ሕግና -- ዝብልዎ ስለዘይነበሮም ቀጥታ እምነቶም አብ ክርስቶስ እዩ ዚነበረ፡ ስለ’ዚ ከፃ ንመጀመርያ ጊዜ አብ’ዛ ከተማ’ዚእ እቶም ሰዓብቲ ኢየሱስ “ክርስቲያን” ብዚብል ሰም ኪጽውዑ ጀመሩ። እዚ ከፃ እቶም አረማውያን ዝህብዎም ዚነበሩ ሰም እዩ።

ምዕራፍ ፬

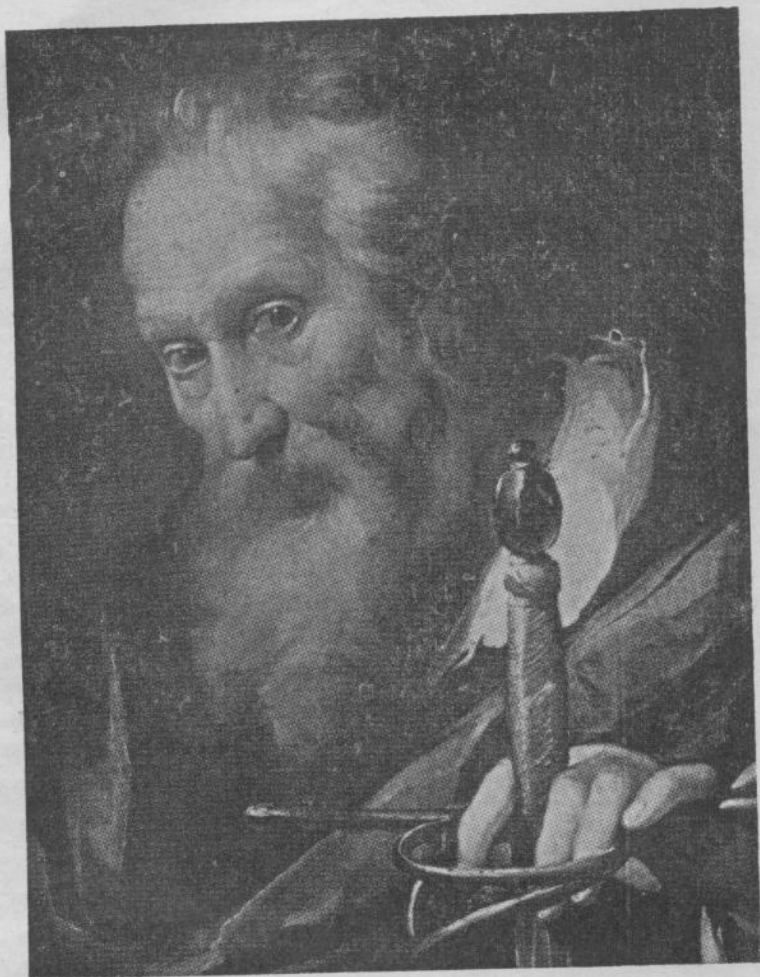
ጳውሎስ ሓዋርያ

፩ - ሳውል አብ መንገዱ ደማስቆ

ብመጀመርያ ሳውል ጭካኔን ቁጥፃን እናጉስዐ ንክርስቲያን ናይ ደማስቆ ኬጥፍእ ካብ ኢየሩሳሌም ተጓዕዘ። ነዞም ናይ አቦታቶም እምነት ጠሊሞም ዘለዉ አይሁዳውያን ኪድምስስ ጉድ ዝኾነ ሕርቃን ዓሲሉም ነበረ። አብ መንገዱ እንከሉ ግን ካብ ሰማይ ሓደ መብረቕ ዚመስል ማሕታ ዓብላሎሞ አብ መሬት ጡብ ኢሉ ወደቐ። ሻቡ ከዓ ሓደ ድምጺ “ሳውል - ሳውል ንምንታይ ተሳድዲ” በሉ። ሳውል ከዓ ብስንባደ ወታእታእ እናበለ፡ “መን ኢኻ ንስኻ ጐይታይ” በለ። እቲ ድምጺ እንደገና “አን እቲ እተሳድዶ ዘሎኻ ኢየሱስ እየ” በሉ። ሳውል ከዓ ብፍርሒ ፈጥፈጥ እናበለ፡ “እንታይ” ክገብር ትደልየኒ አሎኻ” በሉ። ምላሽ ከምዚ ዚብል ነበረ፡ “ተንሥእ፡ ከተማ እቶ፡ አብኡ ክትገብሮ ዘሎኻ ክትፈልጥ ኢኻ”። ሳውል አብራሹ ቀጥቀጥ እናበሉ ተንሥእ እቲ ማሕታ ብርሃኑ እምብዛ ብርቱዕ ስለዝነበረ አዲንቱ አዕወሮ፡ እጸቢቐውን እንተ አፍጠጦ ፈጸሙ ምርአይ ሰኣን ስለዚ መሪሖም ወሰድዎ፡ እቶም መጋይሽቱ ደሃይ ሰሚዖም ነበሩ። ዘረባታቸውን ሰሚዖም ነበሩ፡ ኪፈልዩዎ ግን አይክእሉን ነበሩ። ሳውል ግን ንወትሩ ክሉ ተረድኦ (ግብ- ሐዋ- ፱)። ብኻልአይ ዘመን ዝተጸሕፈ ሓደ መጽሓፍ አዋልድ ሐውሲ ልበወለድ ከምዚነግረና ጳውሎስ ሕጽር ኢሉ፡ ዱልዱል፡ ሓንኳል እግሪ፡ በዓል ብዙኅ ጩጥሪ ዓይኒ ኢዩ ዚነበረ፡ አብዚ ሰውነትኪ ሓዲሩ ዝነበረ እምነትን ተባዕነትን ግን ዓለም ምሉእ አናወጸ። አብዚ አካላትኪ ሰፊሩ ዝነበረ መንፈሳዊ ሓይሊ፡ ተቓላሳይ መንፈስ፡ ትጉህን ዘይዝንግዕን መንፈስ መዓቀኒ አይነበሮን፤ ሓጺን እምበር ሱብ ይመስል አይነበረን።

ሳውል፡ ብዕዉሩ ተመሪሖ አብ ከተማ ደማስቆ ምስበጽሖ፡ አብ ገዛ ሓደ ሃብታም አተወ። አብኡ ብርሃን መዓልቲ ጸልሚቱዎ ብጽሙና ይጽበን ይጽልይን ነበረ። አብታ ከተማ ሓደ አናንያ ዝተባህለ ሰብኣይ ካብ ላዕሊ ትእዛዝ መጺኡዎ ነበረ፡ “ተንሥእ፡ አብ ሓደ ገዛ፡ ሳውል ዝተባህለ ሰብ ይጽበየኻ አሉ፡ ኢድኻ እምብረሉም ዓይኑ ክሓዊ እዩ” ተባሂሉ ነበረ። ንአናንያ ሳውል ዚብል ስም ሓዲሽ አይነበረን። ከመይ ሳውል አብ ልዕሊ ክርስቲያን ብዘውርዶ ዝነበረ ጭካኔ ስሙ ውሩይ እዩ ዚነበረ። ስለዚ አናንያ ናብ ሳውል ብፍርሂ ከደ፡ ሽሕጊ እምላኽ ንሳውል መሪዱዎ ከምዚነበረ እንተረጋገጸ፡ “ሳውል ሓወይ ዓይንኻ መታን ኪትርኢ ኢየሱስ ልኢኹኒ” እናበለ ኢዱ አንበረሉሞ ሳውል እንደገና ብርሃን መዓልቲ ብርሃሉ።

ከምዚ ኢሉ እዩ ጳውሎስ ወዲ ፬ ዓመት አቢሉ ኪኸውን እንከሉ ናብ ክርስትና ዝአተወ። እቲ አብ መንገዱ ደማስቆ ዝተሸፈነ ሳውል ድሕሪ ደጊም ነቲ ንኡስ ተኸሊ ክርስትና ምስዳድ ገዲፉ አብ ቅድሚ ነገሥታትን አሕዛብን

“ ኣኒ ጳውሎስ ሽማግለ ” (ፊል- ፱)

ስም እቲ ብቆራጽነት ኬሳድዶ ዝጸንሖ ኪሰብኽ ጀመረ ። ነዚ ንኪገብር'ውን ዝኣክል መዓልቲ ዘሎ ስለ ዘይመሰሉ፡ ብዓቢ ትግሃት፡ ብዚደንቕ ንጥፈት ብዚስ ደምም ለጋስነት ካብ ጫፍ ናብ ጫፍ መንግሥቲ ሮማ ተወናጪ።

ደ - ኣብ ሃገራት ዕርዕ (ግሪኽ) ዝተወልደ ዕብራዊ

ጳውሎስ (ሳውል) ዝተወልደላ ሃገር፡ ጦርሴስ (ንኡስ ኤስያ፡ ቱርኪ) እትብሃል ካብተን ዝሃብተማን ዝጸበቓን ከተማታት ምሥራቕ ሓንቲ እያ ዝነበረት ። መቃምጦኣ ምቹእ ስለዝነበረ ብዘኅ ንግድ ዚመሓላለፈላ ሃብታምን ምዕብልትን ከተማ እያ ዚነበረት፡ ስለዚ ዕብራውያን ነጋዴታት እምነት'ኳ እንተዘይገደፉ፡ ኣብ ናይ ዕርዒ (ግሪኽ) ትምህርትን ባህልን ዝተተኸሉ ነበሩ ። ኣብ'ዚ ከተማ'ዚ ኢዩ ሳውል ብጅ-፲ ዓ-ም- ኣቢሉ ዝተወልደ ። ብመዓልቲ ግዝረት ሳውል ዚብል ሽም ተዋህቦ ። ካብ ዓሌት ቢንያም ከዓ እዩ ዚነበረ ። ጦርሴስ ኣብ ግዝእት መንግሥቲ ሮማ ስለዝነበረት፡ ሃብታን ምዕብልናኣን ዝረእዩ ሮማውያን ነቶም ተቐማጦኣ ዜግነት ሮማ ሂባቶም ነበረት ። እዚ ከዓ ሮማ ሳሕቲ ንውሑዳት ከተማታት እትህቦ ዝነበረት ጉንዖ እዩ ። ንሓዋሩ ጳውሎስ ነዚ ናይ ሮማ ዜግነቱ ኣጸቢቐ ኪጥቀመሉ'ዩ ።

ጳውሎስ ካብዛ ከተማ'ዚኣ ቋንቋ ግሪኽ፡ ፍልስፍና ግሪኽ፡ ናብራ ከተማ፡ ንግድ፡ ተማሂሩ ነበረ ። በዚ ከዓ ካብቶም ካልኣት ፲፪ ሓዋርያት ዝበለጸ ኮይኑ ተረኽቦ ። ኣይሁዳዊ ብምዃኑ ከዓ ናይ ሕጊ ኦሪት ምሉእ ትምህርቲ ተዋሂቡዎ ነበረ፤ ስለዚ ኣብ ኣምላኹን ኣብ ሕጉን እሙን ኮይኑ ዓበዩ ። ወዲ ፲፮ ዓመት ኣቢሉ ኪኸውን ከዓ ናይቲ ጊዜ'ቲ ዝዓበዩ መምህር ገማልኤል ትምህርቱ ኪቐስም ሥድራሉ ንሳውል ንኢዩሩሳሌም ለኣኹዎ ። ከምቲ ናይቲ ጊዜ'ቲ ልምዲ ከዓ ኣብ መሬት ኣብ እግሪ መምህር ተቐማጦ ካብ ኣፍ መምህሩ ዚወጽእ ዝነበረ ዝተራቐቐ ትምህርቲ ንዓመት ዚኣክል ተኸታተለ ። ናይ ሕጊ ኦሪት ሊቕ ከዓ ኮነ ። ከምዚ ኢሉ ከዓ ሳውል “ካብ ክርሲ ኣዲኡ ዝተመርጸ ብዐጋ ከዓ ዝተደልዩ” ኮነ ። ልክዕ ከምቲ ክርስቶስ ቅድሚ ናብ ናይ ሰብከት ተልእኮኡ ምውፋሩ ኣብ ብሕትውና ምድረ-በዳ ብጽሞና ዝተዳለወ እኒህ ከዓ ጳውሎስ ቅድሚ ናብ ሰብከት ወንጌል ምውፋሩ፤ ንነዊሕ እዋን ኣብ ጸምጸም ዘረኻ ተሰናደወ ። ኣብኡ ይሓስብ፡ የስተንትን፡ የዕሙቕ፡ ሚላ ስብከት ወንጌል የውጽእ ኢዩ ዝነበረ ።

ኣብ ደማስቆ ተመሊሱ ብዛዕባ መሲሕን እምነትን ኣብ ኣብያተ ጸሎት ኪሰብኽ ጀመረ ። ኣይሁዳውያን “እዚ ደኣ ኣብ ኢየሩሳሌም ነቶም ስም ኢየሱስ ዚጽውዑ ዜሳድድ ዚነበረዶ ኣይኮነን ። ናብዚ መምጺኡኽ ንዓታቶም ንኪኣስር ማለት'ዶ ኣይኮነን” እናበሉ ኣጉረምረሙ፤ ከምዝጠለመ ብዝፈለጡ ከኣ ኪቐትልም ተቐጸዉ፡ ከይሃድም ከኣ ኩሉ መዓዲ ናይታ ከተማ ተሓለወ፡ ስለ'ዚ ገሊኦም ፈተውቱ ኣብ ጀምቢል ጌርም ብገመድ ኣንጠልጢሉም ብሓደ መንደቕ ኣህደምም ።

ካብ ደማስቆ ጳውሎስ ናብ ኢየሩሳሌም ከደ ። ኣብኡ እቶም ክርስትያን እናፈረሑን እናተጠራጠሩን ተቐበሉዎ፡ ከመይ ናይቲ ኩሉ ዝገብርም ዝነበረ ፍርሐት ኣይለቐቐሉምን ነበረ ። ቀልጢፎም ግን ንወንጌል ዝተዓጥቀ ብጸጋ እግዚ ኣብሔር ዝተወቐዐ ምዃኑ ፈለጡ ። ጳውሎስ ከዓ ምስቶም ካልኣት ሓዋርያት

ተሐቋቂ፡ ኪመግርን ኪምህርን ኪዘትን ይውዕል ነበረ። ናይ ጳውሎስ ጸዋዕታ ስብ ከት ግን ንኣይሁዳውያን ኣይነበረን። ጐይታና ኢየሱስ ክርስቶስ “ኣነ ንርሑቕ ናብ ኣሕዛብ ኣልእከካ’ሎ’ኹ” ኪድ” ኢዩ ኢሉዎ ዝነበረ። ስለዚ ናይ ጳውሎስ ተልእኮ ኣብ መንጎ ኣረማውያን ኢዩ ዝነበረ።

፫ - ብሥራት ወንጌል ኣብ መንጎ ኣረማውያን።

ከም ጳውሎስ ኣቢሉ ምእንቲ ሓደ ዕላማ ተጊሁን ለጊሱን ዝተዓጥቀ ሰብ ኣብ ዓለም ዘሎ ኣይመስለናን። መዓልታቱ ደቂቕ ዕረፍቲ ዘይነበሮ፡ ቀጺልካ መገኻ፡ ስብከት፡ ንሰባት ኣረዲእካ ናብ እምነት ምእታው እዩ ዝነበረ። ዘርኢ ወንጌል እናዘርገሐ ኣብ ዝሓለፍ ሓንቲ ሥድራ ማሕበር ክርስትና የቐውም ነበረ። ኣብ ዕስራ ዓመት ከኣ ዓወት ኣብ ርእሲ ዓወት ዓተረ፡ ኣብዚ ሁሉ ዓወት ንኪበጽሕ ሳንቲም ኣይነበርን፤ ሽሕ’ኳ መንበረታቦት ዜገልግልስ ብኖይ መንበረ ታቦተ እቶት ኪነብር ግቡእ ምዃን እንተፈለጠ፡ ነቶም ሕዝቢ ክበድ ከይከውን ብማለት ግን ሽለን (ተኮባ) ሰራሕ እዩ ድራር ዕለቱ ዘእቱ ዝነበረ። ጳውሎስ ብመጀመሪያ ዝሰ በኸለን ሃገራት እኒ ዓዲ ግሪኽ፡ ንኡስ ኤቨያ (ቲርኪ) ኢየን ዝነበራ። ደሓር ግን ኣብ ሮማውን ሠራሕ እዩ። ኣብ ግሪኽ ኮነ ኣብ ሮማ ግን ካብ ምንጽልላው ኣይሁድን ልምድታቶምን ነፃ ኮይኑ ሰበኸ፡ ዋና ናይ ስብከት ወንጌል ሥራሕ ግን ኣብ ኣንጾኪያ ምስ ባርናባስ እዩ ዝጀመረ። “ንኣሕዛብን ንነገሥታትን፡ ንደቂ እሥራኤልን ስም ጐይታ ኬብጽሕ ተጸዊዑ” ስለዝነበረ (ግብ- ሐዋ- ፱፡ ፲፭) ብዘይ ዕረፍቲ ቃል እግዚአብሔር ሒዙ የማን ጸጋም ተወናጩ። “ወይለይ” ወንጌል እንተዘይሰበኸኩ” (፩ ቆሮ- ፱፡ ፲፮) ኢሉ ምስ ርእሱ እናተጋንሐ “ንጽርዓውያንን ንኻልእት ኣሕዛብንን ለባማትን ንዓያሹን ዕዳ ኣሎኒ” (ሮሜ- ፩-፲፱) እናበለ ካብ ሓደ ጫፍ ናብቲ ሓደ ጫፍ ናይ ሮማ መንግሥቲ፡ ካብ ሶርያ ክሳብ እስጳኝ ንሁሉም ነዞም ኣሕዛብ ኬብጽሑሎም ዝነበሮ ናይ ወንጌል ዕዳ ሒዙ ተወናጩ።

ኣይሁዳውያን ደጋጊዎም ኪቐትልዎ እንተሓሰቡ ብዚግነቱ ሮማዊ ስለ ዝነበረ ኪፈርድዎ ብዘደለዩ ኣብ ናይ ሮማ ንጉሥ ይግባይ እናበለ ኣምለጠ። ተኣሲሩ ንሮማ ብዝመጸ ኣብ ሮማ ዕድል ረኺቡ ኣጸቢቐ ወንጌል ሰበኸ። ብዙሓት ኣረማን ኣብ ክርስትና ኣእተዉ። ኣብ መወዳእታኡ ግን ብንጉሥ ኔሮን ኣብ ሮማ ብ፳፯ ዓ-ም- ክሳዱ ተመትረ። ኣክሊል ሰማዕትነት ዓተረ። ሓደ ካብ ዓበይቲ ዋያታት ናይ ሓዋርያ ጳውሎስ፡ ንክርስትና ካብ ኣርዑት ሕጊ ኣይሁድ ነፃ ናይ ምግባር እዩ። ኣብ መጀመርያ ገሊኦቶም ኣብ ክርስትና ዝእትዉ ኣይሁዳውያን ሓዋርያት ከይተረፉ ንክንድሕንሲ ሕጊ ኦሪት’ውን የድልየና እዩ ብማለት ሁሉ ተግባራት ኣይሁዳውያን ይፍጽሙ ነበሩ። ነቶም ካብ ኣረምነት ናብ ክርስትና ዚእትዉ ዝነበሩ እውን ተገዢሮም (ተሽንፒሶም) እንተዘይእተዉሰ ጥምቀት ጥራይስ ኣይኣክልን፡ ከምኡ ሁሉ ሕግታት ኦሪት ኪፍጽሙ ይግባእ ዚብል ትምህርቲ የዘውትሩ ነበሩ። ጳውሎስ ግን ክርስቶስ ብኖይ መስቀል ሞቱ ካብ ሕጊ ነፃ ገይሩና ኢዩ፡ ስለዚ ሕጊ ኦሪት ፍፋስ ኢዩ እናበለ የስተምህር ነበረ። እዚ ነገር’ዚ ኣብ ውሽጢ እታ ጥንታዊት ማኅበር-ክርስትና ብርቱዕ ምንዋጽ ስለዝፈጠረ፡ ብ፶፱ ወይ ፶

ዓ-ም- ሐዋርያት አብ ኢየሩሳሌም ጉባኤ አካየዱ፡ አብዚ ጉባኤ'ዚ ከዓ እቶም “አዕኦድ ቤተ-ክርስቲያን” ጳውሎስ፡ ያዕቆብ፡ ዮሐንስ ስብከት ጳውሎስ ቅኑዕ ከምዝኾነ ፈረዱ። (ገላ- ፪፡ ፱)። ስለዚ ከስ ካብ አረምነት ንዚምለሱ ክርስትያን ሓደ ሓደ ነገራት ጥራሕ ኪገድፉ ተነግሮም። ንኣብነት ሥጋ ዝሓለቀ እንስሳ ከይበልዑ ከምኡ'ውን ካብ መስዋዕቲ ጣዖታት ንዚቐርቡ መእዲታት ከይሓተፉ፤ ደም እንስሳ ከይሰትዩ፡ ካብ ዝሙት ኪርሕቁ (ግብ- ሐዋ- ፲፭፡ ፳፰)። እዙይ ከምዘየድሊ ዜረድእ ድሕር'ዚ ጉባኤ-ሐዋርያት እቶም ካብ አይሁዳውያን ዚምለሱ ዝነበሩ ክርስቲያን'ውን ካብ ሕጉ-ኦሪት ተበየኑ። ጴጥሮስ ባዕሉ ከይተረፈ'ኳ አብ ኣንጾኪያ ንኣይሁዳውያን ዕንቅፋት ከይህብ እናተጠንቀቐ ልክዕ ከምቶም ካብ አረ ምነት ዝተመልሱ ኣሕዋቱ ኮይኑ ይካየድ ነይሩ እዩ። (ገላ- ፪፡ ፲፬) ከምዚ ኢሉ ከስ ከሓብ ንጴጥሮስን ጳውሎስን ኣቢኢሱ ዝነበረ ጉዳይ ተዓጽወ (ገላ- ፪፡ ፲፭)።

ጳውሎስ ነተን አብ ከከተማኡ መሥራቱወን ዝነበረ ማኅበራት ክርስ ቲያን ኮነ፡ ንተመሃርቱ ዝጸሓፈን ፲፬ መልእኽታት አለዋና፡ ብዛዕባ'ቲ ዝተሰ ቐለን ዝተንሥእን ክርስቶስ ክብ ዝበለ ሓሳባት ዘለወን ኢያተን። ከምኡ'ውን ክርስቲያን ሱብ ከመይ ኢሉ ወዲ (ወራሲ) መንግሥተ-ሰማያት ከምዝኸውን ብቐዕ (እኹል) ማዕዳ ይርከቦን።

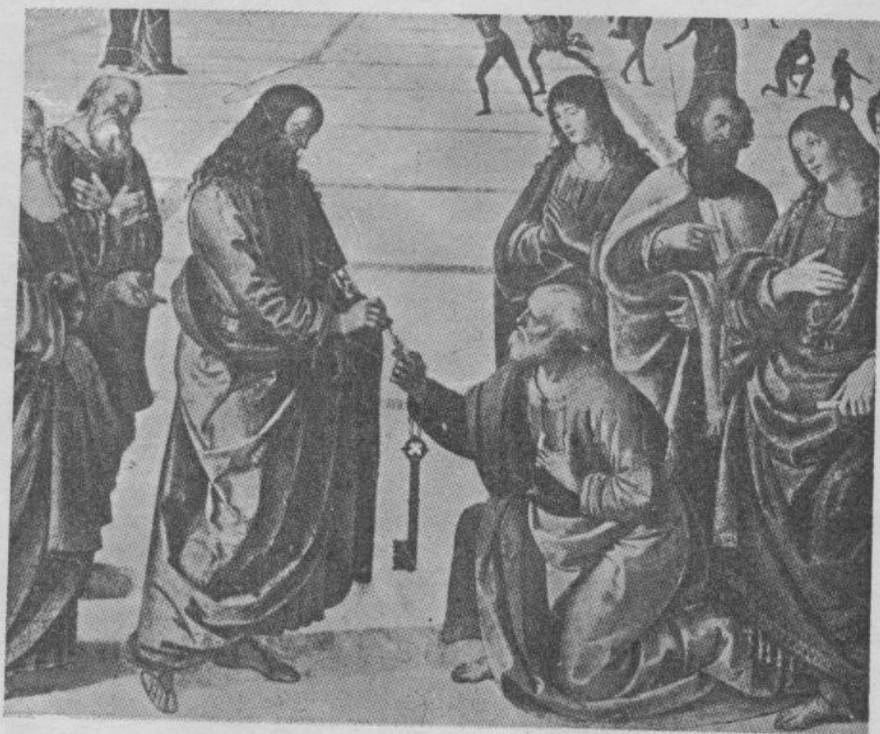
ኣስከፊን ቅ- ጳውሎስ ዓሪፋሉ ዘሎ ኣብቲ ዘደንቐ “ቤተ ክርስቲያን ቅዱስ ጳውሎስ” ተባሂሉ ዝጽዋዕ አብ ሮማ ዘሎ ሕንፃ እዩ።

ምዕራፍ ፭

ሐዋርያ ጴጥሮስ

፩- ስምዖን ኬፋ - ጴጥሮስ - ከውሒ

ቅ- ጴጥሮስ ብጠባዩ ለጋስ፡ ገርሂ፡ ውዑይን ውዕዉዕን ሐዋርያ እዩ ዝነ በረ። ኃዉ ንቅ- እንድርያስ ሐዋርያ እዩ። ዓደም ቤተ-ሳይዳ ይበሃል፤ ስራሐም ኮኣ ምግፋፍ፡ ዓሣ ነበረ። አብ ወንጌል ጴጥሮስ ሐዋርያ ክብ ዝበለ ቦታ ተዋሂብዎ ይጸንሓና። ኢየሱስ አብ መጀመርያ ምስረአዮ ኣጸቢቐ ጠመቶ'ሞ፡ “ስምዖን ወዲ ዮና፡ ስምካ ኬፋ (ከውሒ) ኪኸውን እዩ” ቢሉ ስሙ ለወጠሉ። ኬፋ ብኣረማይስጢ ከውሒ ማለት እዩ። ቅድሚ ጴጥሮስ እዚ ስም'ዚ ዝነበሮም ሰባት ዝነበሩ ኣይመስልን። ከመይ እንተኩነስ ሳን ደኣ እምበር ከም ስምስ ዝው ቱር ኪኸውን ዝኸለል እኳ ኣይመስልን። ንካልኦት ሐዋርያት ስም ኣይለወ ጠሉምን። ሓደ ጊዜ ጥራሕ ነቶም ክልተ ደቂ ዘብደምስ “ደቂ ነጉዳ” ኪብሉም ንርኢ (ማር ፫፡ ፲፰)፤ እዚ ከዓ ድሕሪ ሓደ ፍሉይ ኣጋጣሚ ዝበሉም እምበር መጽውዒ ኪኸኖም ዝፃቦም ኣይኮነን። ድሕሪኡ'ውን ሐዋርያት ነዙ ስምዚ ኣይተጠቐሙ ሉን። ናይ ስምዖን ሓዲስ ስም ኬፋ (ጴጥሮስ) ግን ነቲ ናይ ቀደም ስሙ ጨረሱ

ስምዖን ወዲ ዮና (- - -) ብፁዕ ኢኻ ፡
 ኣነ ከዓ እብልካ ኣሎኹ ንስኻ ጴጥሮስ ኢኻ ፡
 ንማሕበረይ ከዓ ኣብዛ ከውሒ እዚኣ ክሓንጸ ኢየ ፡
 (- - -) መፋትሕ መንግሥተ ሰማያት ክህበካ ኢየ ።
 (ማቴ- 16 ፡ 17 - ፳)

ዳርጋ ደምሲስም ኪበሃል ይከኣል ። ሓዋርያት በዚ ሓዲስ ስም ኢየም ዝተቀሙ ። ኬፋ ዝብል ስም ብግሪኽ ጴጥሮስ ኢሉ ይትርጎም። ስም ፡ ሓደ ፍሉይ አገዳስነት (ተልእኮ) አለም ኮይኑ እንተዘይኮይኑ እይትርጎምን እዩ ። ወንጌላውያን ፡ ነዚ ናይ ጴጥሮስ ዚብል ስምን መዝነትን ናይ'ዚ ሓዋርያ'ዚ ብምግንዛብ ተርጉሞም ኪጥቀሙሉ ንርኢ ።

አብ አሪት ሓደ ዓቢ ነገር እንኬጋጥመካ ጥራሕ እዩ ስም ዝልወጥ ፤ ኢየሱስ ከዓ ንጴጥሮስ ነዚ ገፋሬ ዓሣ በዓል ቤተ ሰይጃ ስም እንተለወጠሉ ንድልዱል መወረት ቤተ ክርስቲያን ስለ ዝደለዮ እዩ ። አብ ወንጌል እንተረኣናና'ውን ክርስቶስ አብ ገዛኡ እዩ ዜዕርፍ ዝነበረ ። ሓማቱ'ውን ኢሕወየሉ ። (ማቴ ፳ ፡ ፲፬ ፲፯) (ማር ፩ ፡ ፳፱ ፴፩) ፤ አብ ቀላይ ጌንጣሬፕ ካብተን ዝነበራ ክልተ ጃልባታት ነታ ናይ ጴጥሮስ ኢዩ ዝወሰደ ፤ ኢየሱስ ንሓደ ፍሉይ ነገር መሰነይታ እንኪደሊ ጴጥሮስ ካብቶም ዘይተርፉ እዩ (ደብረታቦር ፡ ጌተሰማኒ) ። አብ ግብሪ ምኽፋል ምስኮነ'ውን ኢየሱስ ንርእሱን ንጴጥሮስን ጥራሕ ኢዩ ብተአምራቱ ካብ አፍሓደ ዓሣ ገንዘብ ረኺቡ ዝኸፈለ (ማቴ ፲፯ ፡ ፳፱ ፳፯) ። ሰይጣን ንእምነት ናይ ኩሎም ሓዋርያት ኪፍትን ምስደለዮ ኢየሱስ ንጴጥሮስ ጥራሕ'ዩ ከይወድቑ ዝጸለየሉ (ሉቃ ፳፪ ፡ ፴፩ ፴፪) ። ኢየሱስ ንሓዋርያት እግሮም እንኪሓጽቦም ብጴጥሮስ እዩ ዝጀመረ (ዮሐ ፲፫ ፡ ፮) ። አብ ትንሣኤ ክርስቶስ ቀዳማይ ተዋሳኢ ጴጥሮስ እዩ ። አብታ ጥራሕ ዝተረፈት መቓብር መጀመርያ ዝአተወ ንሱ እዩ (ዮሐ-፳ ፡ ፮) ። ጉይታና ኢየሱስ ክርስቶስ ድሕሪ ትንሣኤኡ ሞት ጴጥሮስ ልክዕ ነቲ ናቱ ዝመሰል ኪኸውን ከምዘለዎ ብትንቢት ተናገሩሉ (እዩ (ዮሐ-፳፩ ፡ ፲፰-፲፱) ፤ ክርስቶስ ንጴጥሮስ ብፍላይ ይገንሓ ፤ ይግስዶ ነበረ ። ማቴ ፲፬ ፡ ፳፰) ። ናይ ምፍታሕን ምእሳርን ስልጣን ንጴጥሮስ ኢዩ ተዋሂቡ መጀመርያ ። ጉ- ኢየሱስ ክርስቶስ መፋትሕ ኪህቦ ከሉ ዋና ቤት ከምዝሾሞ አመልክተሉ (ማቴ-፲፯ ፡ ፲፯-፲፱) ።

በዚ ኩሉ ጥቕስታት ክንርድኦ ዚግባእና ከምዚ ኢዩ ። ጉ- ኢየሱስ ክርስቶስ ንጴጥሮስ ሓዋርያ ካብ ብጽቱ ብፍሉይ ዓይኒ ይጥምቶ ነይሩ ፤ ጴጥሮስ'ውን በዚ ርዳእ ዝነበረ ይመስል ፤ ከመይ አብ ኩሉ ንሱ እዩ ከም ናይ ብጽቱ ውሃቢ ቃል ኮይኑ ዝቐርብ ። ኢየሱስ ጽንክር ዝበለ ዘረባ እንኪዛረብ “ፍትሓልና ፡ አረድኣና” እናበለ ዝዛረብ ዝነበረ ንሱ እዩ (ማቴ- ፲፯፳ ፡ ፳፩ ፡ ፲፮ ፡ ፲፮) ። “ኩሉ ገዲፍና ተኸትልናካ ኢና ፡ እንታይ እዩ ዓስብና” (ማቴ- ፲፱ ፡ ፳፯) ኢሉ ዝሓተተ ንሱ እዩ ። ወንጌላውያን ናይ ሓዋርያት መስርዕ እንኪህቡ ኩሉ ሳዕ ብጴጥሮስ ሓዋርያ ኢዮም ዝጅምሩ (ማቴ- ፲ ፡ ፪-፭ ፡ ማር- ፫ ፡ ፲፰ ፤ ሉቃ- ፮ ፡ ፲፬-፲፯) (ግሐ- ፩ ፡ ፲፫)። ከከም ቀዳምነት ምጅማር ምስዓብእን ተዚኸውን ዮሐንስን እንድርያስ ሓወን ቅድሚኡ ኢዮም ዝተጸውዑ (ዮሐ- ፩ ፡ ፴፩-፵፪) (ዮሐ- ፩ ፡ ፱) ዕቤት ጴጥሮስ ግን አብ ማቴ- ፲፯ ፡ ፲፰-፲፱ ኢና እንረኽቦ ። “ንስኻ ከወሓ ኢኻ አብዛ ከወሓ እዚአ ቤተ-ክርስትያንይ ክሓንጽ እዩ” ኢዩ ዝበሉ ፤ ከማኡ እውን አብ (ሉቃ- ፳፪ ፡ ፫) ፡ “እሕዋትካ አጸናንዕ” ብምባል መዝነት ሃቦ ፤ አብ ዮሐንስ ፳፩ ፡ ፲፭-፲፯ ከዓ “እባጊዐይ ሓሉ ፡ ዓሲ ኢሉ ደጋጊሙ ሥልጣን ጉስነት አልቢስዎ ኢዩ ።

ጴጥሮስ ከስ መሠረተ-ቤተ-ክርስቲያን እዩ። እታ ጥንታዊት ቤተ ክርስቲያን ብዛዕባዚ ጥርጥር አይነበረን። ሓዋርያት ንባዕላቶም አብ መንግሥተ ሰማይ መንገድ ቀዳማይ ኢሎም ዝከራኸሩ ዝነበሩ ብቀዳምነት ጴጥሮስ ግን አይተኸራኸሩን። ብመጻልቲ ጴንጠቆስጤ ዋና ሰባኪ ንሱ እዩ ነይሩ። መጀመርያ ተአምራት ዚገበሩ ንሱ እዩ (ግብ- ፩-፱)፣ (ግብ- ሓዋ- ፱፡፴፯-፴፱) መጀመርያ አረሚን አብ ክርስትና ዝተቐበለ ንሱ እዩ (ግብ- ፲፡፩-፴፰)፣ ሂሮድስ ምስ አሰሮ እታ ማኅበር ክርስ ቲያን ምእንታኡ አበርቲዓ ጸለየት (ግብ- ፲፱፡፮)፣ ሓዋርያት አብ ዝገበርዎ ኣኼባ ብሊቀ መንበርነት ዚመርሕ ዝነበረ ባዕሉ ጴጥሮስ እዩ። መወዳእታ ወሳኒ ዘረባ ከዓ ናቲ እዩ ዝነበረ (ግ-ሐ- ፲፭፡፲፱) ወዘተ።

ስለዚ ከስ ጴጥሮስ ናይታ ቀዳመይቲ ማኅበር ክርስቲያን ዓንዲ-ማእከል ኮይኑ እዩ ዝተረኸበ።

፪- ጴጥሮስ ዝሰበኸለን ዓድታት።

ግብረ-ሓዋርያት ብዛዕባ ስብከት ጴጥሮስ አብ ኢየሩሳሌምን አብ ጳለስጤናን ከምዝኾነ እዩ ዚነግረና እምበር ብዛዕባ ዲሕራይ ሕይወቱ ብዙሕ ወረ አይህበናን እዩ። ጸሓፍቲ ታሪኽ ከምእኒ ኤውሰብዩስ ዝአመሰሉ ግን፡ አብ ኣንጾኪያ ከምዝ ሰበኸ ዶነግሩና። ብትውፊት ከምእንረኽበን ቀዳሞት ጸሓፍቲ ኣመዝጊቦም ከምዘጽንሑልናን ከዓ ካብ ኣንጾኪያ ናብ ሮማ እዩ ዝሓለፈ። ባዕሉ ጴጥሮስ'ውን ነቶም አብ ንኡስ እስያ (ቱርኪ) ዝነበሩ ክርስቲያን ኪጽሕፈሉም እንከሉ “አብ ባቢሎን ተአኪባ ዘላ ማኅበር ክርስቲያን ከዓ ሰላም ትብለኩም፡ ከማኡ'ውን ወደይ ማርቆስ” (፩ ጴጥ- ፩፡፲፫)። ኣየነይቲ ኩተማ እያ እዛ ባቢሎን ኢሉዋ ዘሉ? በቲ ጊዜ'ቲ ክልተ ባቢሎን ጥራሕ እየን ነይረን። ሓንቲ እታ አብ መሶጳማያ ዝነበረት፡ እታ ሓንቲ ከአ እዛ ናይ ሎሚ ካይሮ (ግብጺ) ተባሂላ ዘላ እያ። እንተኾነ እታ ናይ መሶጳማያ ባቢሎን ብጊዜ ጴጥሮስ ጨሪሻ ዓንያ ስልጣኔአ ተወዲኦ ተደምሲላ አያ ዝነበረት። እዛ ናይ ሎሚ ካይሮ ዘላ ከዓ ክትኸውን አይተኸእልን፡ ከመይ ብጊዜ ቅ- ጴጥሮስ ሓንቲ ንቑጣ ናይ ወተሃደራት ጥራሕ እያ ዝነበረት። ባቢሎን ግን ንሮማ ኢዩ ዘስምዕ። ከምኡ በዓል ቀለመንጦስ፡ ኤውሰብዩስ፡ ኢግናጽዮስ በዓል ኣንጾኪያ ዝተባህሉ ናይ ጥንቲ ጸሓፍቲ ነዛ ቅ- ጴጥሮስ ባቢሎን ኢሉዋ ዘሉ ሮማ ኢዩ ኢሉም ይትርጉምዎ። ዮሐንስ አብ ራእይ ምዕራፍ ፲፯፡፲፰ ባቢሎን እንኪብል ናይ አረሚን ሮማ እዩ ዜስምዕ። ቅ- ጴጥሮስ ንሮማ ባቢሎን መበሊኡ ብኣምሳልነት እንኪዛረብ እዩ። ሮማ በቲ ጊዜ'ቲ ዙሉ ዓይነት እኽለ ዝበሰሎ ቁራዕ እያ ትመስል ነይራ። ዙሉም ኣሕዛብ ዝእከቡላ፡ ዙሉም ጣዖታት ኣማልኸቲ ቦታ ዚረኽቡላ፡ ዙሉ ጥንቁላታት ዚካየዱላ፡ ዙሉ ቋንቋታት ዚዝረበላ ከተማ እያ ዝነበረት። በዚ ምኽንያት እዚከስ ሮማ ኣምሳል ባቢሎን ኮይና ትርኩብ አላ። በዚ ኣዘራርባዚ ከዓ እዩ ቅ- ጴጥሮስ አብ ሮማ ኮይኑ እንኪጽሕፍ “ካብ ባቢሎን” እናበለ ዝጸሓፈ።

ቅ- ጴጥሮስ አብ ሮማ ብጅጌ ዓ-ም- ብንጉሥ ኔሮን እዩ ዝተቐትለ = ሞቲ
አብ መስቀል እዩ ዝነበረ፡ ግን ከም ናይ ጐይታኡ አቢቻቕላ ዘይኮነስ ባዕሉ
ብዝመረጸ ርእሱ ንታሕቲ እግሩ ንላዕሊ ኮይኑ እዩ ተሰቂሉ =

ናይ ጥንቲ ታሪኽ ካብ አብ እምኒ ዝተወቐረ ጽሑፍ፡ ካብ አጋልዕ፡ ካብ መቓ
ብራት ኢና እንደልዮ = በዚ ጥበብ'ዚ ዝግደሱ ፈላጣት “አርኪኦሎጅስትስ” ይበሃሉ =
ብዛዕባ ቅ- ጴጥሮስ አብ ሮማ ምስባኹ ከስ አርኪኦሎጅስትስ ብዙሕ መረዳኦታ የቐርቡ
ልና = ጋዩስ ዝተባህለ ናይ ሮማ ካህን አዕጽምቲ ጴጥሮስን ጳውሎስን አብ ቫቲ
ካን ዝተባህለ ወገን (ክፍሊ) ሮማ ከምዝገፃዝ ይናገር = ቅድሚኡኹ አበይ ነይሩ
እንተበልና ግን አብ ሓንቲ ቅ- ሰባስትያኖስ ዝተባህለት ቤተ ክርስትያን ከምዝነበረ
አየጠራጥርን = እዛ ቤተ ክርስትያን እዚአ አብ ውሽጢ (ትሕቲ) ምድሪ እያ ዝነበ
ረት = አርኪኦሎጅስትስ ኩዒቶም ብዝረኽብዎ ከዓ አብቲ መናድቓ “ጴጥሮስን
ጳውሎስን ጸልዩልና” ዝብል ጽሑፍ ብብዙኅ ቋንቋታት ይርከብ = ሓደ ቶሚዮቶ
ሲዮ ዝተባህለ ሮማዊ ክርስትያን ከዓ ናይ ጴጥሮስን ጳውሎስን ተዝካር ከምዝገበረ
አብ መንደቕ ፍሒቕ ጽሑፉምስ ክሳብ ሎሚ ኪንበብ ይክእል አሎ =

ብትእዛዝ ርእሰ ሊቃነ ጳጳሳት ፒዮስ መበል 18 ብ፲፱፻፴፰ ኢብዚ ቅ-
ጴጥሮስ ተቐቢሩሉ አሎ ዚብሃል ቦታ (ልክዕ ትሕቲ መንበረ ታቦት ቤተ ክርስትያን
ቅ- ጴጥሮስ) አብ ሮማ መረጋገጺ ውዕታ ኪካየድ ብዝፈቐዱ አርኪኦሎጅስትስ
ሥርሖም ጀመሩ = አብ ትሕቲ'ዛ ብገዚና ዘላ ቤተ ክርስትያን ቅ- ጴጥሮስ አሰር
ናይ ካልእ ቤተ ክርስትያን ረኽቡ = ትሕቲ ምድሪቤት ናይዛ ቤተ ክርስትያን ከዓ
መቓብራት ናይ ክርስትያን ናይ ቅድሚ ንጉሥ ቊስጥንጢኖስ ጸንሖም = ኢብዚ
መቓብራት'ዚ ሓንቲ ፍልይቲ ጸንሖት፡ ብእምነበረድን ብትራቭርቲኖ ዝበሃል ዓይነት
እምንን ተነዲቓ ብብዙሕ ክቡር ዕቀታት ተሸሊማ ተረኽቦት = አብ ልዕሌአ ከአ
ከምዚ ዝብል ጽሑፍ ይርከብ = “አን ንጉሥ ቊስጥንጢኖስ ነታ ናይ ጴጥሮስ
መቓብር ዝገበርኩላ መባእ እዩ” = ቤቲ ሓደ ወገና ከአ “ጴጥሮስ ጸሊ” ዚብል
ጽሑፍ አሎ = ሊቃውንቲ ብታሕጓስ ተሰራሰሩ፡ አጥቢቆም ድሕሪ ተመራሚሮም
ከአ ናይ ጥንቲ ምጳኑ ብዘይጥርጥር አረጋገጹ =

፪- ጴጥሮስ ከስ ከውሒ ቤተክርስቲያን ኢዩ፡ ንሱ አብ ዘለዎ ከዓ
ቤተክርስቲያን አላ ማለት ኢዩ =

ምዕራፍ ፯

፩ - ስብከት ሓዋርያት

አብ ታሪክ ክርስትና አውራ ዜገርም እዚ ፈጣን ምስፍሕፋሕ እዩ። ቤተ ክርስትያን ከይተንቀሳቆሱት አብ ሓደ ቦታ ተግጊታ ኣይተረፈትን። ውዑይ ውሽጣዊ ሓይሊ መንፈስቅዱስ ስለዘለዎ ብውሽጢ ኮይኑ ንምዕባሌ፣ ንዕብየት ዝደፍእ ሓይሊ እግዚአብሔር ስለዝኾነ ብጸዋዕታኣ ናይ ምስፍሕፋሕ ተልእኮ ስለዘለዎ ብሓጺር ጊዜ አብ ኩሉ አስፋሕፍሑት።

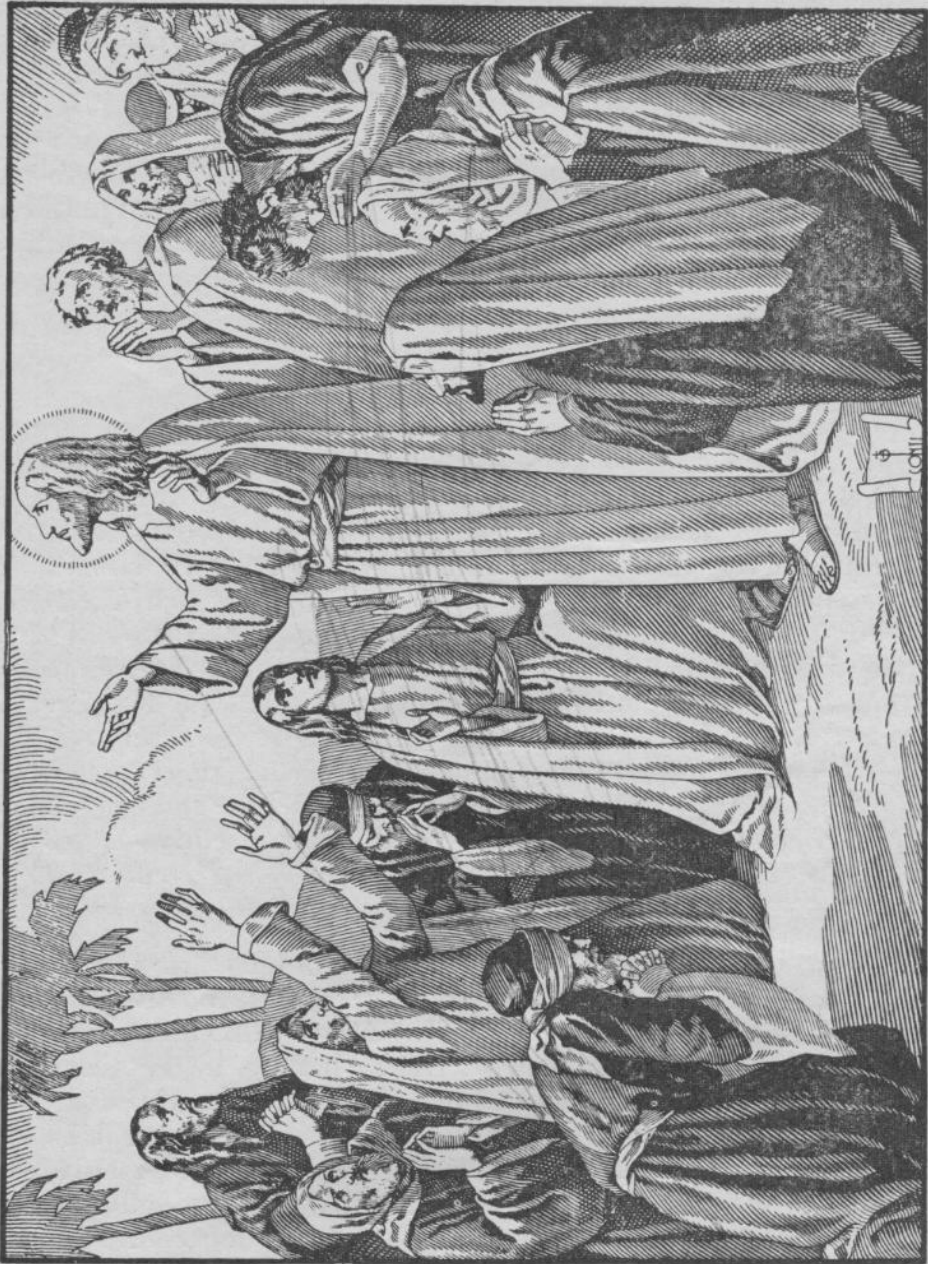
በዚ ጊዜና ሓዲስ ሓሳብ፣ ሓዲስ ወረ ብቐጽበት ካብ ሓደ ጫፍ ናብ ሓደ ጫፍ ዓለም ይሳገር እዩ፤ ብጋዜጣ፣ ብረድዮ፣ ብተሌቪዥን ወዘተ- ብሓጺር ግዜ ይብተን። ብጊዜ ሓዋርያት ግን ካብዚ ኩሉ መዛራግሒ ዜናታት ሓደ'ኳ ኣይነበረን፤ ብእግርም ካብ ዓዲ ናብ ዓዲ እናገሹ ድኻም፣ ጽምሒ፣ ካብ ገዛኻ ራሕቂ፣ ካልእ ኩሉ ጭንቂ መንገድታት እናተጓነፎም ካብ ሃገር ናብ ሃገር ብሥራት ወንጌል ሒዞም ይወናጩ ነበሩ። አብ ዝረገጸም ዘርኢ-ወንጌል እናዘርኡ ይሓልፉ ነበሩ። ነዚ ነገር'ዚ ቅዱስ ዳዊት ብዓይኒ ትንቢት ርእይዎ ነበረ'ም 'ናብ ኩሉ ምድሪ ነገርም ተዘርገሐ፣ ክሳብ ጽንፊ ዓለም ከን ዘረባኦም በጽሐ" ኢሉ ተነበየ።

አሰር-አሰር እቲ ቀዳማይ ልኡኹ-አቡኡ ዝኾነ ክርስቶስ ስዲቦምከስ ሓዋርያት ከምቲ ዘማሕጸኖም ከነጥረ፣ ክንህብትም፣ ከነጣጥሕ ከይበሉ ጥራሕ ኢዶም ጥራይ ጅባኦም ቃል አምላኽ ሒዞም መንግሥቲ እግዚአብሔር ኬስፍሑ ተቐዳደሙ፣ ተወናጩ። እቶም በዚ ጊዜና ዓዶምን ወለዶምን ገዲፎም አብ ኩሉ ሃገራት ተዘርዮም ዘለዉ ሰበኸቲ ወንጌል ፀዓዱ ኮኑ ጸለምቲ ነዚ ናይ ሓዋርያት ተግባር ዝተረከቡ ኢዮቶም።

ጐይታና ኢየሱስ ክርስቶስ “ኩሉ ሰብ ኪድሕን፣ ሓቂ ኪፈልጥ፣ ሓደ አምላኽን ሓደ መንገድን አብ መንገ ሰብን አብ መንገ አምላኽን” ኢዩ ዚደሊ ስለዚ ከዓ ኩላቶም ናብኡ ኪምለሱ፣ ንዓኡ ኪፈልጡ ግድን ኢዩ። (ጉባኤ ሻቲ ካን ፪ይ)።

ሓዋርያትከስ እምነትን ጥምቀትን ናብ አሕዛብ ኬብጽሑ ገሊኦም ክሳብ ዓዲ ህንዲ (ቅ- ቆማስ)፣ ገሊኦም ንዓዲ ሩስያ (ቅ- እንድርያስ)፣ ገሊ ከዓ ክሳብ ከባቢ ኢትዮጵያ (ቅ- ማቴዎስ) እውን በጺሒም ዝብሃሉ አለዉ።

ናይ ነፍሲ ወከፎም ዝተዳቐቐ ታሪኽ የብልናን፣ ብትውፊት ግን ንነፍሲ ወከፍ ሰቢኹምሉ ዝበሃሉሉ ቦታታት አሉ። ንዓና ቀንዲ ዘድልየና ነቲ ጐ-ኢ-ከ- “ናብ ኩሉ ዓለም ኪዱ፤ ንኩሉ ፍጥረት (ሰብ) ወንጌል ሰበኸ፣ ዝአመነን ዝተጠምቀን ኪድሕን እዩ። ዘይአመነ ግን ኪኹነን እዩ” (ማር- ፩፡ ፲፮) ኢሉ ዝሃቦም መዝነት ብዓቢ ትግሃት ከምዚፈጸምዎ እዩ።

ኪዳ መሃሩ — ንኩሎም ኣሕዛብ ብስም ኣብን ወልድን መንፈስ ቅዱስን ኣጥምቁ ---
ኣነ ክሳብ መወዳእታ ዓለም ኩሉ መዓልቲ ምሳኻትኩም ኢየ ። (ማቴ- ፳፰ ፡ ፲፱)

ካብ ሓዋርያት አጸቢቕና እንዝክሮ ቅ- የሓንስ እዩ። ካብ ሓዋርያት ዝነ አስ እዩ ዝነበረ፤ አይተመርዓውን ወን ነበረ። እሙን ፈታው ኢየሱስ ብምንባሩ ጐይታኡ አብ ዕንፀይቲ መስቀል ከሎ አብ እግር'ቲ መስቀል ኮይኑ ይበክ. ነበረ። ጐ-ኢ-ከ- ካብ ዕፁ-መስቀል ሓደራ ነደይ፤ ምሳኻ ውሰዳ ኪብል “አዴኻ እዩ”፤ “ወድኺ እዩ” ብምባል ለበዋ ገዲፋሉ ነበረ። የሓንስ ዝጸሓፎ ወንጌል ምስጢሩ ዓሚቀ፡ ትሕዝቶኡ ብትምህርቲ እምብዛ ላዕለ. እዩ። ስለ'ዚ ከዓ እዩ ብመልክዕ ንስሪ ዝምሰል። ሓዲስ ኪዳን ብራእይ ንየሓንስ ወይ ድማ አቡቀለምሲስ ዝተባህለ መጽሓፍ፡ እዩ ዝድምደም። ብትውፊት ከምዝመጽእና ቅ- የሓንስ ነዊሕ ዕድሜ ድሕሪ ጸኒሑ ፍጥሞ አብ ትበሃል ደሴት ዓዲ ግሪኽ እዩ ዝሞተ።

፪ - ው ድ ቀ ት ኢ ዩ ሩ ሳ ሌ ም፡

እዚ ሓዲስ እምነት ጩራታት ብርሃኑ አብ ኩሉ ዓለም ኪብጽሕ ከደለ. እንከሎ አብ ኢየሩሳሌም ግን ካብ ፱ ዓ-ም- ንድሓር ክርስትና ብዙሕ አየስፋሕፍ ሔን፡ ምኽንያቱ ከዓ ናይ አይሁዳውያን (ፈሪሳውያንን፤ ሰዱቃውያንን) ምንጽልላው እምብዛ ስለዝበርትዐ። አይሁዳውያን ተዕቢት መለኦም ሞት ንሰዓብቱ ብም ጭዳር፡ ንስፍሓት ክርስትና ዓንቂጾም ነበሩ። እቲ ናይ ቀደም ዕብዩት ናይ ነገሥታት ጳዊት፡ ሰሎሞን - - - እናተራእዮም እንጽርጽሮት ሓዲርዎም ነበረ'ም ካብ ግዝአት መንግሥቲ ሮማ ኪላቐቁ ብዙሓት አይሁዳውያን አብ ሽፍትነት አተዉ። አብ ልዕሊ አረማውያንን፤ ክርስትያንን ከዓ ብርቱዕ ሽብር አካየዱ። ነቶም ምስ መንግሥቲ ሮማ ይተሓባበሩ እዮም ኢሎም ዝጠርጠርዎም ሃብታማት ደቂ ዓዶም ብክፋእ ተተሓሓዝዎም። መግዛእቲ ሓሲምዎ ዝነበረ ሕዝቢ ነዚ ተጻይ መንግሥቲ ሮማ ዝተጀመረ ሽፍትነት ብምሉእ ልቡ ደገፎ። ብዙሓት መንእሳዮት አብ እምባታት ጳለስጢና ተኸወሉ። መሲሕ መጺኡ ዝነበረ ዓለም ኪገብሮም እዋኑ አኺሉ እዩ ዝብል ስምዒት ሓዞም። እንተኾነ መሲሕስ መጺኡ ከይተቐበልዎ ግን ተሪፎም እዮም።

ብፍላይ ካብ ፳፪ ዓ-ም- ብምስሌንነት አብ ኢየሩሳሌም ዘማሕድሩ ዝነበሩ ክልተ ሮማውያን ሹመይናታት አግሪቢኖን ጀሊዮን ዝተባህሉ ነበሩ። ክልቲኦም አብ ልዕሊ እስራኤላውያን ከቢድ ሸሽዎ አውረዱ። ግብሪ ክፈሉ ንመንግሥቲ እናበሉ አጩኸሉ፤ ሕዝቢ ግን በቶም ንናጽነት ኪዋግኡ ሸፊቶም ዝነበሩ ተዳፊ፤ አብ ቁሳርያን ኢየሩሳሌምን ዕግርግር ገበረ። ብዙሓት ዓበይቲ ሮማውያን ብሓዊ ተቓጽሉ። ዕርዲ ወተሃደራት'ውን ክውሰድ ተህቀን። ሮማ ነዚ ሰሚዓ ሸለል ክተብሎ አይከኣለትን። ብወርሓት ክረምቲ ፳፮ ዓ-ም- አብ ሶርያ ንዝነበሩ ሓይልታት እኪቡ አመሓዳሪ ሶርያ ናብ ገምገም ኢየሩሳሌም በጽሑ። አብዚ ግን ብመገዲ ደሺሙ አብ መገዲ ከዓ ብሸፍታ ተዋሪዱ ስለዝነበረ ከተማ ኢየሩሳሌም ከይ አተወ ናብ ዓዲ ተመልሰ። ንጉሥ ኔሮን ከስ ሸለፓስያኖስ ዝተባህለ ዝነፍዐ መራሕ ወተሃደራቱ ጸዊዑ ስላ ሸሕ (ጽሸሕ) ወተሃደራት ሂቡ ንጳለስጢና ለኣኾ። አብ ኅቦታት ይሁዳ ምስቶም ተዋጋእቲ ነፃነት አይሁዳውያን ብርቱዕ ውግእ ገጠሙ። ብቅሩብ መዓልታት ዐሠርተ ሸሕ ወተሃደራት ወደቐዎ፤ እንተኾነ ኩነታት'ኳ እንተ

መረረ ሸስፓስያኖስ ንከተማ ኢየሩሳሌም ክቢ ኪሕዛ ክኣለ ። ብሮማ ግን ንጉሥ ኔሮን ሞይቲ ዝብል መርድእ መጺእዎ መንግሥቲ ኪሕዝ፡ ወተሃደራት ኣብ መሪ ሕነት ወዱ ቲቶ ገዲፉዎም ንሮማ ተመልሰ ። ቲቶ ንኢየሩሳሌም ኣጽኒዑ ወግኣ ፤ ብ፩ ዓ-ም- ከዓ ውሽጢ ከተማ ኣትዩ ካብ ሡራ ኣዕነዋ ፤ እንደገና ከይትሕነጽ ብብውር ጌሩ ሓራረሳ ። እቲ ሰለሞን ዝሠርሖ ዓቢ ሕንፃ ቤተ-መቐደስ ፈረሰ ። ሕዝቢ ተበታተነ፡ ብዙሓት ብባርነት ተታሒዞም ናብ ዓበይቲ ከተማታት ተወስዱ ። እዚ ከይኣክል ከዓ ሮማ እቲ ኣይሁዳውያን ንቤተ-መቐደስ ዚኸፍልዎ ዝነበረ ግብሪ ንናይ ጣዖት ዩፒተር (ናይ ሮማውያን ዝዓበዩ ጣዖት) ቤተ-መቐደስ መስርሒ ኣታዊ ኪኸውን ኣወጀት ። ስለዚ ከዓ፡ ኣብ ሆሉ ዓለም ዝተዘርወ ኣይሁዳውያን ግብሪ ይኸፍሉ ነበሩ ።

እስራኤላውያን ንጉ- ኢየሱስ ክርስቶስ ኪሰቅልዎ እንከለዉ «ደምዚ ሰብ ኣይዚ ኣብ ልዕሌናን ኣብ ልዕሊ ውሉድናን ይውደቕ» ኢሉም ብናይ ክርስቶስ ሞት ሓላፍነት ወሲዶም ነበሩ ። እዚ ኣብ ልዕሊ ኢየሩሳሌምን ሕዝቢ ኣይሁድን ዝወረደ መዓት ሳዕቤኑ ደኣ ከይከውን? ኣይሁዳውያን ክሳብ ሎሚውን እንተኾነ ኣብ ዓለም ተዘርዮም ይርከቡለዉ ። ኣብዚ ቀረባ ዓመታት ኢየም ድሕሪ ክንደይ ደምን ጸገምን “እስራኤል” ሽማ ሓንቲ ሃገር ከቐው ጀሚሮም ዘለዉ ። ክሳብ ሎሚ ግን ኣብ ኢየሩሳሌም ኣብቲ ዝፈረሰ ቤተ መቐደስ ከይዶም ምብካይ ኣይገደፍዎን ኣለዉ ።

በዚ ኢየሩሳሌም ዝወደቐትሉ ጸዋን (፲፱ መስከረም ፳፱ ዓ-ም-) ኣብ ሮማ እቲ ዝዓበዩ ቤተ መቐደስ ጣዖት ዩፒተር ብሓዊ ተቐጺሉ ተሃሚኹ ዓነወ ። ምስዚ ናይ ኣይሁድ ቤተ መቐደስ ብሓንሳብ ምዕናዎምሲ ኣጋጣሚ ድዩ ወይስ ኃልዮት ኣምላኽ? ክልቲኡ ሃይማኖት ኣረምነትን ሃይማኖት እስራኤላውያንን ነቲ ሓዲስ ተኸለ ክርስትና ቦታ ንኪገድፍ ዝተገብረ መደብ ኣምላኽ ይመስል፡ ዚብሉ ጸሓፍቲ ታሪኽ ኣለዉ ።

ምዕራፍ ፯

ዘመን ሰማዕታት

፩- ንጉሥ ኔሮን ቀዳማይ አሳዳዲ ክርስቲያን :

ካብ ፲፮ ናብ ፲፱ ሓምላ ዜውግሕ ለይቲ ብ፳፬ ዓ- ም- ኣብ ሮማ ጥሩምባ ታት ኪንፋሕ ሓደረ፤ ንሕዝቢ ካብ ባርዕ ሓዊ ኪሆድም ዚወሃብ ዝነበረ ኣዋጅዮ = ሕዝቢ ተጨቓጭቑ ካብ ዝቐመጡ ከተማ፡ ባርዕ ሓዊ ዕለታዊ ሽግር እዩ ዝነበረ፡ ኣውራ ከዓ እቲ ማንም ተራ ሕዝቢ ዚቐመጡ ዝነበረ ወገናት ከተማ ሮማ ንባርዕ ሓዊ ዝተጋለጸ ነበረ። ቦታ ለይቲ እቲኣ ዝተጀመረ ባርዕ ግን እምብዛ ብርቱዕ ነበረ፡ ሕዝቢ ዓቢ፡ ንእሽቶ፡ ኩሉ ሓዊ ኬጥፍእ ተጋደለ። ብርቱዕ ንፋስ ስለዝነበረ ግን እቲ ሃልሃልታ ካብ ገዛ ናብ ገዛ፡ ካብ ጽርግያ ናብ ጽርግያ እናተሳገረ ነቲ ኩሉ ወገን ዕዳጋ ዓለባን ቀመማትን ዝነበረ ክፍሊ ሮማ ሓሙኹሽቲ ገበሮ። ሽዱሽተ ለይትን መዓልትን ብዘይምሕረት ነርባዕተ ወገናት ካብተን ዐሠርተ-አርባዕተ ከምዘይነበራ ገበረን። ዝተረፈ ሕዝቢ ሮማ ኪጽወር ብዘይከኣል ጨና ሓውን ፊሳታትን ተሳቐየ። መጽሐፊ ስኢኦ ከዓ ኣብ ቃልዕ ኪሓድር ጀመረ፡ ኪጽብጽብ ዘይከኣል ሃብቲ ዓነወ። ካብ ክንደይ ክፍለ-ዓለማት ዝተኣከበ ሃብቲ ብላሽ ዓረበ።

ምኽንያት ባርዕ - ሓዊ እንታይ ነበረ? ብገርሂ ሰኣን ጥንቃቄ ዝጀመረ ኪሽወን ይከኣል። ገሊኦም ሰባት ግን ብሓደ እዋን ኣብ ሾመንተ ዝተፈልዩ ቦታታት እዩ ጀሚሩ ዝብል ዘረባ ኣስምዑ፤ ቅሩብ መዓልታት ቅድሚኡ ከዓ እቲ ዝነደደ ወገን ሮማ ኪሕደስ ይግብእ፡ ተጨቓጭቑ፡ ንጥዕና ጠንቂ እዩ ዝብል ዘረባታት ይስማዕ ነይሩ እዩ። ስለዚ ሕዝቢ ትሒም ትሒም ኪብል ጀመረ። ስም ሓደ ሰብ ካብ እፍ ናብ እፍ እናተቈርሐ መጸ። ቦቲ መዓልታት'ቲ ኣብ ሮማ ኩነታት ኣዘዩ ከበደ።

ቦቲ ዓመታት'ቲ ነጊሑ ዝነበረ ኔሮን ዝተባህለ እዩ። ታሪኽ ከምዝከከሮ ኣእምሮኡ ኣይተመዛዘነን ነበረ። ንሱ ዝወጸሉ ማሕፀን ኪርኢ ነዲኡ ከምዝቐተላ ናይ ግዜኡ ጸሓፍቲ ታሪኽ ዚዝክርዎ እዩ። ሰበይቲ ኣቕቲሉ ሰበይቲ ሰብኣይ ከምዝወረሰ፡ ዘሸቶኒዩስ ዝተባህለ ናይቲ ጊዜ'ቲ ጸሓፍ ታሪኽ ይዝከሮ እዩ። ቦዝን ካልእ ክንድዝን ሕዝቢ ነዚ ናይ ሮማ ባርዕ ሓዊ ጥርጠራኡ ናብ ኔሮን ኣዘምበለ። ክሳብ ሮማ ትቃጸለሉ ኣብ ዝነበረት መዓልታት ኣብ በሪኽ ኮይኑ ብናይ ታሕጓስ ተመስጦ ተዋሒጡ ይርኢ ነበረ፡ ዚብል ወረ ተሰምዐ። ኔሮን ሕዝቢ ብኣኡ ይጠራጠር ምህላዉ ምስፈለጠ ብፍርሓት እንቀጥቀጥ፡ ቀልጢፉ ከዓ ምኽንያት ደልዩ ነቲ ክሲ ካብኡ ኬርሕቆ ምኽሪ ደለየ፤ ሕዝቢ ኣኪቡ ከዓ ነቲ ዓገብ ናብ ክርስቲያን ኣውደቆ። ሕዝቢ ሮማ ብነቦ ዓይኑ ይጥምቑም ነበረ'ሞ ብዘይወዓ ሉዎ ነገር እቲ ክሲ ናብ ክርስቲያን ኣዘንበለ። ንሳቶም ነዚ ከምዚ ዝኣመሰለ ኩነታት ፈጺሞም ኣይተሰናደዉን ነበሩ፡ ስለዚ ኪሃድሙ ወይ ኪሕብኡ ኣይከኣ

ሉን ። ንመጀመርያ ፈፍሎጣቶም ደሐር ድማ ብሓበሬታ እቶም ተራ (ማንም) ተአኪቦም ቤት ማሕቡሳት መልኡ ። ሕሙም አእምሮ (ሓንጉል) ኔሮን ኪሓበቦ ዚኸእል ዘበለ ሥቓይ አውረደሎም ። ኣብዚ ሕጂ ቤተ ክርስትያን ቅ- ጴጥሮስ ተሓጺጾም ዘሎ ናይ ንጉሥ ኔሮን መጻውቲ ሚዳ ነበረ'ሞ ኣብኡ ብዙሓት ክሳቦም ብሴፍ ተቈርጹ ። ንብዙሓት ክርስትያን ቈርበት ከብቲ ከዲኖም ናብ ኣራዊት ይድርብይዎም ነበሩ ። ንብዙሓት ከዓ ኃድን ይጸውቱሎም ነበሩ ። ምሽት ፀሓይ ምስ ዓረበት ከዓ ንገሊአም ክርስትያን ተባራዒ ነገር ለኸዮም ሆየ-ሆየ ይጸውቱሎም ነበሩ ። ታቹቱስ ዝተባህለ ጸሐፍ-ታሪኽ ከምዚብሎ ብዙሓት ኣረማውያን-ሮማውያን ንክርስትያን ብዙሕ ደንገጹሎም ።

ኣብ ልዕሊ ቀዳሞት ክርስትያን ሮማ ዝወረደ ሥቓይ እምብዛ ከበድ ነበረ ። ክርስትያን ምዃን ከም ንበን ተቈጺሩ ብዙሓት ጠፍኡ ፤ ኣብ መንጎአም ከዓ እዕኑድ ቤተ ክርስትያን ሓዋርያት ጴጥሮስን ጳውሎስን ሓዲኦም ከም መምህሩ ኣብ መስቀል ቁልቁል አፋ ተሰቐለ ፤ ሓዲኦም ከኣ ክሳባ ብሴፍ ተመትረ ። ከምዚ ኢሎም ኢዮም አቦታት ክርስትያን ብደሞም ንእምነቶም ዚምስክሩ ዝነበሩ ። ከም ዚ ኢሎም ነቲ ብናይ ስቕለት ሞት ዝተቐትለ መምህሮም ኪመስሉ “ካብ ፍቕሪ ክርስቶስ ፣ ጥሚት ይኹን ሕማም ፣ ሞት'ውን ይኹን ኪርሕቕና አይክእልን እዩ” (ሮሜ- ፰ ፡ ፬፭) እናበሉ ነንሓድሕዶም ይተሓናንጹ ፤ ይባራትዑ ነበሩ ። ንይታና ኢዮሱስ ክርስቶስ ከዓ ኣብቲ ዓውዲ ሰማዕትነት ብዙሕ ተአምር አርአዮም ፤ ዓጺብዎም ዝቐንዩ ኣራዊት ነቶም ክርስትያን ብምርኣይ ክንዲ ዝዘልዝልዎም ተዓጺፎም ትም ኢሎም ዝተርፉ ከምዝነበሩ ይዝንቶ ። በቲ እዋን'ቲ ዝተሻዕወ ደም ቅ- ጀናሮ ዝተባህለ ሰማዕት ክሳብ ሎሚ ከይነቐጸ ኣብ ከተማ ናፖሊ (ኢጣልያ) ኣሎ ።

፪- ካልእ ምክንያት ስደት ክርስትያን ፡

ኔሮን ዝጀመሮ ስደት ክርስትያን ዕብዳን'ምበር ካልእ መፍትሒ ምክንያት የብሉን ። ሕዝቢ ሮማ ኰመይ ኢሎ ብክንድዚ ጭብና ኣብ ልዕሊ ክርስትያን ተሳቦለ? ብጀካ ባርዕ ሮማ ካልእ ምክንያትዶ ነበረ?

መንግሥቲ ሮማ ንነገሥታቱ ከም አማልኽቲ ጌሩ ኣምልኾን ሰግደትን የቐርቡሎም ነበረ ። እዚ ነገር'ዚ ክርስትያን ሮማውያን ኪቐበልዎ አይክእሉን ። ንሓደ ማንም ፍጡር ሰብ ፣ ጣዖት ምስጋድ እምነቶም አይፈቕደሎምን ነበረ ። በዚ ከዓ ምስ ነገሥታት ኮነ ምስ ኣመንቶም ከጋጨዉ ተረኸቡ ፣ ኸሕኳ ብካልኦም ትሑታት ፣ እዙዛት ዜጋታት እንተነበሩ ።

በቲ ጊዜያት'ቲ ኣብ ሮማ ፓንተኦን ዝተባህለ ዓበይ ቤተ-ጳሎት ነበረ ። ኣብኡ ካብ ዙሉ ኩርናዓት መንግሥታት ሮማ ዝተዋጽኡ ኣማልኽቲ ጣዖታት ተነበሮም ነበሩ ። ክርስትና ኣብ ሮማ ምስ አተወ ፣ ሮማውያን ምስሊ ናይ ክርስቶስ ከዓ ምስቲ ናይ ካልኦት ጣዖታት ኣብቲ ቤተ-ጳሎት ከእትዉዎ ደለዩ ፣ ክርስትያን ግን ነዚ ኣበርቲዎም ተቓወምዎም ። ኣምላኽም ከምቲ ናይ ካልኦት አሕዛብ ብኢድ ዝተሠርሐ ዘይኮነስ ሓቀኛ ኣምላኽ ብምዃኑ ምሳታቶም ኪሕውስዎ ቅኑዕ

ከይኑ አይተራለዮም? ፤ በዚ ከዓ ምስ ሕዝቢ ሮማ ተጋጨው ። ሕዝቢ “አማልኽቲ ዘይእምኑ” “አተይስትስ” ኢሎም ጸረሮም ። አማልኽትና ንዒቆምልና ብማለት ሕዝቢ ንክርስትያን ብጠርጠራ ጠመቶም ።

አብ ኣነባብራእም ውጥን እቶም ክርስትያን ፍሉያት ኢዮም ዝነበሩ ። ተልሂት ማለት ሞራል ዘይብሉ ጸወታ ዘይፈትዉ እሩማት ዜጋታት እዮም ዝነበሩ ፤ በዚ ከዓ ሕሊናኦም ዝወቐሶም አረማውያን አብ ልዕሊእም መልዓሊ ምኽንያት ረኽቡ ። ክርስትያን ብለይቲ አብ ጸሎተ-ቅዳሴ አትዮም ነቲ ክርስቶስ ዝሠርዓሉም ሥጋኡን ደሙን ብመልክዕ ኅብስትን ወይንን ይቐበልዎ ነበሩ። ናይዚ ጽንጽንታ ዝሰምዑ ዝነበሩ አረማውያን “ሰብ ሓሪዶም ይገልፁለዉ” ዚብል ሓሰተይና ወረ ፡ ይዝር ግሑሉም ነበሩ ። ከምኡ ውጥን አብቲ ጊዜ ቅዳሴ “ሓወይ ፡ ሓፍተይ” እናተባሃለ ቅዱስን ንጹሕን ሠላምታ ይወሃቡ ነበሩ። ናይዚ ጽንጽንታ ዝነበሮም ሮማውያን “ተኣኪቦም ርኽሰትን ዝሙትን ይፍጽሙ እዮም” ብማለት ግፍዐይና ሓሚታ ነዝሑሉም ።

መወዳእታ ዘይብሉ ሓሰተይና ወረ አብ መንጎ ሕዝቢ ተዘራኡ ነበረ ። ንኣብነት ክርስትያንሲ ፍርቁ ሰብ ፡ ፍርቁ ደማ አድጊ ዝኾነ ጣዖት ኢዮም ዚምልኹ” ተባሂሉ ይውረ ነበረ ። በዝን ከንድዝን ዚእክል ከስ አብ ሮማ ዝመጸ ሽግር እንተመጸ ፤ ሮማውያን ሰብ ናብ ክርስትያን የልግቡሎም ነበሩ ። ተርቱልያ ናስ ዝተባህለ ዓቢ ክርስትያን ከምዚብሎ “ውሕጅ ጤብሮስ ንሮማ እንተአጥለቐ ለቓ ፡ ሰብ ናብ ክርስትያን ነበረ ፤ ማይ ምህራም እንተአበየስ ዓገብ ናብ ክርስትያን ፤ ውግእ እንተመጸሰ ናብ ክርስትያን ፤ ሕማም እንተመጸሰ (እንተአተወሰ) ክርስትያን ፤ እናተባህለ ክርስትያን ንኣራዊት ይወሃቡ ነበሩ” ማንም ዕዋላታት ተፃይ ክርስትያን ዝደለይዎ ኪገብሩ ይኸእሉ ነበሩ ። አውራ ዜውርዩ ዝነበሩ ከዓ እቶም ናይ ጣዖት ምስልታት ሰሪሖም ዝሸጡን ዝሸቑሙን ነጋዴታት እዮም ዝነበሩ ፤ ብምጽኣት ክርስትና ሥራሕ እምብዛ ዝሓልዎም ነበረ። ክርስትና ኬጥፍኡ ሓቢሮም ተላዒሎም ነበሩ ።

፫ - ናይ ሰማዕታት ምስክርነት ፤

ክርስትያን ዝረኽብዎ ግፍዒ ብናይ ሰብ ፍርዲ እንኪትፈርዶን እንኪትርእዮን ዘይጽወር ኢዩ ዝነበረ ። ካብቲ ንኡሶም ክሓብቲ ዓቢኦም ግን ዙላቶም ብዚደንቑ ህድኣትን ፡ ርግኣትን ፡ ትዕግሥትን ንኹሉ ይጽመምዎ ነበሩ ። እዚ ከዓ እዩ ነቶም ጸላእቶም አውራ ዚደንጽዎም ዝነበረ ። ካብኣታቶም ስቅያት በርቲዕዎም ዝጠልሙን ዝኸሕዱን ዝነበሩ ፡ እምብዛ ውሑዳት ኢዮም ፤ ካልኣት ግን አብ ልቦም “ሰላም ክርስቶስ” ሓቑሮም እዮም አብ ቅድሚ ቀተልቶም ዚቐርቡ ዝነበሩ ።

ብዙሓት ሰባት አብ ዓለም ንሞት ብንዕቀት ቀሪቦም እዮም ። እንተኾነ ብብርቱዕ ጽልኢ ዝሰኸሩ ወይ ከዓ ብሓድሓደ ምኽንያት ኃይሊ ኣእምሮኦም ዝደኸሙ እዮም ። እዞም አብ ሰደት ዚርከቡ ክርስትያን ግን ንሓደ ፍሉይ ዕላማ ኪምስኩ ኢዮም ብፍሉይን ብርጉእን ኣገባብ ዚቐርቡ ዝነበሩ ፤ ደሊዮም ኣይኮኑን

ዝሞቱ ዝነበሩ፤ ንሓበን አይኮኑን ዝሞቱ ዝነበሩ ። ምስ መጻም ግን ንድሕሪት ቁሊሕ ኢሎም ይጠራጠሩ አይነበሩን ። ትኸ ኢሎም ጽንዓት እምነቱም ብደሞም ይምስክሩ ነበሩ ።

እዚ ምስክርነት እዚ አብ ቤተ ክርስቲያን ዓቢ ዓወት አዕተረ ። ተባዕነቱምን ጽንዓቱምን ዝረአዩ አሕዛብ ተተሓራሶም ፀጋ ጥምቀት ተቐቢሎም አብ ክርስትና ይአትዉ ነበሩ ። ጐ-ኢ-ክ- “ንሕይወቱ ዘድሕና እቲ ዘጥፍአ እዩ” ይብላና፤ እዚ ከዓ እዩ ናይዚ ነቡ ሰማዕትነት መፍትሒ ። ነቡም ምእንቲ ዘለዓለማዊ፣ ዘይበርሰ ዘይጠፍእ ዘይሥረቕ ሀብቲ ኪወርሱ ኢዮም ዝቀዳደሙ ዝነበሩ ። ጐ-ኢ-ክ- ንጺ ጥርስ ከምዚ ኢልዎ ነበረ፡ “አብቲ አነ ሕጂ ዝኸዶ ንሕጂ ክትስዕበኒ አይትኸእልን ኢኻ፤ ጽንሕ ኢልካ ግን ክትስዕበኒ ኢኻ” ። ሰማዕትነት ከስ ንክርስቶስ ብዝለዓለ መንገዲ ምምላል ማለት እዩ ።

አብ ሮማ ክሳብ ሎሚ ነዚ ናይ ክርስቲያን ሰማዕትነት ዝምስክር ዘሉ ኮሎስዩም ዝተባህለ ዓቢ ሕንፃ አሎ ። አብዚ ዝፈሰሰ ደም-ክርስቲያን ልክዕ ውሕጅ ሩባ እዩ ዝነበረ ። እቲ ሓዲስ ተኸሊ ክርስትና ሽሕጻ እንተተሳቐየን እንተ ጨምሰወን ሠራውሩ ድልዱል ስለ ዝነበረ መመሊሱ ድኣ ለምዕምበር ጥጅ ሞት አይቀረበን ። ብግፍዒ አብ መሬት ዝፈሰሰ ደም ሰማዕታት ነቲ ተኸሊ ክርስትና ግርም መልምዒኡ ኮነ ። ዘርኢ ክርስትና እናተባዝሑ ከደ፡ ካብ ነቡ ደርብታት ሕዝቢ አብ ክርስትና ይአትዉ ነበሩ ። ሃብታማት፣ ድኻታት፣ ባራዩ፣ ንይቶት ብዘይፍልልዩ ንፀጋ ጥምቀት ይቀዳደሙ ነበሩ ።

አብ መንግሥቲ ብሥልጣን ዚሠርሑ ክርስቲያን ተረኽቡ፡ እንተኾነ ብዘይገለ ጸገም ጸሎታት ኬካይዱ ምስደለዩ እቶም ክርስቲያን ካብ ከተማታት ውጽኦ ኢሎም ሥጢር ሠፈር ይደልዩ ነበሩ ። አብ ብዙሕ ከተማታት (ሮማ፣ ናፖሊ፣ አብ ሰሜን አፍሪቃ፣ ንኡስ እስያ (ኤቭያ ማይኖር) ወዘተ- እቲ ክርስቲያን ፍንትት ኢሎም አብ መሬት ነቡኢቶም ዝሓንጽዎ ዝነበሩ ገዛውቲ ተረፍ ክሳብ ሎሚ ብኣድናቶት ኪርኣ ይከኣል፤ ስጢር ኪኾነሎም ደልዮም አብ ውሽጢ መሬት ዓበይቲ ሕንፃታት ይሠርሑ ነበሩ’ሞ አብዚ ምዉታቶም ይቐብሩ፡ ከምኡ’ውን ጸሎታቶም የካይዱ ነበሩ ። እዚ ቦታታት’ዚ “ካታኮምብስ” ተባሂሉ ይጽዋዕ ። ሓድሓደ ካታ ኮምብ ብላዕለዋይ ሚዳ እንኪመስል ንታሕቲ ግን ሓሙሽተ ደርቢ ዚወርድ ርሻን ነበረ ።

ምዕራፍ ፲

አከያይዳ ቀዳሞት ማሕበራት ክርስትያን

፩ - አብ ክርስትና ምእታው ።

ክርስትያን ክትከውን እንታይን እንታይን የድሊ? አብ ብዙሓት ሃገራት በዚ ሉሚ ጊዜ አብ ክርስትና እንክትሓቱ ዘሎ ሰሩዕ መንገዲ ፀጋ-ጥምቀት ብሕፃንካ ብምቕባል እዩ። ስለዚ እቲ ሕፃን ምስ ተጠምቀ አባል ናይቲ አብ ምሉእ ዓለም ዘሎ ማሕበር ክርስትያን ይኸውን፤ ብጥንቲ ግን ከምዚ አይነበረን፤ ዓበይቲ ሰባት ኢዮም ደልዮም፤ ፈሊጦም፤ ተመራማሪምን ተረዲኦምን ዝሓትዉ ዝነበሩ ።

ቀዳሞት ክርስትያን ዙላቶም ኢዮም ሰበኸቲ ወንጌል ዝነበሩ ። ሽሕ'ኳ ሓዋርያትን ተኸተልቶምን ዝግበየ መዝነት እንተነበሮም ነጋዴታት፣ ወተሃደራት፣ ሓረስቶት፣ አደ ሥድራ፣ መንእሰይ ወዘተ--- አብ በዐታኦም ከለዉ ነንመሰታኦም እዮም ወንጌል ክርስቶስ ዚሰብኩ ዝነበሩ ። ሰብኩቶም ከፃ ናይ ዘረባ ጥራሕ አይነበረን፤ አውራ ብሕይወቶምን ብኣነባብራኦምን ኢዮም ዚሰብኩ ዝነበሩ ። ፍቕሪ፣ ሕውነት፣ ምትሕግጋዝ፣ ድኽም ምብጻሕ -- ወዘተ- ቀንዲ መልክዕ ናይ ቀዳሞት ክርስትያን ነበረ ። ስለዚ ነዚ ዝረኣዩ አረማውያንን አይሁዳውያንን ተሳሒቦም ፀጋ ጥምቀት ይሓቱ ነበሩ ። ብኣነባብራኦም እንኪሰብኩ ብቃሎም ከፃ ቃል ወንጌል አብ ዝኾነ አደባባይ፣ አብ ዝኾነ ባይቶ የስምዑ ነበሩ ።

ቃል-ወንጌል ልቡ ነቪእዎ አባልነት ክርስትና ዝሓትት ዝነበረ ሰብ ሽዑ ንሽዑ አይኮነን ዝቐበልዎ ዝነበሩ፣ ንኡስ ክርስትያን ተባሂሉ ንገለ ሓዮሎ አዋርሕ እናተማህረን አብ ገገሊኡ ጸሎታት እናተሓወሰን ይጸንሕ ነበረ ። አብዚ ከፃ ትምህርቲ ክርስቶስ አጸቢቐ ዝፈልጥን፣ ብጠባዩ ከፃ እሩምን ምስጉንን ኮይኑ እንተተረኸበ ንጥምቀት ብቐዕ ተባሂሉ አብ ቤተ ክርስትያን ይቐርብ ነበረ፣ ሕዝቢ ክርስትያን ተአኪቡ ከፃ ብጸሎት እናአሰነየ አብ ማሕበር ይቐበሎ ነበረ ። ልክዕ ከምቲ ዮሐንስ መጥምቕ አብ ገምገም ፈለግ-ዮርዳኖስ ዝገብሮ ዝነበረ እኖ ጉኢ-ኩ እውን ጸጋ ዚህብ፣ አባል ክርስቶስ ዝገብር ሓይሊ ድሕሪ ሂዑም ከምኡ ግበሩ ኢሉ ዝአዘዞ፣ እቲ አቡን ወይ ካህን ወይ ድማ ዲያቆን ነቲ ንኡስ ክርስትያን “እከለ! ብስም አብን ወልድን መንፈስ ቅዱስን አጠምቐካ ኣሎኹ” እናበለ አብ ማይ ጥምቐት ይኣልኮ ነበረ ። ጸጋ ጥምቀት ካብ ዝተቐበለሉ መዓልቲ ንድሕሪት እቲ ንኡስ ክርስትያን ምሉእ አባል ክርስትና ኮይኑ ዙሉ መሰሉን ግዴታኡን ይፍጽም ነበረ ። ጸጋ ጥምቀት ዝተቐበለ ክርስትያን አባል ናይ ክርስቶስ ኣካል ይኸውን ።

፪ - መንፈስ ጸሎት አብ ቀዳሞት ክርስትያን

ጐ-ኢ-ክ- እንገራን ወይንን አቕረቡ “እዚ ሥጋይ ኢዩ፣ እዚ ደመይ ኢዩ” እና በለ ንሓዋርያቱ ሂብዎም ነበረ፤ ከምሉ ከዓ ንሓቶም ንተዝካሩ ኪገብሩ ኣዚዝዎም ነበረ። ስለዚ ክርስትያን ነቲ አብ ቀራንዮ ምእንቲ ድሕነት-ዓለም ዝተሓርደ ሥጋን፣ ዝፈሰሰ ደምን እናአሓደሱ ሥጋኡን ደሙን ኪቐበሉ ብመዝሙር ጸሎት ዝተሠነዩ ኣጼባ ዮካይዱ ነበሩ። ካብ ኦሪትን ካብ ሓዲስን ዝተወሰደ ናይ ምስጋና ጸሎት ጌርም ነቲ መሥዋዕቲ ኣቤል፣ መሥዋዕቲ ኣብርሃም፣ መሥዋዕቲ ኤልያስ መሥዋዕቲ መልኩ-ዴድቅ ዝመሰለ ሓዲስ መስዋዕቲ ክርስቶስ እንደገና ብመልክዕ እንገራን ወይንን የቐርቡ ነበሩ።

ናይ ጸሎት ኣጼባታቶም ብመዓልቲ ሰንበት ኢዮም ዘካይድዎ ዝነበሩ ምክንያቱ ከዓ ሰንበት ክርስቶስ ካብ ሞት ዝተሠንኣላ ብምጃና ነቲ ናይ ኣይሁድ ቀዳም እትትክእ እያ። ኣቐዲሞም ካብ ዋዜማ ጀሚሮም ብንባባት ቃል እግዚአብሔር፣ ብመዝሙር-ጸሎት ተሰናደዮም ይቐድሱ ነበሩ። መጀመርያ ክፍሊ ናይ ቅዳሴ ኩላቶም ዚሳተፍዎ ዝነበሩ ጸሎታት ንባባትን ዝሓዘ ነበረ፤ ካልኣይ ክፍሊ ናይ ቅዳሴ ግን ናይቶም ጸጋ-ጥምቀት ዝተቐበሉ ንበይናም ጥራይ ስለዝነበረ ድሕሪ ወንጌል ዲያቆን ነቶም ንኡሳት ክርስትያን አብ ግዳም ኪጸንሑ ይነግርም ነበረ።

አብ ቅዳሴ ምእንቲ ኩሉ ናይ ሕዝብ-ክርስትያን ግድነታት ይጽላ፤ ምእንቲ ዝገቡ፣ ምእንቲ ማይ (ዝናም)፣ ምእንቲ ንጉሥ፣ ምእንቲ ሰላም፣ ምእንቲ ዓለም፣ አብ ቅዳሴ ደንጉዮምን ዝመጹ ወዘተ- ይጽላ ነበረ።

ቀዳሞት ክርስትያን ብመዓልቲ ሥራሓት እውን ልቦም ካብ ክርስቶስ ይፍለ ኣይነበረን። “ገዛኻ ዓጺኻ ጸሊ” ዝበሉ ጐይታና፣ ብስፈሑ ዝዝውገር ዝነበረ እዩ፤ ፀሓይ ክትበርቐን ክትዓርብን ከላ፣ ብልቢ እናጸለየ ናብ ኣምላኹ ናይ ምሥጋና ጸሎት ዘየቐርብ ዝነበረ ክርስትያን ኣይነበረን። እቶም ኣውራ ትጉሃት ክርስትያን ከዓ ብሰዓት ሠለስተ (፱)፣ ሰዓት ሽዱሸተ (፲፪) ሰዓት ትሽዓተ (፫) እውን ናብ ኣምላኹ ጸሎቶም የዕርጉ ነበሩ።

ካብ ጸሎታት ኣውራ ዝውቱር ከዓ እቲ ክርስቶስ ባዕሉ ዝመሃረና ጸሎት “አብ ሰማይ እትነብር”ን፣ እናና እግዝእትነ ማርያም ዝደገመቶ “ነፍሰይ ንእግ ዚእብሔር ተዕብዮ” ኢዩ ዝነበረ። ጸኒሑ ግን ነጎጊዚኡን ግድነቱን ጸሎታት ተጻ ሕፊ። ቀዳሞት ክርስትያን ብኣፎም ጸሎት ምግባር ኣይኮነን ዝነበረ ቀንዲ ሓይሎም፣ ብቅዱስ ሕይወቶም ኢዮም ኣውራ ንእግዚአብሔር ክብረ ዚህብዎ ዝነበሩ። ምስ ብጾቶምን ነጋሊቶምን፣ ጋሻ ሓላፍ መንገድን፣ ለጋሳትን ርሕሩሓትን ኢዮም ዝነበሩ። ሥድራ ቤቶም ፍቕሪ ዝመልኦ፣ ሓለውቲ ኪዳናምን፣ ጥንቁቓት መዕ በይቲ ውሉዶምን እዮም ዝነበሩ፤ ስለዚ ከኣ ኣባይቶም ክርስቶስ ዝነገሡ ነበረ።

፫ - ርክብ አብ መንጎ አብያተ ክርስትያናት

“ቤተ ክርስትያን” ማለት፣ ማሕበር ክርስትያን፣ ጐባኤ ክርስትያን ማለት እዩ። ጸኒሑ አብ ዳሕራይ እዋን እዩ ነቲ ክርስትያን ንጸሎት ዝእክብሉ ሕንፃ ከስምዕ ዝጀመረ። ስለዚከስ ጐ-ኢ-ክ- ሓንቲ “ማሕበር” ሓንቲ “ኣቕለስያ” እዩ

ዝመሥረተ። ሁሉም አባላት ናይዛ ቤተ ክርስቲያን፡ ሁሉም ድሕነት ዝተቐበሉ፡ ሁሉም ዝኣመኑ ክርስቲያን፡ ብብርቱዕ ፍቕሪ ዝተኣስሩ እዮም። ብነገድ፡ ብዓዲ እኳ እንተተፈላለዩ፡ እምነቶም ሓደ፡ ጥምቀቶም ሓደ ብምዃኑ፡ ንክርስቲያን ዝተፈላለዩ አይኮኑን። ስለዚ ከዓ አብ ሁሉ ኩርናዓት ዓለም ተዘርዮም ዘለዉ ክርስቲያን ቍጽርም እኳ ብዙሕ እንተኾነ፡ ሓደ አካል፡ ሓደ ማሕበር ኢያቶም። ክርስቲያን ዓሌትን ወገንን ከይፈለዩ፡ ሡርምን፡ መበቂሊአምን ከይተሓታተቱ፡ ናይታ ክርስቶስ ዝመሥረታ ቤተ ክርስቲያን አባላት ምዃኖም ርጉጽ እዩ።

ክርስቶስ ዝመሥረታ ቤተ ክርስቲያን እንተላዕሉ ሁሉ (“ካቶሊካዊት” “ጠቐላላዊት፡ ሓፈሻዊት”) እያ። እታ ሳምራዊት ሰበይቲ “አበይ ኢዩ እቲ ሓቀኛ እምላኽ እንምልኽሉ ደብሪ” ኢላ ምስ ሓተተቶ ጐ-ኢ-ክ- “አቲ ሰበይቲ እመኒ! አብዚ ደብሪ’ዚ ዘይኮነን፡ አብ ኢየሩሳሌምን ዘይኮነ፡ ንአቦ እተምልኽሉ ጊዜ መጺኢ እዩ፤ ደጊም ጊዜ በጺሑ እዩ፤ ነቦ ብመንፈስን ብሓቕን ከምልኽም እዮም” ኢሉ መለሰላ። ስለዚኸስ አብ ማሕበር ክርስቲያን ወገንነትን ዓሌትነትን ብክርስቶስ ውጉዝ እዩ። “ብሓቂ እብልኩም አሎኹ ካብ ምሥራቕን ካብ ምዕራብን መጸኢም ምስ አብርሃምን ይስሓቕን አብ መንግሥተ ሰማያት አብ መአዲ ኪቐመጡ እዮም” እዩ ዝብለና። ነዚ ተገንዚቦም ቀዳሞት ክርስቲያን ናይታ ዓባይ ላዕለወይቲ ማሕበር ክርስቲያን አባላት ምዃኖም ተገንዚቦም አብ ጸሎት እናተዘኻኸሩ፤ አብ ጸገም እናተራዳድኡ ይካየዱ ነበሩ።

፩ - አሠራርና ጥንታዊት ቤተ ክርስቲያን

ቅድሚ ሕጂ ከምዘረአናየኩስ ብመጀመርያ ጉዳያት፡ ቤተ ክርስቲያን (ማሕበር ክርስቲያን) ብምልኡ አብ ኢድ ሓዋርያት እዩ ዝነበረ። ጸኒሖም እዚ ናይ ንብረት ምምሕዳር፡ ካብቲ ቀንዲ ናይ ወንጌል ስብከት ተግባሮም ስለ ዘሰናኸሉም፡ ሓገዝቶም ዝኾኑ ገመጀመርያ ሸውዓተ ዲያቆናት ሸሙ፡ ምስ እዚአቶም ከዓ ብዙሓት ክርስቲያን ካብ መንፈስ ቅዱስ ናይ ትንቢተን ናይ ትምህርቲ (ፍልጠት) ፍሉይ ህያብ ዝተቐበሉ ነበሩ’ም ምስ ሓዋርያት ኮይኖም ይምህሩ ነበሩ። (፩ ቆሮ- ፲፪፡ ፳፮፡ ግብ- ሓዋ- ፲፫፡ ፩-)

ሓዋርያት ዚብል ቃል ብፍላይ ነቶም ዓሰርተው ክልተ ጥራሕ ዝውሰን እንተመሰለ’ኳ፡ እቶም ከም እኒ በርናባስ ዝኣመሰሉ መሰነይታእምውን ሓዋርያት ይበሃሉ ነበሩ። ድሮ ሓዋርያት ብሕይወቶም እንከለዉ ግን፡ መራሕቲ ክርስቲያን ዝኾኑ ኤጲስ-ቆጶሳት፡ ቀሳውስት፡ ዲያቆናት እናተባህሉ (ግብ- ሓዋ- ፳፡ ፲፬-፳፮) ከከም መዝነቶም ይፈላለዩ ነበሩ። እዚ መዝነታት’ዚ ብፍሉይ ጸሎታት ተሰንዩ ብቅብኣትን ብእንብሮ ኢድን እዩ ዚወሃብ ዝነበረ። አንብሮ ኢድ ክሳብ ሎሚ አብ ቤተ ክርስቲያን ሥልጣን ናይ ምምሕልላፍ ምልክት እዩ። እዚ ምልክትዚ ንሰብ ሥልጣን ካብቶም ብህያባት መንፈስ ቅዱስ ጥራሕ ተደራኽም ዝጓዩ ዝነበሩ፡ ሥልጣን ግን ዘይተማሓለፈሉም (ካሪዝማቲክ) ሰባት ዝፈልዮም እዩ።

ብዛዕባ ኤጲስ ቆጶሳት ብፍላይ አብ ግብሪ ሓዋርያት ምዕ- ፳፡ ፳፮ ማሕበር ክርስቲያን ንከመሓድሩ ንኪመርሑ ብመንፈስ ቅዱስ ዝተመርጹ ሰባት ምዃኖም

ተገለጹ ይጸንሳና። ብሏል ዓ-ም- ርእሰ ሊቃነ ጳጳሳት ቀሌምንጦስ ካብ ሮማ ንደቂ ቆሮንቶስ ኣብ ዘጸሓፉ መልእኽቲ፡ ከምዚ ይብል፡ “ሓዋርያት ኣብ ዓፄ ሓድ ሓደ ሰባት ይመርጹዎ መንፈሳውነቶም ኣጸቢቆም ድሕሪ መርማረም፡ ኤጲስ ቆጶሳትን፡ ዲያቆናትን ይመርጽዎም ነበሩ። ነዞም ሓደስቲ ዝተሾሙ ከፃ ኣብ እርጋኖም (ኣብ ጊዜ ሞቶም) ካልኣት መተካእታ እም ኪሾሙ የማሕጽንዎም ነበሩ። እዚ ሥራሕዚ ካብ ክርስቶስ ናብ ሓዋርያት፡ ካብ ሓዋርያት ከፃ ናብ ሰዓብቶም እናተመሓላለፈ ዝቐጽል ዘሎ እዩ።”

ኣባላት ቤተ ክርስትያን ከስ ድሮ ብእዋን ሓዋርያት ኣብ ክልተ ተሽፊሎም ይርከቡ። ወገነ ክህነትን ምእመናንን (ግ-ሐ- ፩፡ ፲፮)፡ እንተኾነ ኣብ ናይ ጥንታ ዊት ቤተ ክርስትያን “ፕረስቢተርስ” ዝተባህሉ ቤተ ክርስትያን ዜናብሩ “ሸማግ ሌታት” እውን ንረክብ፤ ንሓቶም ቅብኣ-ክህነት ዝነበሮም ኪሾኑ ከይኮኑ ርግጽ ነት የብልናን።

ዲቂና፤ ናይ ዲቂና መዓርግ ሓዋርያት ባዕላቶም ዝጀመርዎ እዩ (ግ-ሐ- ፮፡ ፩-፮) ሥራሓቶም ከፃ ምጽዋት ምዕዳል፡ ንብረት ምምሕዳር ከምኡ ከኣ ኣብ ስብከት’ውን ይዋፈሩ ነበሩ። ስለዚ ቃል እግዚአብሔር የስምዑ ነበሩ። እስጢፋኖስን ፊሊጶስን ዝተባህሉ ዲያቆናት ዝገበርዎ ምዝካር ይኣክል። ዲያቆናት ከስ ቀንዲ ሓገዝቲ ጳጳስ ኢዮቶም፤ ንቤተ ክርስትያን እንከማሓድሩ ኮነ ኣብ ቅድስተ ቅዱሳን መሥዋዕቲ ቅዳሴ እንከዕርጉ ኮነ ቀንዲ ተሓባበርቲ ጳጳስ ዲያቆናት እዮም። ዲድስቅልያ ዝተባህለ ናይ ፫ይ ክፍለ ዘመን መጽሓፍ፡ ንዲያቆናት “ናይ ኣቡን ኣፍ፡ እዝኒ፡ ልቢ፡ ነፍሲ ኢዮም” ይብል።

ድሕሪ ዘመነ ሓዋርያት ከፃ ኣብ ቤተ ክርስትያን ካልእ መዓርጋት ኣተወ። ንኣብነት ኣናጉንስጢስ (ኣንባቢ) መዘምር፡ ንፍቂ ዲያቆን እናተባህለ ካልኣት መዓርጋት እውን ተወሰኸ።

ምዕራፍ ፱

፩ - ካብ ቃል ናብ ጽሕፈት፡

ኢየሱስ ብሕይወቱ እንከሎ ሓንቲ ጊዜ ጥራሕ እዩ ዝጸሓፈ፡ ንሓ ከፃ ኣብ መሬት። ንሱ ሓደ ቤት ትምህርቲ፡ ባይቶ ፍልስፍና፡ ኣይኮነን ዝመሥረተ። ንሓዋርያት ዚምህሮም ዝነበረ ቃሉ፡ ኣብ ብራና ኬስፍሮ ኣይተሸገረን።

ቀዳማይ ዘመን ከይተወድኦ እንከሎ ግና ዋናዎና ዜና ሕይወቱን ቀንዲ ቀንዲ መልእኽቱን ድሮ ኣብ መጻሕፍቲ ሠፈሩ ንረኽቦ። ድሮ ካልእ ዘመን ከይ ሓለፈ እንከሎ ከፃ ኣብ ልዕሊ እቲ ጐይታ ዝበሎ መብርሂ፡ መረዳእታ፡ መግለጺ ዝሓዙ ብዙሓት መጻሕፍቲ ክርስትያን ንረክብ። ካብዚ ጽሑፋት’ዚ ኢና ናይታ ንእሽቶ ተሽሊ ክርስትና፡ ሓይሊ ሕይወትን፡ ጅግንነት መንፈሳዊ ሃብትን እንርዳእ።

እዚ ጽሑፍኪ ውዳሴ ከንቱ ዝደልዩ፡ ወይ ድማ ሽም ኬትርፉ ዝደልዩ ሰባት ኣይኮኑን ዚጸሓፍም፡ እንታይደእ ከነታት ኣገዲድምም ኣድላዩ ኮይኑ ብዝ ረኣይዎ ኢዮም ዚጸሓፍም = እቶም ብቐጥታ ካብ ኣፍ ክርስቶስ ዝተማህሩ ሰባት ሓዋርያት ቑጽሮም ሓዲት ኢዩ ዝነበረ፤ ቦቲ ሓደ ወገን ከዓ ክርስትና ድሮ ካብ ሓደ ጫፍ ናብታ ሓደ ጫፍ በጺሑ ነበረ'ም እቲ ጉይታ ዝመገሮም ብተሽ ክል ቃላት ኣብ ዙሉ ኪባጸሕ፤ ናይ ዙሉም እምነት ሓደ ኪኸውን ብማለት ገሊ ኣም ካብኣቶም ነቲ ቃላት ጉይታኦም ኣብ ጽሑፍ ኣስፈርዎ = ጉ-ኢ-ክ- “ነዚ ቃላተይ ሰሚሑ ኣብ ግብሪ ዜውዕሎ ከምቲ ኣብ ከውሒ ዝተሠረተ ቤት ዝሓነዓ ሰብ እዩ -” ኢሉ ነበረዎ፤ ቃላቱ ኣብ ዙሉ ዓለም ብጽሑፍ ክዘርዳጋሕ ብማለት ገሊኦም ካብ ሓዋርያት ገሊኦም ከእ ብቐጥታ መኻይዲ ሓዋርያት ካብ ዝነበሩ ሰባት ብብዙሕ ጥንቃቄ፡ ብመንፈስ ቅዱስ ተመሪሖም ወንጌል ጸሓፉ = ነቶም ንጉይታ ብቐጥታ ዘይፈልጥዎ ሰባት ከዓ መምህሪ ትምህርተ ክርስቶስ ብቐዕ መጋበሪ ኮኖም =

ከሳብ ሎሚ ቃል ክርስቶስ ኪፈልጡ ዚደልዩ ክርስትያን ነዚ ወንጌል ማቲ ዎስ፡ ወንጌል ማርቆስ፡ ወንጌል ሉቃስ፡ ወንጌል ዮሐንስ ተባሂሉ ዝጽዋዕ መጽሓፍ ኢዮም ዚግንጽሉ፡ ምስኦም ሓቢሮም ዚኸዱ ከዓ ግብረ ሓዋርያትን ዐሠርተው ኣርባዕተ (፲፬) መልእኽታት ጳውሎስን ናይ ካልኣት ሓዋርያት ጽሑፋትን ኣለዉ = “ወንጌል” ዚብል ቃል ካብ ግሪኽ “ኤዋን ገሊዮን” ዝተወሰደ እዩ = ትርጉሙ ከዓ “ብሥራት”፡ “ጥዑም ዜና” ማለት እዩ = ነዚ ጽሑፋት እዚ ቤተ ክርስትያን ድሮ ካብቲ ዝተጸሕፈሉ መዓልታት ጀሚራ ብዓቢይ ጥንቃቄ ከይወሰኸት፡ ከይነከየት እያ እትሕልዎ = እዚ ሎሚ ሒዝናዮ ዘሎና ወንጌል ልክዕ እቲ ወንጌላውያን ብየማናይ ኢዶም ዝጸሓፍዎ እዩ = ኣብ ዓለም ምሉእ ተዘርጊሑ ዘሎ ወንጌላት ከዓ ናይ ሓንቲ ንእኸቶ ሓሳብ'ውን ትኹን ፍልልይ የብሉን = እዞም ዝበልናዮም ቃል ኣምላኽ ዝሓዙ ጽሑፋት ምስ ተጸሕፉ ድሕሪ ሓያሉ ዓመታት ገሊኣቶም ኪቐጥፉ ዝደለዩ ሰባት “ወንጌል በርናባስ፡ ወንጌል ቶማስ” እናበሉ ሓዋርያት ዘይጸሓፍዎ ጊዑይ ትምህርትን ብዙሕ ሃጠውቀጠውን ዝሓዘ ጽሑፋት ኪብትኑ ጀመሩ = ስለዚ ቤተ ክርስትያን ነዚ ሓሰተይና ቃል ዝሓዘ መጻሕፍቲ ወጊዛ ኣየናት ከም ምዃናም ቃል ኣምላኽ ዝሓዙ ፈልፉ፡ ሠሪዓ ንሕዝበ ክርስትያን ኣቐረበት = ስለዚ ካብዞም ሓዲስ ኪዳን ተባሂሎም ዚጽውዑ ጽጌ (ዕስራን ሸውዓ ተን) መጻሕፍቲ እንተዘይኮይኑ ካብ ማንም መጻሕፍቲ ኣብ ቤተ ክርስትያን፡ ቤተ ጳሎት ከይንበቡ ከልክለት = እዞም ናይ ሓዲስ ኪዳን መጻሕፍቲ ካብ ናይ እዋን ክርስቶስን ምስቲ ቃሉ ኣነጻጺሮምን መምዮምን ዝሃቡና ማሕተም መንፈስ ቅዱስ ዘለዎም መጻሕፍቲ እዮም = እቲ ኣብ ጽሑፍ ዘይሠፈረ ቃል ኣምላኽ ግን ብትውፊት ካብ ኣፍ ናብ ኣፍ፡ ካብ ወለዶ ናብ ወለዶ እናተመሓለፈ ዝመጸ ኣሉ = ከመይ ቅ- ዮሐንስ ወንጌላዊ ከምዚብሎ፡ “ጉይታ ዝበሉ እንተዘጸሓፍሲ ማያት ዓለም ቀለም፤ ሰማይ ከዓ ወረቐት እንተዚኸውን ኣይምኽእለን =”

፪- ናይ ኣበው ጽሑፍ =

ኣብ ኦሪት ይኹን ኣብ ጥንታዊ ክርስትና፤ ንመምህርካ “ኣቦ” ምባል ዝውቱር ነበረ፤ ቅ- ጳውሎስ ንደቂ ቆሮንቶስ “ወንጌል ስለ ዝሰገኸኩልኩም ወሊደኩም እዩ” ይብሉም (፩ ቆሮ- ፬፡፲፭)፤ ክብርን ምስጋናን ዚገልጽ ስም ብምዃኑ

ቀዳሞት ክርስቲያን ብሉኦ ይጸዋውዱ ነበሩ ። ናይ ምምህርና ሥልጣንን መዝነትን ብሕልፈ ናይ ጳጳሳት እዩ ዝነበረ ። ስለዚ ከዓ “አቡናት” ተባህሉ ፤ ጽንሕ ኢሉ ግን ጽጵስና ዘይብሉም መምህራን ወንጌል’ውን አቦታት ኪበሃሉ ተጀመረ ።

ሓዋርያት ነቲ ዝሰብኩም ዝነበሩ ኩሉ ይጽሕፍዎ አይነበሩን ፤ ንላቶም ዝመሃርዎም ሰባት ግን ብዙሕ ጽሑፎም አለጢ ። ካብዞም ድሕሪ ሓዋርያት ዝጸ ሓፉ ሰባት ዝተረፉ ነገራት ከዓ ዳሕረዎት ወለዶ ነቲ ቃል ወንጌል አግፊሖምን አዕሚቆምን ብምርዳእን ብምስትጎታንን ጽሑፎም ዓቢ ሓገዝ ዘቐረቡ ሰባት አለጢ ። እዚአቶም ከዓ “አበው” ይበሃሉ ። እዚ መዓርግዚ ግን ማንም ዝመጸ ዝወሰዶ አይኮነን ፤ ብመጀመርያ እቲ ጽሑፍ ብትምህርተ ክርስትና ጌጋ ዘይብሉ ኪኸውን ይግባእ ። ካልኣይ ከዓ እቲ ጽሑፍ ብሕይወቱ ቅዱስ ፡ ጸድቕ ኪኸውን ይግባእ ፤ ሽሕጻ ቅዱስን ኃጥእን ብማለት ዚፈርድ ሓደ አምላኽ ጥራሕ እንተኾነ ፡ አብ ቅድሚ ዓይኒ ሰብ ግን ሓደ ዚንቀፍ ነገር ወይ ተጻይ እምነት ክርስትና ዝኾነ ጠባይ ኪርከቦ አይግባእን ። ናይዞም ከምዚአቶም ዝአመሰሉ ሰባት ጽሑፍ አብ ክርስትና ዓቢይ ግምት ኢዩ ዝወሃቦ ። ትምህርቲ ፡ ማዕዳ ፡ ተግማጽ ዝመልእ ብም ጂኑ ክርስትያን ኬንብብዎ ፡ ኬጽንዕዎ ሓደራ ይበሃል እዩ ።

አበው ዚጽሕፍሉ ዝነበረ ቋንቋ ክሳብ ፻፹ ዓ-ም- አቢሉ ዕርዲ (ግሪኽ) ነበረ ፤ አብ ምሥራቕ ኮነ አብ ምዕራብ ናይ ትምህርቲ ቋንቋ ስለዝነበረ ፡ ከምኡ ድማ ብብዝሒ ቃላትን ዝተፈላለዩ አዘራርባኡን ዝማዕበለ ፡ ፍልስፍናኡ ሓሳብካ ክትገልጽሉ ደስ ዜብል ቋንቋ ነበረ ። ካብ ፻፹ ዓ-ም- ንደሓር ግን አብ ሰሜን አፍሪቃን (ካርተጅ) ኤውሮጳን ገሊአም አበው ብላቲን (ሮማይስጥ) እውን ኪጽሕፉ ጀመሩ ። ስለዚ ከዓ አበው ብዝጸሓፉሉ ቋንቋ ተመርኩስካ ምሥራቃውያን ፡ ምዕራ ባውያን ኢልካ ኪፍለዩ ይከአል ።

ዲዳክ ። ብ፲፰፻፸፫ ዓ-ም- አቡነ ብሬኒዮስ ዘኒቆመዲያ ፡ አብ ቁስጥንጥንያ ሓደ ናይ ፩ሺሕን ፶፮ ዓ-ም- ብኢድ ዝተጸሕፈ ብራና ተጓነፎም (ሎሚ አብ ናይ ኢየሩሳ ሌም ቤተ መጻሕፍቲ ተኣኪቡ ይርከብ) ። አርእስቱ “ዲዳክ ቶን ዶዶካ አጋስቶ ሎን” ብግሪኽ ፤ “ትምህርቲ ዓሠርተው ክልተ ሓዋርያት” ይብል ። ግድን ሓዋርያት ዚጸሓፍዎ ኢዩ ኪበሃል አይከአልን ፤ ብትሕዝቶኡ እንክትምርምር ግን እተን ቀዳሞት ማሕበራት ክርስትና ዚጥቀማሉ ዚነበራ ፡ ሞራል (ግብረ-ሠናይ) ናይ አመሓዳድራ መሥርዕ (ሕጊ) ዝሓዘ ጽሑፍ እዩ ። ብዛዕባ አመጋግባ ንአብ ነት ልምዲ አይሁዳውያን ንኸተል ይብል ። ሠለስተ ጊዜ አብ መዓልቲ ከዓ አቡነ ዘበሰማያት ኪደገም ይእዝዝ ። ሊቃውንቲ ድሕሪ ብዙሕ መጽናዕትን ክርክርን ከዲዳክ ዝተጸሕፈሉ እዋን ናብ ካልኣይ ዘመን አቢሉም (፻፶ ዓ-ም-) የቀራር ብዎ ። ነዚ ናይ ዲዳክ ዝመሰለ ጽሑፋት ከምእኒ ዲድስቅልያ ዝአመሰላ ጽሑፋት ብዙሕ አሉ ። ናይ ቤተ ክርስትያን ሰበ ሥልጣን ከዓ ትሕዝቶኡ እናመርመሩ ቅነዕን ሓናጽን ዘዝኾነ ንሕዝብ-ክርስትያን የቐርቡዎ ነበሩ ። እዚ ናይ ምምማይ ሥራሕ ግን እዚዩ አድላዪ ኮይኑ ተረኽቦ ። ምኽንያቱ ድማ ብዙሕ ጽሑፋት አጋንኖ ዝመልእን ካብ መሥመር ሓቀይና ትምህርተ ክርስቶስ ዝወጸን ኮይኑ ስለ ዝተረኸበ ።

ምዕራፍ I

፩ - ዓወት ክርስትና ብንጉሥ ቁስጥንጢኖስ

ብጀጂ፻፱ ዓ-ም- አብ ዙፋን መንግሥቲ ሮማ ዝተቐመጠ ንጉሥ ዲዮክለስያን ዝተባህለ ነበረ። በዚ ጊዜ'ዚ መንግሥቲ ሮማ ተዳኺሙ ነበረ፤ ብወገን ምሥራቕ መንግሥቲ ፋርስ (ኢራን) ይክራኸር ነበረ። ብምዕራብ ከዓ በብዓይነቶም ሕዝብታት አብ ልዕሊ ሮማ ወራር እናኣካየዱ ብዙሕ ተጻፊሮማ ነበሩ። አብ ውሽጢ ከተማ ሮማ ወራር እናኣካየዱ ይዘርፍዎ ከምዝነበሩ ክሳብ ሎሚ ዚምስክር ስብርባር ሓው ልትታት አሎ። ዲዮክለስያን ንጉሥ ነዚ ድኸመት ሮማ ኪፍውስ ዓጢቑ ተላዕለ። ንመጀመርያ ከስ ነቲ አብ መንጎ ሕዝቢ አትዩ ዝነበረ ዋሕዲ ሥርዓት ወጊዶ፤ ንኩሉ ሰብ ቀጥ ኣቢሉ ኬካይድ መደበ። ከምኡ ከዓ መንግሥቲ ሮማ እም ብዛ ገፊሕን ሰፊሕን ስለዝነበረ፤ ንምጭባጡን ንምሕላውን ኪጥዕም ምሥራቕ ውን ምዕራባውን መንግሥቲ ኢሉ አብ ክልተ መቐሎ። አብ ርእሲ'ዚውን ካልእ ውሽጣዊ አመቓቕላ ወሰነሉ። አብ ወወገኑ ተሸይሞም ንዚነበሩ ንአሽቱ ቁሳራት መሳፍንቲ ብመውሰድ ንኩላቶም አራኸበም።

ዲዮክለስያን ንጉሥ ብመጀመርያ ንክርስትያን አይተጸረርምን ነበረ። ብዙ ሓት ክርስትያንውን አብ ቤተ መንግሥቲ የገልግሉ ነበሩ። ክሳብ በዓልቲ ቤቱ ፕሪስካ ከይተረፈት ምስ ክርስትያን ብዙሕ ምሕዝነት ነበራ። ብዙሓት መራሕቲ ወተሃደራት እንተኾኑ'ውን ክርስትና ተቐቢሎም ነበሩ። ንዓሠርተ ዓመት ኣቢሉ ዲዮክለስያን አብ ልዕሊ ክርስትያን ሓደ ዓይነት ጉድለት ከየውረደ ተቐመጠ። ብጀጂ፻፳ ዓ-ም- ግን ልክዕ ከም እሳተ-ጎመራ ብቁጥን ተላዕለ። መለዓሊኡ ምኽን ያት ንጸሓፍቲ ታሪኽ ብግሁድ ንጹር አይኮነን፤ እንተኾነ ግን ዲዮክለስያን ንኩ ሎም አሕዛብ መንግሥቲ ሮማ አብ ሓደ መሥርዕቲ ጽብ ሓደ ሃይማኖት ኣረምነት፤ አብ ሓደ ሕንጻድ ኪርግጾም ተለሙ ነበረ፤ እንተኾነ ተቐውሞ ናይ ክርስትያን ስለዝገጠም ከይኮነ አይተርፍን፤ መጀመርያኳ ብቶም ክርስትያን ወተሃደራቱ ጀመረ። ናብ ንጉሥን ናብ ሮማን ናይ ሰግደት አምልኾ ተግባራት ልምዲ ነበረም እቶም ክርስትያን ወተሃደራት ነዚ ኪቐበልም ስለዘይከኣሉ፤ ከም መፍረስቲ ትእዛዝ ተቋጺሮም ብብሓደ ክሳቦም አብ ትሕቲ ቆራጺ ፋስ አተወ። ብጀጂ፻ ዓ-ም- አብ አንጻኪያ ብዙሓት ካህናት ኣረማውያን መሓሰእ ሓሪዶም አብ መዓናጡእም ምል ክት ናይ ጣዖታቶም እንኬናድዩ ሓደ ፍሉይ ምልክት ስለዝሰኣኑሉ ነዚእም ክርስትያን ካብዚ ጉባኤና ለርሕቐልና፤ እቲ ዝገብርዎ ዘለዉ ትእምርተ-መስቀል፤ ንኣና አብዙ መዓናጡ ዘሎ ምልክት ጣዖታትና ምንባብ ከለኡና።” ኢሎም ጨደሩ። ዲዮክለስ ያን ደው ኢሉ መልሲ እናተጸበየ ይዕዘብ ነበረም በዚ ናይዞም መታለልቲ ጠን ቁልቲ ካህናቱ ተደናገረ። አብ ልዕሊ ክርስትያን ከዓ ዓመጸይና ሰደት ኬካይድ ጀመረ። ብመጀመርያ ናይ ክርስትያን ኣኼባታት ኪኸልክል ቀጺሉ ከዓ አብያተ ጸሎቶም ኪፈርስ ከምኡ እውን መጻሕፍቶም ኪነድድ እዋጅ መንግሥቲ ምዃኑ አፍለጠ። ወተሃደራቱ አብያተ ክርስትያን ንምዝራፍ፤ መጻሕፍቲ ጸሎት ንምቅጻል ተቐዳደሙ። አብ ልዕሊ ክርስትያን ግን ክንድቲ ደም ምፍሳስ አይጀመረን ነበረ።

እኒሱ ግን መንገዱም ዘይተፈልገው ሰባት ነቲ ገዝኡ ክልተ ጊዜ ብሓዊ ኬቃጽልዎ ፈተኑዎ ዲዩክለስያን ብፍርሒ ኣንበድበደ፤ ብዙሕ ከይተጠራጠረ ከኣ ሰብ ናብ ክርስትያን ኣጸገዎ፤ እንደገና ከዓ ክርስትያን ተኣሥሩ፤ ተቐትሉ = ብስደት ድዩክለስያን ኣውራ ዝተሳቐዩ ዓድታት ወገን ምሥራቕ ነበራ። ማለት ግብጺ፡ ጳለሰጢና፡ ሶርያ፡ ንኡስ ኤስያ (ኤሽያ ማይናር—ቱርኪ) = ወገን ምዕራብ ግን ብጊዜ ዲዩክለስያን ዳርጋ ብደሓን እዮም ሓሊፎም።

ብ፪፻፭ ዓ-ም- ግን ሕዝብታት ሮማ ዘይተጸበይዎ ብሥራት ሰምዑ = ዲዩክለስያን ደኸሙ፡ ሓማሙ፡ ብፍቓዱ ካብ ዙፋን መንግሥቲ ሮማ ወረደ። ቤተ ክርስትያን በዚ ብሥራት'ዚ ብዙሕ ኣስተንፈሰት። ብወገን ምዕራብ ዝነበረ መን ግሥቲ ሮማ እንደገና ኣብ ክልተ ተመቐለ = እስጳኛን ጋሊያን (ፈረንሣይ) ኣብ ትሕቲ ቊስጥንጢኖስ ዝተባህለ መራሕ ወተሃደራት፤ ኢጣልያን ሰሜናዊ ኣፍሪቃን ከዓ ኣብ ትሕቲ ማሰንዚዮስ ዝተባህለ መራሕ ኮነ።

ዪ- “በዚ ምልክት መስቀል እዚ ክትዕወት ኢኻ”

ቁስጥንጢኖስ ካብ ነዊሕ ጊዜ ኃልዮ ኣምላሽ ኣጽሊሉሉ ዝነበረ ወዲ ጫዓመት በጺሒ ነበረ። ኣቡኡ ኮስታንቲኖ ኣዲኡ ከዓ እሌን ዝተባህሉ ዓበይቲ ሹመይናታት ነበሩ። ወዲ ፲፭ ዓመት እንኪሸውን ኣብ ውትህድርና ኣተወ። ድሮ ወዲ ፲፰ ዓመት ምስ በጽሖ ከዓ ናይ ብሪጋዶር ጀነራል ሽመት ዓተረ። ወተሃደራቱ ኣዚዮም ይፈትዉዎን ይኣምንዎን ነበሩ። ቁመቱን ግዝፉን፡ ድፍረቱን ፍጥ ነቱን ንክትርእዮ ጥራይ ንባዕሉ ክብርን መዓርግን ዚጽውዕ ነበረ። ጸሓፍቲ ታሪኽ ከዓ የዋህ፡ ሕጉስ፡ ርጉእ ብማለት ውሽጣዊ ጽባቄኡ የማሓልፋልና።

ኣብ ሮማ ዚገዝእ ዝነበረ ማሰንዚዮስ፡ ከይቀደመኒ ክቐድሞ ብማለት ናይ ምሉእ ምዕራባዊ መንግሥቲ ሮማ ንጉሥ ኪሸውን ኢሉ ንሱ ንበይኑ ጥራይ ናይ ቶም ቅድሚኡ ዝነበሩ ቄሳራት ወራሲ ምዃኑ ብኣዋጅ ኣፍለጠ። ቁስጥንጢኖስ ነዚ ቅጥፈት እዚ ክቐጽዕ ግሽሕ ወተሃደራት ሒዞ ካብ ፍራንስያ ንሮማ ገስገሠ። ማሰንዚዮስ ከዓ ኣብ ኢጣልያ ዝነበሩ ካብ ሰሜን ኣፍሪቃ ዝተኣሻሽቡ ፩፻ሽሕ ወተሃደራት ሒዞ ተዳልዩ ተጸበዮ። ሮማውያን ብቁስጥንጢኖስ ሰሓቑ። ካብ ዓዲ ርሒቕ ሒደት ወተሃደራት ሒዞ ኣበይ ኪበጽሕ እዩ እናበሉ ኣላገጹሉ። ኣብቲ ጽኑዕ ዝሾነ መናድቕ ከተማ ተኣሚናም፤ ከምኡ ጠንቄልቲ ዝህብዎም ዝነበሩ መረጋገጺ ሒዞም ጸንሑዎ።

ብድሮ ውግእ ቁስጥንጢኖስ ኣብ ድቃሉ ሓደ ራእይ ረኣየ፤ ኣብ ሰማይ ሓደ ብሩህ መስቀል ረኣየዎ “በዚ ምልክት እዚ ክትዕወት ኢኻ” ዚብል ደሃይ ብሥራት ሰምዐ። ብድድ ኢሉ ከዓ ንዙሉም ወተሃደራቱ ኣብ ዋልታኦም መስቀል ኪገብሩ ኣዘዘ። ኣብ ልዕሊ ዙሉ ባንዲራታት እውን ምልክት መስቀል ገበረ። ንጽባሒቲ ኣብ ናይ ክርስትያን ኣምላሽ ተስፋ ጌሩ ተቢዑ ተዋገኦ።

ብ፳፰ ጥቅምቲ ወተሃደራት ማሰንዚዮስ ውሕጅ ጤብርስ ተሳጊሮም ውግእ ገጠዎም። ካብ ሰሜን ዝመጹ ወተሃደራት ቁስጥንጢኖስ ዘዘለሉም ኣተዉዎም፤ ማሰንዚዮስ ቁሩብ ኣድሒርሒረ፤ ብሕቄኡ ውሕጅ ስለዝነበረ ምጥዓም ሰኣየ፤

ብዙሐት ወተሃደራት ዘዘሊሎም ኣብ ውሕጅ ኣተዉ ። ንባዕሉ ማሰንዚዮ ኪዋጋእ ድሕሪ ኣርፊዱ ተደፊኡ ኣብ ውሕጅ ወዲቐ ሞተ ። ኣስከሬኑ ንጽባሒቱ ተረኽቦ እሞ ርእሱ ኣብ ልዕሊ ሓደ ነዊሕ ዕንጨይቲ ጌሮም ወተሃደራት ቁስጥጥጥኦስ ብዓወት ንከተማ ሮማ ኣተዉ ።

፫) ቁስጥጥጥኦስ ከስ ወሳኒ ዓወት ተዓወተ ። ዓወቱ ከኣ ንርእሱ ጥራሕ ዘይኮነስ ንኩሉ ሕዝቢ መንግሥታት ሮማ ኣውራ ከዓ ንክርስትያን ኮነ ። ታሪኽ ክርስትያን ጨረሹ ተለወጠ ።

፫ - እሴኒ ንግሥትን ቅዱሳት ቦታታትን ።

ብጽዃ ጥቅምቲ ፫፻፲፪ ዓ-ም- ቁስጥጥጥኦስ ብዓጀብ ንሮማ ኣተዉ ። ሕዝቢ ከዓ ብዕልልታን ብእምብልታን ተቐቢሎ፤ ንክብሩ ተባሂሉ ዝተሓንጸ ቀስቲ (ሓውልቲ) ክሳብ፡ዚ ዘሉናዮ ጊዜ ብጠጠዉ ኪምስክር ይኸእል ። ብቅልጡፍ ናብ ኩሉም ሹመይናታት ጽሒፉ ኣብ ልዕሊ ክርስትያን ዝካየድ ዝነበረ ግፍዒ ኪቋረጽ ኣወጀ ። ብ፫፻፲፫ ከዓ ኣብ ሚላኖ ምስቲ ናይ ምሥራቓዊ መንግሥቲ ሮማ ቄሳር ዝነበረ ሰብኣይ ሓውቱ ሊጅኒዩስ ተራኽቦም ብዛዕባ ኣመሓዳድራ መንግሥቶም ተዛተዩ ። ኣብ ዘተኣም ቀዳምነት ዝሃብዎ ከዓ ብዛዕባ ናጽነት ክርስትና ነበረ ። ስለዚ ከዓ ነፍሲ ወከፍ ሰብ ብናይ ሃይማኖት ጉዳይ ሕሊናኡ ብዝመርሖ መገዲ ኪኸተል ምሉእ ነፃነት ኪወሃብ ተኣወጀ ። በዚ ከዓ ክርስትያን ኣረምነትን ብሓደ መሰል ተዳላዶሉ ። ቀጺሉ ከዓ ዝነደደን ዝፈረሰን ናይ ክርስትያን ኣብያተ ጸሎት እንደገና ኪሕነጸሎም ትእዛዝ መንግሥቲ ምዃኑ ኣፍለጠ ። ዝተወርሰ ገብረት ክርስትያን “ብዘይ ምድንጓይ፣ ብዘይ ፍርዲ” ኪምለሰሉም ተወሰነ። ከምዚ ኢሉ ከዓ ናይ ክርስትና ሓዲስ ታሪኽ ተጀመረ ። ንጉሥ ቁስጥጥጥኦስ ካብ ዓወት ናብ ዓወት እናተሰጋገረ ከዓ ናይ ምሥራቕን ምዕራብን መንግሥቲ ሮማ ዘውዲ ኪጭብጥ ተረኽቦ ። ዙፋኑ ከዓ ካብ ሮማ፣ ኣብታ ብስሙ ዝተመሥረተት ሓዳስ ከተማ ቁስጥጥጥኦንያ ኣግዓዘ ።

ሥድራ ቁስጥጥጥኦስ ኣብታ ዓወት ዝሃበቶም መስቀል ኢየሱስ ብዙሕ እምነት ነበሮም፡ዎ፡ ነታ ሓቀኛ መስቀል ክርስቶስ ንከተናዲ ንግሥቲ እሴኒ ንጸለስጢና ተጓዕዘት ። ዓበይቲ ዓዲ እናሓተተት፣ ታሪኽ ዝፈልጡ ዝተባህሉ ሰባት እናተወከሰት፣ ብሓብሬታ ኣብ ብዙሕ ቦታታት ክዕታ ኣካየደት ። ኣብ መወዳእታ ናይ ጳዕራ ኣኸሊል ዓተረት፤ ኣብ ሓደ ጉድጓድ ሠለስተ መስቀላት ዕንጸይቲ ብጥንቃቄ ተቐቢረን ጸንሓኦ ። ስደት ዚፈርሖ ክርስትያን ብጥንቃቄ ከምዚሓብኡ ወን የረጋግጽ ። ነታ ናይ ክርስቶስ ንከተለልያ ሓደ ሕሙም እምጺኦ ንሠለስቲኣን መስቀላት ኣልገበት ። እታ ሣልሰይቲ ምስተንከየቶ እቲ ሕሙም ብተኣምራት ሓወየ፤ ከምዚ ኢላ ከኣ መስቀል ክርስቶስ ተጋህደት ።

ቅድስቲ እሴኒ፡ ኣብ ጳለስጢና ጐ-ኢ-ክ- ዝረገጸን ዘበለ ቦታታት እናኣሰረት ብዓቢ ትግሃት ዓበይቲ ኣብያተ ክርስትያን ኣሕነጸት ። ንሳ ብዘጀመረቶ መን ፈሳውነት እኒሆ ክሳብ ሎሚ “መቓብር ጐይታና ኢየሱስ ክርስቶስ” “ብዓቲ ልደቱ ንክርስቶስ ጐይታና”፣ “ዝተጠምቀሉ ቦታ” ተባሂሉ ብዓጀብ ከቢሩ፣ ተሓሊጢ ይርከብ ኣሉ ። ዓመት ዓመት ከዓ ብሚልዮናት ዚቑጸሩ በጻሕቲ (ነጋዶ) ይሳለምዎ ኣለዉ ።

ምዕራፍ ፲፩

፩- አርዮስ :

ቤተ ክርስቲያን ሳላ ቁስጥንጢኖስ ዓወት ረኺባ እንከላ ፡ ሓዲሽ ጸገም ካብ ውሽጣ ተፈጥረ ። ንጉሥ ንትእምርተ መስቀል ኣብ ዙሉ ኣብያተ መንግሥታትን ፡ ኣብያተ ክርስቲያንን ኣብ ዝሰቐለሉ ጊዜ እኒህ ናይ ግጭት ፡ ናይ ፍልልይ ደመና ኣብ ልዕሊ ክርስትና ኣንጸላሊዉ ይርከብ ።

ሓድሓዶ ሰባት ሓዋርያት ዘይመሃርዎ ፡ ኣብ ቃል ኣምላኽ ዘየሉ ፡ ኣብ ቅዱስ መጽሕፍ ንዘሉ ከዓ ዘይትርጉሙ እናሃቡ ኣብ ክርስትና ጊጉይ ትምህርቲ እናኣምጽኡ መናፍቕነትን ፍልልይን ኣእተዉ ። ካብዘኣቶም ብዕብየት ጌጋኡን ብክፍኣቱን ዝሓሰመ ኣርዮስ ዝተባህለ በዓል ሊብያ እዩ ። ጸሓፍቲ ታሪኽ ከምዝብሩዎ ኣብ ኣርዮስ ትዕቢትን ተንኮልን ብዘገርም ተዋሃሂዶን ይርከባ ነበራ ፤ በዓል በሊሕ ኣእምሮን ፡ በዓዕ ክእለትን ዘረባን ፡ ፈታው ክርክርን ስለዝነበረ ፡ ንብዙሓት ኣታሊሉ ኣብ ቤተ ክርስቲያን ብዙሕ ሥቓይ ኬውርድ ከኣለ ።

ኣርዮስ ዘምጽኦ ትምህርቲ ብሓጺሩ ከምዚ ነበረ ። ቅ- ጳውሎስ ጽብታ ንደቂ ቆላስዮስ ዝጸሓፉ መልእኽቲ ምዕ- ፩ ቀ- ፲፩ ፡ ንክርስቶስ “ቦኹሪ ፍጥረታት” ኢሉ ይጽውዖ ፡ ስለዚ ኣርዮስ ነዚኦ ጠቕሲ’ዚኦ ተመርኩሉ “ክርስቶስ ሓዶ ፍጡር እዩ፡ ምስ ኣቦኡ ማዕርነት የብሉን ፡ ስለዚ ከዓ ሥላሴ ዝበሃል ነገር የልቦን ፡ ሓዶ ኣካል ጥራሕ እምበር “ኣብ ፡ ወልድ ፡ መንፈስ ቅዱስ ተባሂሉም” ወለስተ ማዕረ ዝኾኑ ኣካላት የለዉን ። ክርስቶስ ሕሉፍ ፍጡር ፡ በኹሪ ፍጡራት ደኣ እምበር ንባዕሉ ኣምላኽ ኣይኮነን ፤ ኣብ ኣምላኽነት ሱታፊ የብሉን ፡ ከም ኣቦኡ ኣምላኽ ኣይኮነን ፡ ሽሕጻ ካብ ፍጡራት ቀዳማይ ብምዃኑ ክብሪ ዚግብኦ እንተኾነ ፡ ክርስቶስ መጀመርያ ናይ ኣቦኡ “ቃል” ኢዩ ፤ በዚ ቃል’ዚ ገደሩ ከዓ እዩ ኣምላኽ ዝፈጠረ ። ክርስቶስ ናይ እግዚአብሔር መሠረት ፡ ሓዶ ፍጡር እዩ ፤ ሽሕጻ እዚ ፍጡር’ዚ እንብዛ ጥንቂቕን ንፋዕን ኮይኑ ኣብ ፍጽምና ብምብጻሕ “ወዲ እግዚአብሔር” ኪበሃል እንተበቐዐ ፤ እዚ ስምዚ ግን ንሕና ካልኣት ሰባት እውን ክንረኽቦ ንኽእል ኢና ወዘተ- ዚብል ደረቐኛን ኣዚዩ ጊጉይን ባህሊ ኣብ መንጎ ክርስቲያን ዘረግሐ ።

ኣርዮስ ነዚ ዙሉ ጠቕስታት ቅ- መጽሓፍ ተነጺፉ ፡ ነቲ ምሉእ ቅ- መጽሓፍ ዚምስክሮ ማዕርነት ኣምላኽ ፡ ነቲ ክርስቶስ ባዕሉ ደጋጊሙ ዘምሃረና ህላዌ ቅድስቲ ሥላሴ ነጺጉ ፡ ኣብዛ ሓንቲ ናይ ጳውሎስ ቃል ሸጠፍ ረኺቡ እንኪምጉት ነቶም ሻቡ ዝነበሩ ክርስቲያን መልክዕ ሠይጣን ኮይኑ ተራእዮም ። ሰዓብቲ ግን ብዙሓት ረኽበ ። እዚ ኣርዮስ ዚብሉ ዘሉ ሓቂ እንተዝኸውን ማለት ክርስቶስ ኣምላኽ እንተዘይከውን ፡ ክርስትና መንደቕ ከምዚሰኣን ቤት ምዓነወ ፡ ከመይ እቲ መቆሚኡ ስለዘየሉ ። ናይ ወዲ ኣምላኽ ሥጋ ምልባስ ፤ ናይ ድሕነት ወዘተ- ኢልካ ዘረባታት ብላሽ ምኾነ ።

አርዮስ ነዚ ትምህርትታቱ አብ እስክንድርያ (ግብጺ) እዩ ኪዝርግሖ ዝጀመረ፡ ሽሕኳ ንባዕሉ ካብ እኒ ሉቅያኖስ ዝተባህሉ ናይ እንጾኪያ ጊጉያት መምህራን ዚሰምዮ ነገራት እንተኾነ፡ በዚ ሓዲስ ትምህርቲ'ዚ ዝተሸበሩ መምህራን ንኣቡነ እስክንድርስ ናይ ግብጺ ፓትሪያርክ ዝነበሩ ኪሓቱ መጹ = ንሶም አብ መጀመርታ ካብ ብሓይልስ ብምርድዳእ ይበልጽ ብማለት ንአርዮስ ካብቲ ጊጉይ ትምህርቲ ንኪእረም ብጥዑም ለመኑም፡ ጸኒሖም ግን ክንደይ ተረር ሰብ ከምዝነበረ ምስተገንዘበ፡ ሲኖዶስ ማለት አኼባ አቡናት ናይ ግብጺ አወጁ = ብዙሓት አቡናት ናብ እስክንድርያ መጹ፡ አርዮስ ንክርክር ተዓጢቑ መጸ፤ ፓትሪያርክ እስክንድርስ ሓደ ተባዕን ትሑትን፡ ፈላጥን ጸድቕን፡ ዝኾነ ዲያቅን አትናቴምስ ዝተባህለ ጸሓፊ ነበሮም = አብ ሲኖዶስ ብክርክር ዝረለነ ባይቶ ተሻየደ፤ ሓደ ክልተ አቡናት ንአርዮስ ኪደግፉ ተረኽቡ፡ መብዝሕቶም ግን ሓዋርያት ዝመሃር ምን ቃል እግዚአብሔር ዝብሎን ሓሲቦም ንእስክንድርስን ንአትናቴምስን ደገፉ = ስለዚ ከዓ አርዮስ ተረቲዑ ኢሉ አብ ሓቀኛ ትምህርቲ ኪሓቱ ተለመነ = እንተኾነ ብእምቢትነት ካብ ሲኖዶስ ወጸ = ከም ሕማም ተላገብ ከዓ ትምህርቱ እናተሰፋሕ ፍሓ ከደ = ምሥራቓዎምን ፈተውቲ ዘረባን ተኸራኽርትን ኢዮም = ስለዚ ከዓ ብረቂቕ ቃላት ምስጢሩ ንማንም ገርሂ ብዘይኮነ አዘራርባ አብ ኩሉ ዓድታት ክርስትና ሁከትን ክርክርን ተላዕለ = ንጉሥ ቁስጥንጢኖስ በዚ አብ ክርስትና ዚአተወ ሽብር ጉህዩ ምትህድዳእ ኪመልስ ተላዕለ =

ዪ - ጉባኤ ኒቅያ =

ብወርሓት ቀውዒ ናይ ፫፻፳፪ ቁስጥንጢኖስ ንጉሥ ንዘመሉ ሉቲንዮስ ሰዒሩ ናይ ምሥራቕን ምዕራብን መንግሥቲ ሮማ ዘውዲ ጨቢጡ ተረኽበ = ንናይ ክርስትና እንቅስቃሴ ከም ብሌን ዓይኑ ይከታተሎ ሰለዝነበረ ሽሕኳ አብ ናይ መንፈስ ትምህርቲ ብስለት እንተዘይነበሮ፡ ብሰንኪ'ዚ ናይ አርዮስ ናዕቢ አብ ልዕሊ ክርስትና እንጠልጠሉ ዝነበረ ሓዲጋ አጸቢቑ ተገንዚብም ነበረ = ስለዚ ብመጀመርያ ንፓትሪያርክ እስክንድርስን ንአርዮስን ብዘይጠቅም ቃላት ክንድዚ ዚእክል ኪለዓዓሉን፡ ኪፈላለዩን ከምዘይግባእ እናአረድኦ ኪዕረቑ፡ አብ ክርስትና ሰላም ኪሰፍን ለመኖም፡ እንተኾነ ብዘደፋንቕ አዘራርባኡ'ኳ ክልቲኦም ወገን እንተተደነቑን እንተተጨነቁን ዕርቅን ፍቕርን ኪርኹብ ኣይተሻለለን፡ ከመይ ነቶም ኣምላኽነት ክርስቶስ ዚኣምኑን ነዚ ዘይኣምኑን ምትዕርራቕ ሰማይን ምድርን ከም ምጽንባር እዩ =

ቁስጥንጢኖስ ንጉሥ ከስ ኣማኸርቲ ሓቲቲ ምስ ዓበይቲ ፓትሪያርክታት ብመልእኽቲ ድሕሪ ተራኺቡ ጉባኤ አቡናት አወጀ = አብ ክርስትና ብርታዕ ዝበለ ሽግር እንኪገጥም ጉባኤ አቡናት ምክያድ ካብ ጊዚ ሓዋርያት ጀሚሩ ልመድ ኣክያይዳ እዩ = አብ ነፍሲ ወከፍ ሃገር ሲኖዶስ ማለት አኼባ አቡናት ኣካይዶካ ውሳኔ ምምሕልላፍ ልመድ ተግባር ኢዩ ዝነበረ = እዚ በዚ ጉዳይ'ዚ ዚእክብ ጉባኤ ግን ጠቕላላዊ (ኤኩመኒካል) ኪኸውን ተአወጀ = ማለት ካብ ኩሉ ቦታታት ኩላቶም ጳጳሳት አቡናት ዚእክቡሉ ኪኸውን = ስለዚ ብወርሓት ሕዳር፡ ታሕሣሥ፡ ጥሪ፡ ዩካቲት ናይዚ ጉባኤ ምስንዳው ድሕሪ ተጌሩ ናብ ኩሉም አቡ

ናት መጸዋዕታ መልእክቲ ተላእክ፤ ናይ ቤተ ክርስቲያን ዕንባባታት ዝኾኑ ጳጳሳት ካብ ኤውሮጳ፡ እስያ፡ ካብ አፍሪቃ ተአክቡ። ብሓይሊ አምላኽ ድሕሪ ነዊሕ መገሻ ሶርያውያን፡ ኬልቁደውያን፡ ፈንቃውያን፡ ዓረባውያን፡ ግብጻውያን፡ ኢጣልያውያን፡ ፈረንሳውያን አቡናት ናብ ቦታ ጉባኤ መጹ። ቦታ ጉባኤ መጀመርያ ከተማ ቁስጥንጢንያ ክትከውን ተመደበት። እንተኾነ ብወርሓት ኣየት ጌና ቁሪ ዘይለቐቐላ ከተማ ስለ ዝነበረት፡ ኣብ ኣውራጃ ቤታንያ ኣብ ገምገም ባሕሪ እትርከብ ኒቅያ እተባህለት ከተማ ተመርጸት፤ ኣየራ ደስ ዚብል መውቂ ብምዃና ኩላቶም ተሓጉሱ። ቁጽሪ ተሳተፍቲ ፫፻፲፰ ነበረ።

ናይ ሮማ ጳጳስ ሲልቨስትሮስ ብዕድመ እምብዛ ዝደፍኡ ስለዝነበሩ ሺቶን ሺንቸንሶን ዝተባህሉ ተፈለጥቶም ልኢኹም ንሥራሕ ጉባኤ ተኸታተልዎ። ባዕሎም ኪመርሖም ብርቱዕ ድላይኳ እንተነበሮም ብምኽንያት ጥዕናን፡ ከምኡውን ብላዕሊ (ብሰሚን) ንሮማ ኪወሩ ቅልቅል ቅልቅል ዚብሉ ኣሕዛብ ኬሕስርዎም ጀሚሮም ስለዝነበሩ ካብ መንበሮም ርሒቶም ከይጸንሑ ብማለት ተረፉ።

ጉባኤ ብጽ ግንቦት፡ ፫፻፳፭ ዓ-ም- ብዓቢ መንፈሳውነት ብጸሎት ተኸናተ። ድሮ ካብ መጀመርያ ሥራሕ አምላኽ ምዃኑ እናተጋህደ ከደ፡ ከይደንገዎ መሪሕነት መንፈስ ቅዱስ ኣብ ጉባኤ ኪርእ ተረኸበ። ካብ ስደትን ካብ ጉዳጉድን፡ ካብ ቅትለትን ንስክላ ዝተረፉ አቡናት ቤቶም ዘሳድድዎም ዝነበሩ ወተሃደራት ሮማውያን ተዓጂቦም ኪርእዩ ከለዉ ኣሲንቶም ብንብዓት ይኸፈን ነበረ። ካብቶም ቅድሚ ክልተ ሠለስተ ዓመታት ዚሃድንዎም ዚነበሩ ወተሃደራት ሮማ ናይ ብረት ሰላምታ ኪቐበሉ ከለዉ ልቦም ብምድፍናቕ የንበድብድ ነበረ።

፫ - “ነአምን በእሓዱ አምላክ”

ጉባኤ ብዝተኸፍተ ኣርዮስ ትምህርቲ ኪገልጽ ዕድል ተዋህቦ፤ ኣበው ከእ ጽን ኢሎም ሰምዕዎ፡ በቲ ሠይጣናዊ ዘረባኡ ከዓ ብዙሕ ተዓንቀፉ። “ክርስቶስ ሓደ ማንም ፍጡር እዩ፡ ካብ በልካ ኪሓጥእክ ይኸእልዶ ነይሩ?” ኢሎም እንተሓተቱዎ “እወ ከም ማንም ከማና ኪሓጥእ ይኸእል ነይሩ?” ኢሎ መለሰሎም። እዚ ትምህርቲ’ዚ ንኣበው ካብ ስደት ሮማውያን ንላዕሊ ኣሳቐዮም። ናይ ኩሎም ኣበው ኣፍ ኮይኑ ዲያቆን ኣትናቴዎስ መለሰሉ። ቃል ቅ- መጽሐፍ ገንጌሊ እናረአየ፡ ንትምህርቲ ሓዋርያት እናጠቐሰ፡ እምነት ቀዳሞት ክርስቲያን እናኣዘኸኸረ መጉተ። ክርስቶስ ሥጋና ለቢሱ ኣብ መንጎና ዚሓደረ ሓቀኛ አምላኽ ምዃኑ ኣብሪሁ ገለጸ። ኣበው ብኣትናቴዎስ ኪድነቑ ከለዉ ብድርቀት ኣርዮስ ተዓንቀፉ፤ ስለዚ ከዓ ኪጠዓስ፡ ኪምለስ ዕድል ሂቦም ምስኣበዩ፡ ናይ ውግዘት መቐጻዕቲ ኣውራጹ። ማለት ምስ ክርስትና ማሕበር ከምዘይብሉ ኣፍለጥዎ ምስኡ ከዓ ሓደ ኣርባዕተ ወይ ሓመስተ ዝኾኑ ኣቡናት ደገፍቲ ተወገዙ። ካብ ሥልጣኖም ወሪዶም ክሳብ ዚጠዓሱ፡ ዚንስሑ ናይ መዓርጎም ሥራሕ ከየካይዱ ተኸልከሉ።

ንድሕሪ ሕጂ ከምዚ ዝእመስለ ጌጋ ንከይፍጸም ኣበው ናይ እምነቶም ኣንቀጻት ኣብ ሓደ ጸሎት ሃይማኖት ጠሪፎም ኣቐረብዎ፡ እዚ ጸሎተ-ሃይማኖት እዚ ክሳብ ሎሚ ኣብ ቅዳሴ ይድገም እዩ። ኣበው ብሓደ ቃል ብሓደ ልቢ ዝሓንጸጽዎ

ኢዩ። “ንኣምን በኣሓዱ ኣምላክ ገበሬ ሰማያት ወምድር - - - ወነኣምን በኣሓዱ እግዚእን ኢየሱስ ክርስቶስ - - - ዘዕሩይ ምስሌሁ - - -” እናበለ ኢዩ ዚቐጽል። “ዕሩይ” ማለት ብግዕዝ “ማዕረ” ማለት እዩ። ስለዚክስ ኣበው ንክርስቶስ ከምቲ ንሱ ደጋጊሙ ንኣዋርያቱ ዝገለጸሎም ምስ ኣቦኡ ማዕረ-ኣምላኽ ምዃኑ ኣመኑሉ።

ጉባኤ ብወርሒ ሠነ፡ ፫፻፳፭ ዓ-ም- ተዓጽወ። ናይ ጉባኤ መዕጽዊ ዓቢይ በዓል ተገብረ። ንጉሥ ባዕሉ ንክብሪ ኣበው በዓል ኣሰናደወ። ነቲ ትሕዝቶ ጉባኤ ከዓ ከም ኣዋጅ መንግሥቲ ጌሩ ዘርግሑ። ኣበው ከዓ፡ ነዚ ዘይርሳዕ ታሪኽ ኣብ ልቦም ሓቲሞም ብሰላም ብሓጎስ ነናብ ዓዶም ተመሊሶም ነንሕዝቦም ኣሳተፉ።

ምዕራፍ ፲፪

ክርስትና ኣብ ኢትዮጵያ

፩- ቅድሚ ምጽኣት ክርስትና፡ ኣብ ኢትዮጵያ ዚነበሩ እምነታት

ብጊዜ ልደት ክርስቶስ መንግሥቲ ሮማ ንዓለም ጸጥ ኣቢሉ ይገዝእ ነበረ። እንተኾነ ብወገን ደቡብ ግብጺ፡ መንግሥቲ ኢትዮጵያ ምስ መንግሥቲ ሮማ ብምዕባሌ ኮነ ብሓይሊ ሠራዊት ኣጸቢቐ ዚወዳደር ኣብ ኣክሱም ቆይሙ ነበረ። ኣክሱማውያን ብነፃነቶም ኣድዝንግዑን ኢዮም ነይሮም። ስለዚ ከዓ ነብ እስክን ድር ዓቢይ ኮነ ክብ ሮማውያን ኪመጽም ዚኸእል ዚነበረ ወረራ ወተሩ ተዳልዮም ይጽበዩ ነበሩ። እዚ ከይኣክል ከዓ ኣብ ዘለዉሉ ቦታ ኮይዶም ይገጥምዎም ከም ዝነበሩ ታሪኽ ኣይርስዮን እዩ። ብ፳፬ ቅድሚ ልደት ክርስቶስ ስትራቦን ዝተባህለ ናይቲ ጊዜ’ቲ ጸሓፊ ከምዘዘነትዎ ብ፴ሽሕ ዕጡጃት ወተሃደራት ዝቈመ ሓይሊ ኣክሱማውያንን ኖባውያንን ኣብ ግብጺ ሠፊሩ ንዚነበረ መንግሥቲ ሮማ ኪድምስስ ተላዕለ፤ ተባይደስ ኣብ ዝተባህለ ኣውራጃ ግብጺ በጺሑ ብወተሃደራት ሮማ ዚሕለዋ ዝነበራ ሠለስተ ከተማታት ሓዘ፤ ሓይሊ ኣክሱማውያን ኣብ ሓደ ዓዲ ምስ በጽሑ ዓቢ ሓውልቲ ምስሊ ንጉሥ ቈግር ኣዕነዉ። እንተኾነ ካዩስፕ መትሮኖዩስ ዝተባህለ ሮማዊ መራሕ ወተሃደራት ኣብ ሰሜን ኣፍሪቃ ዚነበረ ሓይሊ ሮማ ኣኪቡ ተኸላኸሎም እዋ ኣክሱማውያንን ኖባውያንን ንዓዳቶም ተመልሱ። መንግሥቲ ሮማ ግን ሓይሊ ኢትዮጵያ ክብ ሽዑ ጀሚሩ ምስቀስመ እዩ።

መንግሥቲ ኣክሱም ብሃብቲ ክብ ዝበለ ነበረም፡ ብወርቂ፡ ክቡር ዕንቁታት፡ ስኒ-ሓርማዝ፡ በብዓይነቱ ቅመማት ዝደለዩ ነጋዴታት ነብ ኹሉ ወጻኢ ሃገራት ይመጹ ነበሩ። ናይቲ ጊዜ’ቲ ጸሓፍቲ ታሪኽ ከም እኒ ፒሊኒዩስ ብዛዕባ ወደብ ኣዱሊስ እንኪጽሕፉ፡ “ኣብ ቀድሕ ባሕሪ ዝዓበዩ ወደብ ናይ ኢትዮጵያውያን” ብምባል ይምስክሩ። ንሠራዊቱ ሓረምዝ ዘደሊ ዚነበረ ግሪኻዊ ንጉሥ ቶሌሜኡስ ፲ይ ኣብ ኢትዮጵያ ሰላማዊ ወረራ ኣካየደ። ምስኡ ብዙሓት ምሁራት ግሪኻውያን ሰብ

ሙያ አብ ሃገርና መጹ፤ ቋንቋ ግሪክ (ጽርእ) አብ አክሱም ዝውቅር ኮነ ። ክሳብ ሎሚ ከዓ ነዚ ዚምሥክሩ እዞም አብ ፈቐዶ ሚዳን ጎበን ተዘርዮም ዚርከቡ ጽሑፍ ዝሓዙ ውቕራት አእማን አለዉ ።

ናይ ኢትዮጵያውያን ቀንዲ ርክብ ግን ምስ እሥራኤላውያን እዩ ዝነበረ ። እዚ ርክብ'ዚ ናይ ንግድ ጥራሕ ዘይኮነስ ዝምድና እውን ተወሰኽ ። አብ ኢትዮጵያ ነጊሣ ዝነበረት ንግሥቲ ሣባ ቦቶም ዚመላለሱ ዚነበሩ ነጋዴታት ወረ ንጉሥ ሰሎሞን ትሰምዕ ነበረት'ሞ ብቐረባ ክብሩን፣ ዕብዮቱን፣ ፍልጠቱን ክትግንዘብ ደለየት ። ስለዚ ከዓ ሰዓብታ አኸቲላ ንኢየሩሳሌም ተበገሰት ። ጐ- ኢየሱስ ክርስቶስ ብዛዕባ'ዚ ነገር'ዚ እንኪዘክር “ናይ ደቡብ ንግሥቲ ነዚ ወለደዚ ኪትፈርዶ እያ፤ ክትኩንኖ ከዓ እያ ። ካብ ጫፍ ምድሪ ጥበብ ሰሎሞን ክትሰምዕ ስለዝመጽት (ማቴ- ፲፪፣ ፱፪፣ ሉቃ- ፲፩፣ ፴፪) ይብል ። አፈ ታሪክ ከምዝብሉ ንግሥተ ሳባ ብዙሕ ናይ ወርቅን ቀመማትን፣ ክቡር ዕንቁታትን ገጸ በረኽት ሒዛ አብ ናይ ኢየሩሳሌም ቤተ መንግሥቲ ቀረበት ። ንጉሥ ሰሎሞን ነዚ ህያባትዚ ብዓቢ ታሕንስ ተቐበሎ ። ከመይ ነቲ ዘሥርሖ ዚነበረ ቤተ-መቐደስ እምብዛ ይብህን ስለዝነበረ ። ንግሥቲ ሳባ ንሰሎሞን ብዙሕ ሕቶታት አቐረበትሉ፤ ብሓቂ ከዓ ብጥበቡ ተደነቐት ። ዛንታ ከምዚብሉ፣ ንግሥቲ ሳባ ካብ ንጉሥ ሰሎሞን ዕንሲ ሒዛ ናብ መንግሥታ ኢትዮጵያ ተመልሰት፤ ቅድሚ ምውላዳ ግን ንጉሥ ሰሎሞን ወዲ እንተወለድኪ እዛ ቀለበት እዚአ ምልክት ኢያ፤ ነዚአ ሂብኪ ናባይ ለአኸዮ ኢልዋ ነበረ። ንግሥቲ ንዓዳ ክትምለስ ከላ አብ ከባቢ አሥመራ ጳዕዳ ክርስትያን “ማይ መላጸ” አብ ዝተባህለ ሩባ ወዲ ወለደት፤ መነሊኽ ከዓ በለቶ ። ትርጉሙ ከዓ “ኢብን-አል-ሓኪም” ማለት “ወዲቲ ፈላጥ ጥበበይኖ” ማለት ኢዩ ። መነሊኽ ምስ ጎበዘ ናብ አቡሉ ኪበጽሕ ንኢየሩሳሌም ከደ ። ንጉሥ ሰሎሞን ብዙሕ ተሓ ጐ- ጐ ወዲ በትሪ መንግሥቲ አዕቲሩ ከዓ ካብ ዙሎም ሥድራታት እሥራኤላውያን በኩሪ ዘበሉ ንኢትዮጵያ ከሰንይዎ አዘዘ ። እዚአቶም ኪነቕሉ ከለዉ እታ አብ መንጎ አምላኸን አብ መንጎ ደቂ እስራኤልን ዚነበረ ኪዳን (ውዕሊ) እተዘ ክር ጽላት ሒዞም መጹ ። ክሳብ ሎሚ'ውን አብ አክሱም ተዓቀራ አላ ይበሃል ። ንግሥቲ ሣባ አብ ምዕራባዊ ደቡብ ዓዲ ዓረብ (የመን) ዚርከቡ አሕዛብ'ውን ንግሥትና ይብልዋ እዮም ። ነቢይ መሓመድ'ውን አብ ቅ- ቁርዓን ጸራ ፳፯፣ ፲፭-፵፭ ብዛዕባእ አንዊሑ ይዛረብ ።

ፍላጪቡ ዮሴፍ ዝተባህለ አይሁዳዊ ናይ ጊዜ ኢየሱስ ጽሓፊ ከምዚብሎ ግን ንግሥቲ ሣባ አብ ግብጽን ኢትዮጵያን ኢያ እትነግሥ ዚነበረት ። እንተኾነ ሳባውያን ዝተባህሉ ዓሌት፣ ቀይሕ ባሕሪ ሰጊርም አብ ኢትዮጵያ አክሱም ኣትዮም ነበሩ'ሞ አብ ክልቲአን ሃገራት ዝነበሩ ነገሥታት ካብ ሓደ ወለዶ ነይሮም ኪኸውን ይክኣል ።

ከምዚ ኢልና ኢና ምስ እሥራኤልውያን ክንዛመድ ዝጀመርና ። ክሳብ ሎሚ'ውን ብዙሕ ባህልታት ዕብራውያን አብ መንጎ ሕዝብና ሠራው ይርከብ ። ንኣብነት ዓውደ ዓመትና ከምቲ ናይ እሥራኤል አብ ወርሒ መስከረም እዩ ዚጅምር ። ቀዳም ይከበር ዚብል ባህሊ'ውን ናይ ኦሪት እዩ ። ሽሕ'ኳ አብ ኢትዮጵያ ከምቲ አብ አይሁድ ዘሎ ጽኑዕ እከባብራ እንተዘይኮነ፣ አብ ቋንቋናውን ብዙሕ

ቃላት አይሁድ ሒዘና ንርብ አሎና ። ጌናውን አብ ኢትዮጵያ ራሳሻ እተባህሉ ምሉእ ብምሉእ እምነት አራተ አይሁድ ፡ ሒዘም ዚነየዱ አለዉ ። ብጊዚ ልደት ክርስቶስ ከስ “አብ አይሁዳውያን ዝነበረ ናይ ሓደ አምላኽ ጥራይ እምነት አብ ገሊሑ ክፍልታት ኢትዮጵያ እውን ዝውቱር ነበረ ኪበሃል ይከኣል ።

በዚ ዝበልፍዮ ዘመን አረምነትውን (እምነት አብ ጣዖት) አብ ኢትዮጵያ ዝውቱር እዩ ነይሩ ። ናይቲ ጊዜቲ ሓውልታት ኮነ ፡ ጭላፍ ናይ ዝተወቐረ አእማን ከምዚምስክርዎ አብ መንግሥቲ ሮማ ዝስገደሎም ዝነበሩ ጣዖታት አብ ሃገርናውን ነበሩ ። አብ አዱሊስ ዝተረኸቦት እምኒ “ዜውስ” ፡ “ኦሬስ” ፡ “ፓስ ሮደን” ዝተባህሉ ሠለስተ ጣዖታት ትዝክር ፡ “ዜውስ” ብሮማይስጢ ዩፒተር ተባሂሉ ዝጽዋዕ ናይ ክሎም ጣዖታት ዋና ጠቐላሊ ዚነበረ ኢዩ ፡ አብ ዓፄ ግሪኽ ኮነ አብ ሮማ ውሩይ ዓበይቲ አብያተ መቐደስ ተሃጺኡ ዝነበረ ጣዖት ኢዩ ። ንጉሥ ኤዛና ዘኢትዮጵያ ንዜውስ “አስታር” ኢሉ ይጽውዖ ነበረ ። ፓስዶደን ናይ ባሕሪታትን ቀላዖትን ጣዖት ኢዩ ዚነበረ ። መርከበይናታት ማዕበል ንከህድኣ ሎምን ንጃልባታቶም ንፋስ ሂቡ ኪድርኽሎምን መሥዋዕቲ ዚቐርቡሉ ዚነበረ ጣዖት እዩ ። ኦሬስ ናይ ውግእ ጣዖት እዩ ዝነበረ ። ነገሥታት ነዚ ጣዖትዚ መሥዋዕቲ ከየቐረቡ ናብ ውግእ ተንከስ ይብሉ አይነበሩን ። ብሮማይስጢ “ማርስ” ተባሂሉ ዚጽዋዕ ዚነበረ እዩ ።

ብፍላይ ንጉሥ ኤዛና አብ መጀመሪያ ዓመታት መንግሥቱ ዘውቀሮ ሓወልቲ እንተርኢና ንሠለስተ ጣዖታት ምስጋና ኪቐርብ ንረኽቦ ። “ንአስታር” ፡ “ንመደር” ፡ “ንማሃረም” ። አስታር ሰማይ ማለት እዩ ፤ “መደር” ከዓ (መሬት) ምድሪ ማለት እዩ ። ማሃረም ከዓ (ማርስ) ናይ ውግእ ጣዖት ዚነበረ ኢዩ ። አብ ኢትዮጵያ ብፍላይ ከቢሩ ዝነበረ ጣዖት ግን ገበል እዩ ። ምስሉውን አብ ሓደሉ አእማን ኮነ አብ ገንዘብ ተወቂሩ ይጸንሕ እዩ ። ስሙ ኣርዌ ይበሃል ነበረ ። ብግዝፋን ብግርማኡን ዘፍርሕ እንስሳ እዩ ዚነበረ ። ስለዚ አምልኾ ረኺቡ መሥዋዕቲ የቐርቡሉ ነበሩ ይከሃል ። እዚ ናይ ገበል አምልኾ አባና ጥራሕ አይኮነን ። ልክዕ ከምዚ አብ ኢትዮጵያ ዚነበረ አብ መንግሥቲ ፋርስ (ናይ ሎሚ ኢራን) እውን ነይሩ እዩ ። አብ ሃገርና እዚ አምልኾ ገበል ገለ አሠር ዚገደፈ ይመስል ። ከመይ ንአብነት ገበል ዚቐተለ ሰብ ነቱ ገበል ተዝካር ኪገብረሉ ይግብእ ዚብል ባህሊ ክሳብ ሎሚ አሎ ። ዚገብሩውን አለዉ ። ተዝክር እንተዘይገበሩሉ እቲ ዚዋተ ገበል ይብቀል ኢዩ ዚብል እምነት ጌና አሎ ። ካብ ጥንቲ ዝመጸ እምነት ይመስል ።

ከምዚ ኢሉ ከስ አብ ኢትዮጵያ ቅድሚ ክርስትና አቦታትና ነቱ ሓቀይና ሓደ አምላኽ ዘይኮነስ ንፍጥረታቱ ዝኾኑ ነገራት የምልኹ ነበሩ ። እዚ ግን ስለ ዘይተገልጸሎም ድኣምበር ካብ ስንፍናኦም አይኮነን ። ህላዌ አምላኽ ንጹር ኢዩ ነይሩ ። ስሙ ግን ግሁድ አይነበረን ። ስለዚ አስታር ፡ ባሕር ፡ መደር ፡ ወዘተ እንተበልዎ ልቦምስ አብ ሓደ ልዑል ፈጣሪ ኢዩ ዚነበረ ።

ጸዘ ናገወ ል ያገኝ ለገወ ወደ ያገጥ እ ስ ሾ
 ለ ያገኝ ገ ሠገኝ ከ ሱሥገወ ዘገጠዉ ር
 ዘገጠ ይ ዳ ያገወ ዘገጥ በ እገወ ዘገጥ ለ
 ሱ ያገወ ዘገጥ ያ ሾወ ዘገጥ ያገወ ዘገጥ
 ለ ያገወ ስ ርሥገዘ ኢ ይ ት መዋ እገላ
 ርገገጥ እገጥ ር ስገወ ን ገ ሥ ቶ መላእ

- 1 [በ]ጎይላ | እግዚአ | ሰማይ | [ዘበ] | ሰማይ | ወምድር | መዋሊ |
 ለዘ | ከነ | ሂ
 2 [ዛ]ና | ወልደ | እሌ | ሀሚያ | ብእስዩ | ሐልን | ንጉሠ | አክሱም |
 ወዘ | ሕሚ
 3 [ር] | ወዘ | ረይዳን | ወዘ | ሰበእ | ወዘ | ሰልሒን | ወዘ | ጽዮም |
 ወዘ | ብጋ | ወ
 4 [ዘ] | ካሱ | ንጉሠ | ነገሥት | ወልደ | እሌ | ሀሚያ | ዘአይትመ
 ዋእ | ለፀር |
 5 [በ]ጎይላ | እግዚአ | ሰማይ | ዘመሀበኒ | እግዚአ | ዘለ | ዘልፍ |
 ፍጹ[መ] |
 6 [ይነግ]ሥ | ዘአይትመዋ[እ] | ለፀር | ቅድሚያ | አይቁም | ፀር |
 ወድጎራዩ |
 7 [አ]ይትሉ | ፀር | በጎይላ | እግዚአ | ነሉ | ፀበእኩ | ኖባ | ሶብ |
 አፅረረ[] |
 8 [አ]ሕዛብ | ኖባ | ሶቤ | ተመክሐ | ወአይደለዉ | እምተከዚ |
 ይቤ | እሕዛ
 9 [በ] | ኖባ | ሶቤ | ንፋዐ | እሕዛብ | መንጉርቶ | ወጎሳ | ወባርያ |
 ወጸለ[ም] |
 10 [ሰ]ዛከ | ቀይሕ | ፀብእ | ወአማሰነ | ከፅበ | ወሥልስ | ለመሐ
 ሳሁ | [ወኢ]
 11 [አ]ክሪም | ይቀትል | እግዋሪሁ | ወተንባለነ | ወሐዋርያነ | ዘፈነ |
 12 ውኩ | ሎቱ | ይስምዕም | ሂዶሙ | ወበርበርሙ | ንዋሩሙ | ወሰ
 ረቆሙ |

ምጽኣት ክርስትና ኣብ ኢትዮጵያ

፩ አቡነ ሠላማ - ከማቴ - ብርሃን (ፍሬምናጦስ)

ኣብ ግብረ ሓዋርያት ከምዚጸንሐና (ግ.ሐ. ፩፡ ፩፮-፵) ናይ ንግሥቲ ህንጻቂ ኣገልጋሊ፡ ተሓዚ ንንዘብ ዚነበረ ሓደ ሕፁው ኢትዮጵያዊ ናብ ኢየሩሳሌም ኪሰግድ ከይዱ ነበረ'ም ብ(ዲያቆን) ፍሊጂስ ጸጋ-ጥምቀት ተቐበለ ። ብዓቢ ታሕንስ ከዓ ክርስትና ተቐቢሉ ንዓዲ ተመልሰ ። ናይ ቤተ ክርስትያን ታሪኽ ኣቦ ተባሂሉ ዚጽዋዕ ኣውሰብዮስ ነዚ ነገር'ዚ እንኪዘክር “እቲ ብትንቢት “ኢትዮጵያ ታበጽሕ እደዊሃ ንብ እግዚአብሔር” ዝተባህለ እኒሆ ተፈጸመ” ይብል ። እዚ “ሠዊት ክርስትና” ተባሂሉ ዚጽዋዕ ኢትዮጵያዊ ክርስትያንነት ኣብ ዓዲ ተመሊሱ ዝረኸቦ ዐጋን ዝሰምዖ ብሥራት ወንጌልን ንደቂ ዓዲ ከየካፈለ ሱቕ ከምዘይበለ ርግጽ እዩ ክንብል ንኽእል ። እንተኾነ ቅድሚ ፬ይ ክፍለ ዘመን ድልዱላት ማሕበራት ክርስትና ኣብ ኢትዮጵያ ነበራ ክንብል ኣይንኽእልን ። እኒ ፋሬኖስ ዝተባህሉ ጸሓፍቲ ታሪኽ ቅ- ማቴዎስ ወንጌላዊ'ውን ኣብ ኢትዮጵያ ሰቢኹ ይብሉ ኢዮም ። እዚ ግን ኣብ መንጎ ጸዓዲ ዚዝንቀሓ እንተኾነ ኣባና ግን ኣይፍለጥን እዩ ።

ናይ ክርስትና ቀንዲ ኣስፋሕፋሕቲ ሓዋርያት ጥራሕ ኣይነበሩን ። ነጋዴታትን ወተሃደራትን ማንም ገያሾን እውን ኣብ ዘዘበጽሑ ወንጌል የብሥሩ ኔሮም እዮም ። ስለዚ ኣብ ኢትዮጵያ'ውን ክርስትና ቦቶም ኣብ ኢትዮጵያ ዚመላለሱ ዚነበሩ ነጋዴታት ኣትዩ ከምዚነበረ ኣየጠራጥርን ።

ሃይማኖት ክርስትና ብወግዓ ኣብ ኢትዮጵያ ዝኣተወሉ ግን ብጊዜ ንጉሥ ኤዛና እዩ ። ኣብ ናይ ፳፮ ሓምለ ኣብ መጽሓፍ ስንክሳር ተጻሒፉ ከምዘሎ ኣብ ሃገርና ክርስትና ዘእተዉ ኣባ ሰላማ-ከማቴ-ብርሃን ኢዮም ። እዚ ኣብ ስንክሳር ተጻሒፉ ዘሎ ታሪኽ ምስ ናይቲ ፋሬኖስ ዝተባህለ ውሩይ ናይቲ ዘመን'ቲ ጸሓፊ ታሪኽ እንተ ኣነጻጸርካዮ ዘደንቕ ተመሳሳልነት ኣለዎ ። ስለዚ ነዚ ናይ ስንክሳር ቃላት ብምሉእ ተርጉምና ነስፍሮ ኣሎና ። “በዚ መዓልቲ'ዚ ከዓ ኣባ ሰላማ ከማቴ ብርሃን ጳጳስ ዘኢትዮጵያ ዐረፉ ። ዓዲ ግሪኽ ዝሃገሩ መርፒስ (መርፒዩስ) ዚበሃል ሓደ ምዑር ሰብ ሃገረ ኢትዮጵያ ኪርኢ ደልዩ መጸ ። ምስኡ ከዓ ክልተ መንእሰያት ካብ ሥድራ ቤቱ ተማልኦ ። ካብዚኣቶም እቲ ሓደ ስሙ ፍሬምናጦስ ነበረ ፤ እቲ ሓደ ከኣ ኤድዮስ ይበሃል ነበረ ፤ ሕጂ ግን ስድራቆስ ዚብልዎ እውን ኣለዉ ። ብሓንቲ ጃልባ ጌሮም ኣብ ገምገም ባሕሪ ኢትዮጵያ ምስዐጽሑ ፤ መርፒስ ሃረር ዚብሎ ዚነበረ ብዙሕ ጽቡቕ ነገራት ረኣዩ ። ንዓዲ ኪምለስ ኪብል እንከሎ ግን ከተርቲ ቀተልዎ ፤ ከምኡ'ውን ነቶም ብጸቱ ። እቶም ክልተ መንእሰያት ግን ብሕይወቶም ተረፉ ። እቶም ደቂ እቲ ሃገር ከዓ ምርኮዩናታት ገበርዎም ። ብዛዕባ ውግእ መሃርዎም ፤ ጸኒሖም ከዓ ከም ገጸ-በረከት ኣልኣሚዳ ንዝተባህለ ንጉሥ ኣክሱም ሃብዎም ። እቲ ንጉሥ ከዓ ንኤድዮስ (ኤዴዮስዩስ) ናይ ቤተ መንግሥቲ ኣስተናባሪ ገበሮ ። ንፍሬ-ምናጦስ ከዓ ናይ መንግሥቲ ኣክሱም ሓላዊ ገበሮ ። ድሕሪ ቁሩብ እዋን እቲ ንጉሥ ዙፋኑ ንኣደ ቆልዓ ምስ ኣዲኡን ገዲፉ

ሞተ ። ኤደስቦስን ፍሬምናጦስን ነቶም ደቂ እናመሃሩ አዕበደዎም ። በብቁሩብ እምነት ክርስቶስ አምሃርዎም ። ቤት ጸሎት ሓንጹሎም ። አብኡ ከዓ ቆልዑ አኪ በም መዛመርን ዜማታትን ይምህርዎም ነበሩ ። ነቶም ደቂ ምስ አዕበደዎም ከዓ ናብ እተወልዱሉ ዓዲ ኪምለሱ ሓተቱ ። አደያስቦስ እዝማዱ ኪጥይቕ ንጢሮስ ከደ ። ፍሬምናጦስ ከዓ ንእስክንድርያ ናብ አቡነ አትናቴዎስ ከደ ። አብ ኢትዮጵያ ብዘጋጠሞ ብዛዕባ ሃይማኖት ሆሉ አውረየሉ ። ሕዝቢ ኢትዮጵያ አብ ክርስቶስ ከምዚአመነ እንተኾነ ግን ካህናትን አቡናትን ከምዘይብሉ አዘንተወሉ ። ድሕርዚ ከዓ አትናቴዎስ ንፍሬምናጦስ አቡን ናይ ኢትዮጵያ ቀበሌ ብገቢ ክብሪ ለአኾ ። ብጊዜ መንግሥቲ አብርሃን አጽብሓን አብ ኢትዮጵያ በጽሐ ። ናይ ክርስቶስ ሰላም ከዓ አብ ሆሉ አውራጃታት ይሰብኹ ነበረ ። በዚ ከዓ “አባ ሰላማ” ተባህለ ። ሕዝቢ ኢትዮጵያ ምስ አድሓነ ድማ ብሰላም ዓረፈ ።”

ሩፊኖስ ዚጸሓፎ ታሪኽ ካብዚ ናይ ስንክሳር ብዙጎ ዚፍለ አይኮነን ። ባዕሉ ከምዚብሎ ከዓ ፡ “ካብ አፍ ኤድዮስ (ኤዲዮስቦስ) ሓጢ ንአባ ፍሬምናጦስ ፡ ብዝ ሰምዖ ኢዩ” ጽሒፉ ። አብ ብዙሕ ቦታታት ሰሜናዊ ኢትዮጵያ ዝተገብረ ናይ አሠር ታሪኽ ኩዕታ (አርኬዮሎጂካል ዲስካቨርይስ) ነዚ ናይ ስንክሳር ኮነ ናይ ሩፊኖስ ታሪኽ ምሉእ ብምሉእ ይድግፎ ኢዩ ። ቅ- አቡነ አትናቴዎስ ከዓ ባዕሉ አብ ኢትዮጵያ ክርስትና ከምዘእተወ አብ ጽሒፉ ይምስክር ኢዩ ።

ክርስትና አብ ኢትዮጵያ ዚአተወሉ ዘመን አብ ካልኣት ሃገራት ቤተ ክርስቲያን አብ ሰደት ኩተዕርፈሉ ዝጀመረት ጊዜ ኢዩ ። ጊዜ ንጉሥ ቁስጥግጢ ኖስ ምዃኑ ኢዩ ። ስለዚ ብፆጃጃ ዓ-ም- ኢቢሉ ኢዩ ዚመጽአና ። በቲ ጊዜ’ቲ አብ ኢትዮጵያ ንጉሥ ኤዛና ኢዩ አብ አክሱም ነጊሡ ዚነበረ ። ብመጀመርያ መንግሥቱ አረመኔን (መምለኽ ጣዖት) ኢዩ ዚነበረ ። እዚ ከዓ አብቲ ንሱ ዜው ቅሮ ዚነበረ ሓውልታታትን አብ መንግሥቱ ዚዘውተር ዝነበረ ናይ ሓጺን ገንዘብን ክንርድኦ ንኸእል ። ተዋጊኡ እንኪዕወት ንክብሪ እቶም ዜዓወትዎ ጣዖታት ሓወ ልቲ ይሃንጽ ነበረ ግም አብኡ ስሞም በብሓደ እናውቀረ ይጽውዖም ነበረ ። ብዙሕ ጊዜ ዘምልኾም ዝነበረ ጣዖታት “አሬስ” ፡ “መድር” ፡ “ባሕር” ዝተባህሉ ሠለ ስተ ጣዖታት ኢዮም ። ንኣታቶም ምስጋና ብዙሕ ጊዜ ከቐርብ ንረኽቦ ። ናይ ኤዛና ሓውልታታት ብሠለስተ ቋንቋታት ተጻሒፉ ንረኽቦ ፡ ብግእዝ ፡ ብግሪኽ ፡ ብላባዊ (ቋንቋ ናይ ደቡባዊ ዓዲ ዓረብ) ።

ሳዶ አብ ዝተባህለ ዓዲ አብ ዜውቀራ ሓውልቲ ግን ኤዛና ንጉሥ “አብ አብን ፡ ወልድን ፡ መንፈስ ቅዱስን” ከምዚአመነ ይናገር ። ንሥላሴ ብዝረኸቦ ዓወቱ ኬመስግን ንረኽቦ ። በዚ ከዓ ክርስትና ከምዝተቐበለ ክንርጸእ ንኸእል ። ካብዚ ዓመት’ዚ ንደሓር ዝተወቐረ እምንን ገንዘብን አብ ክንዲ ፍርቂ ወርሕን ዓንኬልን ፤ መስቀል ጉ- ኢየሱስ ክርስቶስ ኢዩ ዚርኤ ። አብ ሆሉ ዓወታት ኤዛና “ብኃይሊ እቲ ጉይታ ሰማያት” ተዓዊተ እናበለ የመስግን ። ስለዚከስ ኤዛና ካብ ዓወት ሳዶ ንደሓር ፈጸሙ አብ እምነት ሓደ አምላኽ ከምዚአተወ ዘጠራጥር የለቦን ። ካብዚ እዋን’ዚ ንደሓር ብስም ጥምቀቱ ኪጽዋዕ ጀመረ ። አብርሃ ከዓ ተባህለ ። እዚ ከዓ ናይ እምነት ብርሃን ማለት ኢዩ ። ሴዛና ንኡስ ሓጢ ድማ አጽብሓ ተባህለ ። እዚውን ናይ ሃይማኖት ወጋሕታ አምጽኦ ማለትዩ ። እዞም

ክልተ አሕዋት ነገሥታት አብ ሃገርና ከምጻድቃን ኢና እንኸብሮም ስለ ንክብሮም ዝተሓንጸ አብያተ ክርስቲያናትን እድባራትን ከዓ አብ ብዙሕ ቦታታት ይርከብ ።

ነገሥታት ሃይማኖት - ክርስትና ምስተቐበሉከስ እምነት ክርስትና አብ ኢትዮጵያ ቀልጢፉ አስፋሕፍሐ ። ሕዝቢ ብዘይ ስጋእታን ጥርጥርን ተቐበሎ ። እምልኽ ጣዖት ተሪፉ አብ ሓደ እምላኽ ጥራሕ ስለ ዝተመርነፈ “ክርስተና” ናይ ሕዝቢ ኢትዮጵያ ቀንዲ መተሓባበሪ ፣ መተሓሳስሪ ፣ መጋበሪ ኮይኑ ተረኸበ ።

፫ - ስብከት ወንጌል ድሕሪ ቅ- ፍሬምናጦስ

ናይ ክርስትና ምስፍሕፋሕ ድሕሪ ቅ- ፍሬምናጦስ አብ ኢትዮጵያ ብመነኮሳ ን ኢዩ ዝተኻየደ ። አብ ሃገርና ምንኩስናን ምጽአት ክርስትናን ዝተሓሳበረ ኢዩ ። ቅ- ፍሬምናጦስ አብ እስክንድርያ ጳጳስ ምስተቐበሉ ቅ- አትናቴምስ መስነይታ ዚኸንዎምን አብ ስብከት ወንጌል ዝተሓሳበርዎምን ሰባት ከምዝሃብዎም ብቐሊል ዝግመት እዩ ። ቅ- ሂሮኒሞስ ብ፬፻፳ ዓ-ም- አቢሉ አብታ ኢየሱስ ዝተወልደላ በዓቲ-ቤተልሔም ብብሕትውና እንኪነብር አብ ዝገደፎ ጽሑፍ “ብዙሓት ኢትዮጵያውያን መነኮሳን” ንኢየሩሳሌም ኪነግዱ ዝመጹ ይቐበል ከምዝነበረ ይገልጽ ። “ብዙሓት” ካብ በለከስ ካብ ሓያሎ ጊዜ ምዕቡል ምንኩስና አብ ኢትዮጵያ ከምዝነበረ የረድእ ። መጀመሪያ አብ ታሪኽ ሃገርና ብናይ ምንኩስና ደረጃ ዚዝከሩ ከስ ፈለስቲ-ባሕታውያን ኢዮም ። ንኣብነት አባ ሊባኖስ አባ ዮሐን ዝተባህሉ ናይ ጥንቲ መነኮሳን ይዝክሩ ። አባ ሊባኖስ ናይ ቅ- ጳቂሚስ ተመሃራይ ዝነበሩ ኢዮም ። ባዕሉም ቅ- ጳቂሚስ ከዓ ኢዮም ናብ ኢትዮጵያ ዝለኣኸዎም ። አባ ዮሐን ከዓ አብ ኤርትራ አብ ምድሪ መንሳዕ ዝርከብ ገዳም ደብረሲና ዝመሥረቱ ብጸዮም ኢዮም ። ስለዚ ከዓ ደብረ-ሲና ብጥንታዊነት ካብ ገዳማት ኢትዮጵያ ቀዳማይ ኢዩ ። ደድሕሪ እዞም ክልተ መነኮሳን ከዓ “ጻድቃን” ተባሂሎም ዝጽውዑ ፈለስቲ አብ ወገን አክሊጉዛይ አብ እምባቦይራ ብብሕውትና ንእምላኽ ብተመስጦ እናአመስገኑ ዝነበሩ አለዉ ። ሓደ ጊዜ ጥራሕ ሓፀይ ካሌብ ንሃገር ናግራን ቅድሚ ምውራሮም ቦቲ ወገናት ሸፊቶም ዝነበሩ ሕዝቢ ኪወግኡ ብዝመጹ እዞም “ጻድቃን” ፈለስቲ ካብ ብሕትውናአም ወጺኦም ተራኽብዎም ይበሃል ። ንክብሮም ኢሉ ዝተሓንጸ “እንዳ ጻድቃን” እናተባህለ ዚጽዋዕ ደብረ ክሳብ ሎሚ አሎ ።

፬ቱ ቅዱሳን ሮማውያን

አብ ታሪኽ ክርስትና ኢትዮጵያ ክብ ዝበለ ቦታ ዚወሃቦም ከዓ እዞም ተስዓቱ ቅዱሳን ሮማውያን ዝተባህሉ መነኮሳን ኢዮም ። “ጻድቃን እምሮም” ተባሂሎም ይጽውዑ ። እንተኾነ ካብ ግዝኣት ሮማ ድኣምበር ካብ ከተማ ሮማ ዚመጹ አይመስልን ። አብ ኢትዮጵያ ብዝኣተዉ ድሙቕ አቀባብላ ተገብረሎም ። ንሓያሎ ዓመታት ከዓ ወንጌል ብምስባኽ እምነት ክርስትና አብ መንጎ ሕዝቢ አደልደሉ ። ደሓር ግን አብ ብዙሕ ቦታታት ሠፊሮም ገዳማት መሥረቱ ። ካብኣታቶም አውራ

ውሩይ አባ ዘሚካኤል ወይ አቡነ አረጋዊ እናተባህሉ ዚጽውዑ አብ ትግራይ ዚርከብ ናይ ደብረዳዋ ገዳም መሥራቲ ኢዮም ። ደብረዳዋ ንኸትድይቦ ገና ዕጹብ ዝኾነ ቦታ ኢዩ፤ ብገመድ ተሳሒብካ እንተዘይኮይኑ መዳይቦ መንገዲ የብሉን ። ስለዚ ከዓ ጸላእቲ ክሳብ ሎሚ ኪደፍርዎ አይከአሉን ። በዚ ከዓ ብጊዜ ጸበባ ናይ ኢትዮጵያ ሃብተን፣ ባህልን መዕቂቢ ኮይኑ ተረኺቡ ኢዩ ። ብጸት አቡነ አረጋዊ እኒ አባ አሌፍ፣ አባ ጳንጠሌዎን፣ አባ ሊቃኖስ፣ አባ ገሪማ፣ አባ ይምዖታ አባ ጉባ፣ አባ አፍጺ፣ አባ ጸሕማ ኢዮም ።

ሓደ ካብቲ ዓበይቲ ተግባራቶም ንቅ- መጽሓፍ ካብ ግሪኽ ናብ ግዕዝ ምትርጓም ኢዩ ። በዚ ምኽንያት'ዚ ከዓ ቋንቋ ግዕዝ ካብቶም ቀዳሞት ቃለ እግዚአብሔር ዝተጸሐፈሎም ቋንቋታት ሓደ ኮይኑ ይርከብ ።

ክርስትና ኣዚዩ ማዕቢሉ ስለዝነበረ ምስኡ ዝተኣሳሰረ ኪነጥበባት (ሥነ-ጽሑፍ) እውን ኣዚዩ ክብ በለ ። በዚ ዘመናት'ዚ ቅ- ያሬድ ኣብ ቤተ-ክርስትያን መጻህፍ ዚኸውን ቦብዓይነቱ መዛሙራት መምስ ድምጹ ደረሰ ። እዚ ድርሰት'ዚ ብጣዕሚ ዜማኡ ጥራሕ ዘይኮነስ፣ ብትሕዝቶ ምስጢር ሃይማኖቱን ብሥነ ጽሑፉን ክሳብ'ዚ ጊዜና ናይ አድናቆት ጥልቂ ስምዒት ዜሕድር ኢዩ ። ክሳብ ሎሚ እን ጽልየሎም ዘሎና መጽሓፈ ደ-ጓ፣ ዝማራ መሥዋዕት፣ እንቀጸ ብርሃን ናይዚ ዝበል ናዮ ጊዜ ኢዮም ።

ምዕራፍ ፲፫

፩- ናይ ክርስትና ሓዲስ ሓይሊ ምንኩስና፡

ጐይታና ኢየሱስ ክርስቶስ ደጋጊሙ ከምዘመሃሮ ኣብዚ ዓለም'ዚ ክንፍጽሞ ዝግብኣና ቀንዲ አድላዪ ነገር ሓደ ጥራሕ ኢዩ፣ እዚ ከዓ ድሕነት ነፍስና ኢዩ ። (ማቴ- ፲፡ ፳፭፣ ፲፮፣ ፳፮) ። ቅ- ጳውሎስ እውን ነቶም ቀዳሞት ክርስትያን ብናይዚ ዓለም'ዚ እምብዛ ክይሸገሩ፣ ካብ ሀርፋን ሃብቲ-ምድሪ የጠናቐቆም ነበረ (፩ ቆሮ- ፯፣ ፳፱-፴፩) ። ክርስትያን መብራህቶም ወሊዖም ተዓጢቆም ኢዮም ምጽኣት መርዓዊ ኪጽበዩ ዘለዎም” (ሉቃ- ፲፪፣ ፴፭) ። “ኩሉ ሓዲግኩም ተኸተሉኒ” ዚብል ቃል ናይ ጐ- ኢየሱስ ክርስቶስ ኢዩ፤ ሕይወት ዘለዓለም ኪረክብ ዝደሊ ከስ ሥጋኡ ብጸምን ብጸሎትን እናኣሰናደወ፣ ኬዘንግዖ ካብ ዝኸለል ዓለም ርሒቐ ኣብ ጽዋና ካብ ሰብ ተሓቢኡ ከስተንትኖ ይግባእ ።

ብዙሓት ሰብኡትን እንስትን ከስ ነዚ ናይ ወንጌል ምኽሪ ኣብ ግብሪ ንምውፃል ናብ ዓቢ ናይ ቅድስና ደረጃ ንምብጻሕ ጥራቶም ሸይጦም ንድኻታት ድሕሪ ዓዲሎም፣ ካብ መርዓ፣ ካብ ጥሪት፣ ካብ መስተን፣ ብልዕን ንርእሶም ከልኪሎም ዕሳሎም ይበል ምስ እምላኸን፣ ብዛዕባ እምላኸን ኮይኑ ኣብ ናብራ ምንኩስናን ብሕትውናን፣ ሥራሖም ከይገደፉ ብመንፈስ ድኸነትን ንጽሕናን ኪነ ብሩ ይመባጽዑ ነበሩ ። ካብ ዓለም ርሒቐካ ውራይ ድሕነት ነፍስኻ ጥራይ ምኽ

ትታልከሰ ብፂ፻ ዓ-ም- አቢሉ ኢዩ ጀሚሩ ። ሰደት አብ ዝተሳሰለሉ ቦታታት ገሊኦም ክርስትያን ብሓደ ወገን ካብቶም መሳደድቲ ኪሕብኡ ብቲ ሓደ ከዓ ንኣ ምላሽ ኣጸቢቆም ብጸሎትን ብተጋድሎን ምእንቲ ኪገልግሉ አብ ፈቐዶ በዓትታ ትን ሽንጭርታትን ተኸወሉ ። ባሕታውያን ከዓ ተባህሉ ። ብዙሓት እዚ ሕይወ ትጋዚ ተፈቲዩዎም ገሊኦም ንገዝኦም ከይተመልሱ ብኣኡ አቢሉም ቀጸልዎ ። ገሊኦቶም ግን ንገለ እዋናት (ንኣብነት ብጾመ ኣርብዓ) ጥራሕ ካብ ዓለም ርሒ ቆም እናኸዱን እናመጹን ይብሕትዉ ነበሩ ።

እዚ ናይ ብሕትውና ልምዲ ካብ ኣይሁድ ዝተለምደ ኢዩ ። ነቢያትውን እኒ ኤልያስ አብ ኃቦ-ቀርሚሎስ ተሓቢኦም ንነዊሕ እዋን ምስ ኣምላሽ ጥራይ ይራኽቡ ነይሮም ። ዮሐንስ መጥምቕ እውን አብ ጸምጸም በረኻ ብብሕት ውና፡ ንነዊሕ እዋን ተቐሚጡ ኢዩ፡ ጐ- ኢየሱስ ክርስቶስ'ውን ከምኡ (ሉቃ ፩ : ፩) ጸጸኒሑ አብ ጽሙና ምድበረዳ ተጸሚዱ ይሓስብ፡ ምስ ኣቦኡ ይራኽብ ነይሩ ኢዩ ። ቅ- ጳውሎስ እውን (ገላ- ፩ : ፲፯) ብብሕትውና ነዊሕ እዋን ኣሕ ሊፉ ኢዩ ። ናይ በረኻ ጽሙናን ናይ ምድረበዳ ሱቕታን ንደቂ ሰብ ናይ ምልዋጥ ብርቱፅ ሓይሊ ኣለዎ ። ኣብዚ ኣብነታት እዚ ተመርኩሶም ኢዮምከስ ብዙሓት ክርስትያን ናብ ፈቐዶ በዓትታትን ሽንጭርታትን ኪሕብኡ ዝነበሩ ።

አብ ክርስትና ዚኣትዉ ዝነበሩ ሰባት እምብዛ ብዙሓት ምስኮኑ ገሊኦቶም ልምዲ ኣረምንቶም ከይገደፉ ተደባሊቆም ይኣትዉ ነበሩ ። ስለዚ ከዓ በብቁሩብ ጥራላዊ ሕይወት ኣብ ክርስተና ቁሩብ ንታሕቲ ኣበለ ። ናይ ቀዳሞት ሕይወት ጽድቕን ንጽሕናን እናደኸመ ብዝመጸ፡ መነኮሳን (ፈለስቲ) ናብቲ ናይ ቀደመ ጥንቃቄን ሕንቃቄን ኪመልስዎ ጸዓሩ ። እንመንዮምከ ?

፪- አ ባ እ ን ጦ ኒ

ታሪኽ ሕይወቶም ፍለጥ ካብ ዝኾነ፡ ናይ ጥንቲ ባሕታውያን ቀዳማይ ኦባ እንጦኒ ኢዮም ። ብፂ፻፸ ዓ- ም- አቢሉ ወዲ ፳ ዓመት ኪሽውን እንከሉ አብ ጽሙና ምድሪ ማብጺ ተሓብኦ፡ ቅ- ኣትናቲዎስ ብዛዕባኡ እንኪጽሕፍ “አባ እንጦኒ ካብ ሃብታማት ሥድራ ኢዩ ተወሊዱ ። ሓደ መዓልቲ ኣብ ቤተ ክርስትያን ወንጌል ኪስበኽ ከሎ ከምዚ ዚብል ቃላት ሰምዐ ። “ፍጹም ክትከውን እንተድኣ ደሊኻ፡ ዘሎካ ዙሉ ሸጥካ ንድኻታት ሃቦም እሞ፡ ንዓ ተኸተለኒ ። (ሉቃ- ፲፰ : ፳፪) በዚ ቃላትጋዚ ልቡ ተነኺኡ መንእሰይ እንጦኒ ብጽሒቱ ዘበለ ሸይጡ፡ ንድኻታት ሂቡ ብሓደ ኣረገጊት ባሕታዊ እናተሓዝዝ ናብ መንገዲ ጽድቂ ተቓንዐ ። ካብ መዓልቲ ናብ መዓልቲ ብጸም፡ ብጸሎትን ብብሕትውናን እናዓበየ፡ እናማዕበለ መጸ ። እንተኾን ሰይጣን ብዙሕ ተኸራኽሮ፡ ስምዒት ሥጋ ብዙሕ ኣናወጸ፡ ዓለም ከዓ ብዙሕ ተዋጠጠ፡ እንጦኒ ግን ሓይሊ ኣምላሽ ተዓጢቐ ተቓለሰ፡ ሰዓሪ፡ ኮይኑ ደማ ተረኽበ ።

ንጹ ዓመታት ዚኣክል እንጦኒ ኣብ ገምገም ፈለግ ኒል ሰብ ከይፈለጠ ባሕ ተወ፤ ወረኡ ዚሰምዑ ሰባት ግን ኣብ ጥቓኡ ንእሽቶ ኣጉዶ እናሠርሑ መንፈሳዊ መሪሕነት ይልምንዎ ነበሩ ። በብቅሩብ እናበዝሑ ብዝኸዱ ከዓ ካብዚ ናይ ባሕታ

ውያን ጥቅጥቅ ምንባር ገዳማት ተጀመረ፡ ማለት አብ ጸምጸም በረካ ፈለስቲ (መንኮሳን) ብጸሎት እናተደጋገፉ፡ ብምድራዊ መናባብራአም እናማዕበሉ ናይ ሓባር መናባብራአም ከካይዱ ጀመሩ። ናይ ገዳማት አጀማምራ ከስ በይንካ ምንባር እምብዛ ስለ ዝኸበደን፡ ነፍሳት ቀንዲ መልክዕ ብሕትውና ከይገደፉ ሓገዝ መታን ኪረኽባ፡ አብ ጥቅ ዓበይቲ ፈለስቲ ብምቕማጥ ኢዩ ዝጀመረ። አባ እንጦኒ አብ ደፄ ዓመቶም ብደጀጀ ዓ-ም ካብዚ ዓለም ብሞት ተፈልዩ።

አ ባ ጳ ቆ ሚ ስ

ናይዚ አብ ገዳማት ዝንበር ናብራ ምንኩስና ተኻሊ ኪበሃል ዝከአል አባ ጳቆሚስ ኢዩ። ቅድም ናይ መንግሥቲ ሮማ ወተሃደር ነበረ፤ ብዓበኢ ከዓ አብ ክርስትና አመነ። ምስ ገሊአቶም ባሕታውያን ተራሺቡ ምንኩስና ጀመረ፤ ብሓባር ኪነብሩ ናይ ዝደልዩ መንኮሳን ሕጊ ምንኩስና ከዓ ጸሓፊ። ወተሃደር ስለዝነበረ ግዲ ኮይኑ፡ ሥርዓቱ እምብዛ ጽኑዕ ኢዩ፡ ካብ አንስቲ ካብ ዓለም ዝተኸወለት ደሴት ምንኩስና መሥረተ። መንኮሳቱ ብዙሕ ሥራሕ ኢድን ጸሎትን የዘውትሩ ነበሩ። በብዓይነቱ ተጋድሎ ከክም ድላዩም ምስ አብ ነፍሱም ተሰማሚ ሶም የዘውትሩ ነበሩ።

ቅ- ጳቆሚስ ገና ብሕይወቱ ከሎ ገዳማቱ ከም ዝሩእ ግራት ሸኽ ኢሎም በቂሉ። መጸዋዕታ አምላኽ ሰሚሶም ብለጋስነት ንኣኡ ዝውፈዩ ሰባት አሽሓት ኮኑ። ቅድም ኢሉ ዓመታት ክርስትያን በሽሓት ይቕተሉን ይስውቡን ነበሩ፤ እኒሆ ከዓ ሕጂ ብድላዩም ብነፃ ምርጫኦም ከም መሥዋዕቲ ኮይኖም ካብ ዓለም ተፈልዮም ናብራ ጀመሩ።

አብዚ ናይ ጽድቂ ተግባር አንስቲውን ድሕሪት አይተረፉን፤ ንብረተን ሸይጠን ንድኻታት ሂበን ብድንግልና ብንጽሕና እናነበራ አብ ጸምን ጸሎትን ተጸምዳ። ካብዚአትን ሓንቲ ወለተማርያም ዝተባህለት ኅውቲ ቅ- ጳቆሚስ ኢያ።

፫- ምዕራባዊ ምንኩስና፡

ምንኩስና አብ ምሥራቕ ኢዩ ዝተወልደ፡ ቀልጢፉ ግን አብ ምዕራብ እውን ሓለፈ፤ ካብ ምሥራቕ ዝኸዱ ዝነበሩ ነጋድያን ናይ ብሕትውና ባህልታት ሓዞም ይኸዱ ነበሩ። ምንኩስና ነዚ ዝሰምዑ ዓበይቲ ኮኑ ነኣሸቱ አብ ፈቐዶ ባዕትታት ወፈሩ። እቲ ሃገር ብባዕዳውያን ወረርሽታ ብዙሕ ተጠቐሙ ነበረ። ዓለም ሓላፊ በናኒ ምዃኑ ግሁድ መረዳእታ አብ ቅድሚ ኣዲንቶም ተዘርጊሑ ነበረ። ስለዚ ከዓ ብዙሓት ንዓለም ምምናን ፈጸሙ ኣየጉሃዮምን። አብ ምዕራብ ግን ምንኩስና ብብሕትውና አይጀመረን፤ ብማሕበራት፤ ብገዳማት ኢዩ ዚጀመረ። ኩለንታኻ ንማሕበር ምሃብ ካብ ማሕበር ድማ ዘድልዩዝ ዘበሉ ምርካብ ኢዩ መምርሒ ዝነበረ።

ብ፱፻፩ ዓ- ም- ቅ- ማርቲኖስ በዓል ቱር አብ ፍራንስያ ገዳማት ተሺሉ ነበረ። ከምኡውን ካልኦት አቡናት ማሕበራት ይተኸሉ ነበሩ። ከም ግቡእ ዝተ ደራጀወ ምንኩስና ግን ብኣቡን ቡሩኽ በዓል ኖርቻ ኢዩ ዝተጀመረ። ቡሩኽ

አቡነ ቡሩክ ሮማዊ

በ፪፻፹ ዓ-ም- ካብ ዓበይቲ ሥድራ ሮማውያን ተወልደ፤ ትምህርቱ ኪመላልእ ብማለት፡ ሓውቱ ፃበለ-ማርያም ሒዛቶ ገሮማ አተዉ = ኣብ ሮማ ናይ ዓለም ከንቱነት ምስተዓዘበ ግን ካብ ከተማ ሃዲሙ ኣብ በዓቲ ሱቢያኮ ዝተባህለ ተቐመጠ = ንሠለስተ ዓመት ዚኣክል ብጽሞና ምስተሓብእ፡ ገሊኡም ኣብ ጥቓኡ ዝነበሩ ፈለስቲ ምርሓና ኢሎም ሓለቓ መረጽዎ፤ ኪመርሖም ምስጀመረ ግን ሕግታቱ እምብዛ በርትዖም፡ ስለዚ ብመርዚ ኪቐትልዎ ምስሓሰቡ እቲ ኪሰትየሉ ዝነበሮ ብርጭቆ ተሰቢሩ ደሓን ይብሃል = ድሕሪ’ዚ ኣብ ብሕትውናኡ ተመልሰ = ብዙሓት ቅኑዓት ግን ሰዓብዎም በብዓወርተ-ክልተ ፈለስቲ እናከፋፈለ ብሓንሳብ ኪነብሩ ኣመሓደሮም = ምስ ሓደ ንረቤት ዝነበር መራሕ ፈለስቲ ስለዘይተቐደዉ ግን፡ ቡሩኽ መነኮሳቱ ሒዙ ኣብ ሓደ ነዊሕ ጎበ (ደብሪ) ሞንተካሲኖ ዝተባህለ ኣርሒቕ ሠፈረ = ኣብኡ ንፈለስቲ፡ ነጋይኽ ዚኸውን ዓበይ ሕንፃ ሓነፀ = ኣብ ማእከል ከዓ ቤተ-ክርስትያን ሓነጸ፡ ስለዚ ጸሎትን ሥራሕን ዝሓዘ መምርሒ ሕይወት-ምንኩስና ጀመረ = ፈለስቲ ናይ ትምህርቲ ዝንባሌ ንኪ ህልዎም ቤተ-መጻሕፍቲ ሓደ ዋና ካብቲ ሕንጻታት ገዳም ኮነ = ፈለስቲ ኣብ ልዕሊ እቲ ሠለስተ መብጽዓ ድኸነትን፡ ንጽሕናን፡ ተኣዝዞን ሓደ ናይ ተቋማጥ ነት (ሥምረት) መብጽዓ ወሰኹሉ = ስለዚ ፈለስቲ ኢና ብማለት ዓዲ-ዓዲ ዙረት ተኸልከለ = ኣብ ውሽጢ ቀጽሪ ገዳም ኩሉ ዘድሊ መሣርሒ ተገብረ = ፈለስቲ ምስ ዓለም ከራኽቦም ዚኸእል ኩሉ ኣብ ውሽጢ ገዳም ተገብረሎም = ስለዚ ከዓ ምስ ዓለም ርክብ ኣቋረጹ = ምንኩስና ኣቡን ቡሩኽ ኣብ ኩሉ ክፍላተ-ዓለም ተዘርጊሑ ክሳብ ጊዜና ጩራ ሥልጣኔ ኮይኑ ይርከብ = ማሕበር ደቂ ኣቡን ቡሩኽ ንቤተ ክርስትያን ዓቢ ጸግዒ ኮነዋ = ፪፻፬ ካርዲናላት፡ ፮ኸሕ ኣቡናት ተረኺቦም ኣለዉ ።

ምዕራፍ ፲፬

ክልተ ዓበይቲ ጉባኤታት

፩- ኤፌሶንን ኬልቱዶንን ፡

ንስጥሮስ ዝተባህለ ናይ ቄስጥንጢንያ ፓትሪያርክ ብዛዕባ ጉዳታና ኢየሱስ ክርስቶስን ኣዲኡ እግዝእትን ማርያምን ጊጉይ ዝኾነ ትምህርቲ ኪዘርግሑ ጀሚሩ ነበረ = ትምህርቱ ከዓ ከምዚ ይብል ነበረ፤ ክርስቶስ ናይ ሰብ ባሕርይን ኣካልን ኣለዎ፡ ክርስቶስ ናዝራውን ክርስቶስ ኣምላኸውን (መለኮታውን) ክልተ ፍሉያት ነገራት ኢዮም = እኖና እግዝእትን ማርያም ንክርስቶስ ናዝራዊ ኢዮ ዝወለደት እምበር ክርስቶስ ኣምላኸሲ ካብኣ ዝወሰዱ ነገር የብሉን = ሥጋና ኣይለበሰን = (ብግሪኽ “ክርስቶቶስ” ደእምበር “ተኦቶስ”) (ኣደ ኣምላኽ) ኣይኮነትን ይብል ነበረ ።) እቲ ክርስቶስ ናዝራዊ ምስተወልደ ኢዩ ጸጺሑ ክርስቶስ-ኣምላኽ ከዓ ኣብኡ ሓዲሩ ዝነበረ እምበር ድሮ ኪውለድ እንከሎ “ኣምላኽን ሰብን” ኮይኑ ኣይተወልደን እናበለ ንስጥሮስ ጊጉይ ዝኾነ ትምህርቲ በተን ።

አብ መጀመርያ ሐሳባቱ ንጹር ስለዘይነበረ ብልሒ ዘረባኡን ፍልጠቱን ተራእዩ ናይ ቁስጥንጢንያ ፓትሪያርክ ተሾመ፤ ሥልጣን ሒዙ ከዓ አብ መንበሩ ተቐመጠ። ምእመናን ትምህርቱ እናስምዑ ብዝኸዱ ብዙሕ ተዓንቀፉ፤ እናና እግዝእትን ግርያም “እመ አምላክ፣ አደ አምላኽ” ዚብል መዓርጋ ተነፊግዋ ብምርኣይ ብዙሕ ምንዋጽ ተላዕለ፤ ሕዝበ ክርስትያን እንደገና ብናይ ፍልልይ ድንገት ተንጸላልዩ ተረኸቡ።

በቲ ጊዜ’ቲ ናይ ሮማ ጳጳስ ዝነበሩ ቸለስቲኖስ ፩ ብዛዕባ እዚ አብ ቁስ ጥንጢንያ ተንሢኡ ዚነበረ ክርክር ንናይ እስክንድርያ ፓትሪያርክ ንቅ- ቄርሎስ ክከታተልዎ ብመልክዕ ልመና ጸሓፉሎም። እስክንድርያ ብትምህርተ ሃይማኖት ሥልጥንቲ ነበረት፡ ብሕልፈ ከዓ ቅ- ቄርሎስ ብቅዱሳት መጻሕፍትን ብፍልስፍናን ዝበሰለ ጻድቕ ጳጳስ ነበረ፤ ስለዚ ሕጂውን እንተኾነ ንንስጥሮስ እትምልሸሉ መን በር እስክንድርያ ኮይና ተረኸቦት።

ቄርሎስከስ ብድያቆን ፓሲዶንዮስ ጌሩ፡ ብ፬፻፴ ዓ-ም- ጸብጸብ ትምህርቲ ንስጥሮስ ንርእሰ ሊቃነ ጳጳሳት ቸለስቲኖስ ናይ ሮማ ለእኽ። ናይ ምዕራብ ጳጳሳት ከዓ ብመጻዋዕታ ቸለስቲኖስ አብ ሮማ ተአኪቦም ቄርሎስ ንዝለእኸሉም ጸብጸብ ትምህርቲ ንስጥሮስ አብ ሲኖዶስ ተመራመሩ፤ ንንስጥሮስን ንትምህርቲን ከዓ ወገዝዎ። ስለዚ ጳጳስ ንቄርሎስ መልእኽቲ ጽሒፎም “ንስጥሮስ ተጋጊዮ ዚብል እንተኾነ ይመሓር፡ እንተዘይተጣዕሰ ግን ውሳኔና ምስ እስማዕካዮ አብ ውሽጢ ዓሠርተ መዓልቲ ካብ ሥልጣን ጽጽስናኡ አውርዶ” በልዎ።

ናይቲ መናፍቕነት ቀንዲ ቄርሎስ አጸቢቐ ተገንዚብዎ ነበረ’ሞ ቅድሚ አብ ውግዘት ምሕላፍ ጉባኤ አኪቡ ንንስጥሮስ ኪሰምዎ መደበ፤ ብ፭ ኅዳር ፬፻፴ ዓ-ም- ከዓ አቡናት ምሥራቕ ተአከቡ። ቄርሎስ ብዛዕባ ክርስቶስ ኪበሃል ዚከኣል ዘበለ ጌጋታት አብ ዓሠርተ-ክልተ እናቅጽ ጠርጊፉ፡ “ከምዚ ዝበለ ውጉዝ ለይኩን፡ ውጉዝ ይኹን” እናበለ አስምዖም። ንስጥሮስ ግን ብዓቢኡ ጠቕላላዊ ጉባኤ ይተአ ከበለይ እምበር ብውሑዳት አቡናት አይፍረድን ብማለት ይግባይ በለ። ጉባኤ ኪግበር ውሳኔ ምስሓለፈ፡ ዝግበረሉ ቦታ ከተማ ኤፌሶን ክኸውን ተሰማምዑ፤ ክልተ አቡናት ተፈለጥቲ ጳጳስ ሮማ ኮይኖም ቀረቡ፡ ንዓታቶም ንቄርሎስ ኪኸ ተሉ ንጹር መምርሒ ተዋሂብዎም ነበረ፤ አብ ጉባኤ ከዓ ሥፍራ ጳጳስ ሮማ ብምሓዝ ሥራሓት ጉባኤ ብናይ ውክልና ሥልጣን ኪመርሑ ተነግሮም።

ሮማ ብዛዕባ ትምህርቲ ንስጥሮስ ጌጋ ምዃኑ አቐዲማ ፍርዲ ሂባ ነበረት። እንተዘይተጣዕሰ ድማ ካብ መንበሩ ኪወርድ ወሲና ነበረት፡ አብ ጉባኤ ዝተሳተፉ አቡናት መብዛሕትአም ካብ ምሥራቕ ነበሩ። ምዕራባውያን አቡናት ሃገራቶም ካብ ሰሜን ብዝወረዱ አሕዛብ ይውረር ስለ ዝነበረ ካብ ሕዝቦም ኪርሕቁ አይተኸእ ለን፡ እቶም ልኡኻት ሮሊ- ጳጳሳት እውን ድሕሪ ክንደይ ጭንቅን ድንገትን ዝመ ልኦ መገሻ ኢዮም አብኡ ደንጉዮም ዚበጽሑ። በብቁሩብ ግን ፻፺፰ አቡናት ተአ ከቡ። ካንዲዲያኖስ ዝተባህለ ምስሌነ፡ ንጉሥ- ቁስጥንጢንያ ወተሃደራቱ ሒዙ ንኣቡው ኪሕሉ መጸ። ንስጥሮስ አብ ድሮ አኽባ ከመጽእ እይከኣልኩን ብማለት ብዘይምኸንያት ካብ ቁስጥንጢንያ ምምጻእ አበዩ። ቄርሎስ ግን ነቲ ትምህርቱ አጸቢቐ ተገንዚብዎ ስለዝነበረ ንኣቡው ፈትፊቱ አረድኦም። አበው ከመይ ዝበለ

ርቱስ ትምህርቲ ምዃኑ ተረዲአም አብ ልዕሊኡ ከዓ ንስጥሮስ ንጉባኤ ንዲቹ ብምትራፋ ጉህዮም ወገዝዎ፣ ሥልጣኑ ተቐንጠጠ፣ ምስኣቶም ማኅበር ከምዘይ ብሉ አፍላጥዎ ።

ተቐማጦ ከተማ ኤፌሶን በታ ለይቲ እቲአ ናይዚ ዓወት’ዚ ዓቢይ በዓል ብድመቹ አኸበሩ፤ ሆየ! ሆየ! አብሪሆም ንአበው ካብቲ ተአኪቦሙሉ ዝነበሩ ቤተ ክርስቲያን ቅ- ማርያም ብዜማ እናአሰነዩ ናብ መዳቅስአም አብጽሖም ። ምሥራቕን ምዕራብን ብሓደ ቃል፣ ብሓደ ልቢ ኮይኖም ወገዝዎ ። ናይ ጉባኤ ዓንዲ ማእከል ግን ቂርሎስ ዘእስክንድርያ ነበረ ።

ናይ ንስጥሮስ ነገር አብዚ አይተወድአን፣ ተወጊዙ እንከሎ ካብ ሰብከት አይዓረፈን ። ክሳብ ሎሚ እውን እንተኾነ ዕማኾ ዘይኮኑ ሰዓብቱ ኣብ ሊባኖስ፣ ኣብ ሶርያ ይርከቡ ኢዮም ።

፪ - ጉ ባ ኤ ከ ል ቂ ዶ ን ፡

ተጻይ ትምህርቲ ንስጥሮስ ይካየድ ናይ ዝነበረ ቃልሲ ድሕሪ ቅዱስ ቂር ሎስ (፬፻፵፬ ዓ-ም-) መዝነቱ ናብ ፓትሪያርክ ዲዮስቆሮስ ዘመንበረ እስክንድርያ ሓለፈ ። ኣብ ኤፌሶን ዝተረኸበ ዓወትን ዝተወሰደ ውሳኔታትን ከይሰናኸል ብማ ለት ፓትሪያርክ ዲዮስቆሮስ ናህሪ ብዝመልአ መንፈስ ተቢዖም ተዋግኡሉ ።

አቐዲምና ከምዘበልናዮ ንስጥሮስ ብዛዕባ ክርስቶስ እንከምህር “ናይ ሰብ ባህርይን፣ አካልን” አለዎ ። እዚ ሰብ’ዚ ምስ ተወልደ ጸኒሖ ከዓ ናይ አምላኽ “ባሕርይን አካልን” ሓዙ ካልአይ አካል ናይ ቅድስቲ ሥላሴ ኣብ ክርስቶስ ሓደረ ብምባል ኣብ ክርስቶስ ክልተ ዝተፈላለዩ ነገራት፣ ዝተፈላለዩ ህላዌታት፣ ዝተፈላለዩ ዙንታት አሎዉ ኢሉ ገሊጹ ነበረ ። እዚ ባህሊ’ዚ ግን አበው ኣብ ኤፌሶን ተአኪቦም አፍሪሰዎ፣ ወገዝዎ ። በቲ ጊዜ’ቲ ካብ ባህሊ ንስጥሮስ አጸቢ ቕካ ምርሓቕ፣ ንስጥሮሳዊ ኬምስለካ ካብ ዚኸእል አዘራርባ ምኸልካል ቀንዲ ስክፍታ ኮይኑ ተረኸበ፤ ስምዒት ኤፌሶን ጌና ውፁይን ውፅውፅን ኢዩ ዚነበረ ።

ንስጥሮስ ተወገዘ፣ እንቋዕ ከዓ ተወገዘ፤ ዙንታት ክርስቶስ ግን ከመይ ኢዩ? ከመይ ጌርካ ኢዩ ብአዘራርባ ደቂ ሰብ ኪግለጽ ዘለዎ? ነዚ ናይ ድሕነትና ምስጢር ኣብ ወንጌል ብዘየሎ ቃላት ክንፈትሖ፣ አጸቢቕና ኬነብራህርሆ እንክን ደሊ ገርህነቱን፣ ብቐሊል ተረዳእነቱን ከይነጥፍኡሉ ምጥንቃቕ የድሊ ። ቅ- ቂር ሎስ ኣብ ጉባኤ ኤፌሶን ካብ ፍልስፍና ግሪኽ ብዝተወሰዱ “ባሕርይ=ፊዚስ”፤ “አካል-ኢፓስታዚስ” ብዚብሃሉ ረቂቕ ፍልስፍና ዝሓዙ ቃላት ተጠቂሙ ነበረ፤ ባዕሉ ይፈትሖ ክሳብ ዝነበረ እዚ ቃላት’ዚ ንምርዳኡ ጸገም አይነበረን ። ድሕሪኡ ግን በቲ ጊዜ’ቲ ግሢ-መዝገቡ-ቃላት ስለ ዘይነበረ እዚ ቃላት’ዚ ኣብ መንጎ ክርስ ቲያን ዕግርግር ፈጠረ ።

ከም ትምህርቲ ፓትሪያርክ ዲዮስቆሮስ እምበኣርከስ ኣብ ክርስቶስ ሓደ ባህርይ፣ ሓደ አካል ኢዩ ዘሎ፣ እዚ ኪኸውን ዚኸአለ ከዓ እታ ናይ ሰብ “ባሕርይ” ምስታ “ባሕርይ አምላኽ” ተዋሃሂዳ፣ ተዋሃዳ ሓደ ኮይና እያ” ። ስለዚ ከዓ ኣብታ “አካል” ክርስቶስ ሓንቲ ባሕርይ ጥራሕ ኣላ ማለት ኢዩ ።

ከም ናይ ሮማን አንጾኪያን ባህሊ ትምህርቲ ግን ክርስቶስ ኣብዚ ዓለምዚ ብሥጋኡ ተወሊዱ ኪዓቢ፣ ኪጠቡ፣ ኪደክሙ፣ ኪሓምም ተራእዩ ኢዩ። እዚ ከዓ ከምስብ መጠን ድኣምበር ሮም ኣምላኽሲ ረቂቕ መንፈስ ብምጃኑ ኪገጥሞ ይኸእል ኣይነበረን። ስለዚ እታ “ባሕርይ - ሰብን ባሕርይ - ኣምላኽን” ኣብ ሓንቲ ናይ ኣምላኽ ኣካል ተጠርኒፈን ብምውህሃድ ተሓዊሰን ግን ኣይተደባላቓን ዚብል ነበረ።

ንጋትሪያርክ ዲዮስቆሮስ እዚ ናይ ሮማ ኣዘራርባ ካብቲ ናይ ንስጥሮስ ፍሉይ ኮይኑ ኣይተራእዮን። ስለዚ መዝነት ቁርሎስ ብምቕጻል ተጻይ ንስጥሮስ እዋጋእ ኣሎኹ ብዚብል እምነት ተቐውሞ። ስለዚ ከዓ እንደገና ኣብ ኤፌሶን ብ፬፻፵፬ ዓ-ም ሓደ ንኡስ ጉባኤ ተገብረ፤ እምብዛ ናህርን ክርክርን ዝመልኦ ነበረ። ልኡኻን ጳጳስ ሮማ ቅድሚ ሎሚ ዝነበርም ሊቀ መንበርነት ተኸልኡ፣ መልእኽቲ ር-ሊ- ጳጳሳት ልዩን ከይንበብ ተኸልከለ። ልዩን ከኣ ነዚ ካልኣይ ጉባኤ ኤፌሶን “ጉባኤ ሰረቕቲ” ብማለት ወገዙዎ። ካብዚ ንደሓር ኣብ መንጎ ሮማን እስክንድርያን ዘይምርድዳእ፣ ዘይምቅዳው ተፈጥረ። ክርክር ኣብ መንጎ ምሁራንን ዓበይትን ከይተርፍ ከዓ ናይ ሃይማኖት ፍልጠት ኣብ ዘይነበርም ነገ ሥታትን ተራ ምእመናንን ሓለፈ፣ ወወገንካ ፈሊኻ ገልጠምጠም ኮነ፤ ብቐለሉ ኪረዳድኡሉ ዝኸእሉ ዚነበሩ ነገራት ህድኣትን ሮግኣትን ብምስኣን ብዙሕ ምጉ ህሃይ ተፈጥረ።

ኣብ ቁስጥንጢንያ ንግሥቲ ፑልከርያ ምስ መርቅያኖስ ሰብኣያ ካብ ሓዋ ቲወዶስዮስ ዙፋን ወረሳ ነበረት፡ም ቦቲ ኣብ መንጎ ክርስትና ዝተፈጥረ ግጭት ብዙሕ ጉህያ ነበረት። ስለዚ ከዓ ምስ ልዩን ብመልእኽቲ ተራኺባ ጉባኤ ኣወ ጀት። ንመጀመርያ ጉባኤ ኣብ ኒቅያ ኪግበር ተሓስበ፣ መርቅያኖስ ግን ንኣቡናት ምሕላው ምእንቲ ኪጥዕሞ ኣብ ገምገም ቀላይ እትርከብ ከተማ ኬልቀዶን መረጸ። ብ፩ ጥቅምቲ ፬፻፶፩ ዓ-ም- ከዓ ጉባኤ ብዓቢ ዓጀብ ተኸፍተ። ሽዱሽተ ሚእቲ ኣቡናት ተሳተፉዎ ይበሃል። ቅድሚኡ ካብ ዝተገብረ ጉባኤታት ብብዙሓ ተሳተ ፍቲ ዚዓበዩ ነበረ።

ዳርጋ ዙላቶም ኣቡናት ኣብ ሀገረ ስብከታት ምሥራቕ (ኣንጾኪያ፣ ቁስጥን ጢንያ፣ እስክንድርያ) ኢዮም ዝነበሩ፣ ከምቲ ልሙድ ግን ናይ ልዩን ልኡኻት ብሊቕ መንበርነት መርሕዎ። ኣብቲ ጉባኤ እታ ኣብ ፪ይ ጉባኤ ኤፌሶን ከይትን በብ ዝተኸልከለት ናይ ሮማ ትምህርቲ ዝሓዘት መልእኽቲ ተነበተ። ኣበው ከዓ ብፅልልታን ብጣቕዒትን ተቐበለዋ። “ጴጥሮስ ብኣፍ ልዩን ተዛሪቡ” በሉ። ክርክር ኣይተረፈን፤ ኣብ መወዳእታ ግን ኣብ ክርስቶስ “ክልተ ባህርይን ሓደ ኣካልን” ኣሎ ዚብል ወገን ተዓወተ። ናይ ዲዮስቆሮስ ባህሊ ግን “ሓደ ባህርይ፣ ሓደ ኣካል” ዚብል ነበረ፣ በዚ ከዓ ሞኖፍሲዝም (ካብ ግሪኽ ሞኖስ = ሓደ፣ ፈሊዝ = ባሕርይ፣ ሓደ ባሕርይ) ተባህለ።

ነዚ ኣብ ክርስትና ዝተረኸበ ዚጉሂ ግጭት ካብቲ ሽዑ ዝነበረ ዙንታት ኣየር ፍንትት ኢልካ እንኪትፈርዶ እዚ ዙሉ ናህሪ፣ እዚ ዙሉ ታዕታዕ ኣድላዬ ኣይመስልን፤ ብመጀመርያ ኣብ መንጎ ክልቲኡ ባህልታት ናይ ኣዘራርባ ድኣምበር ናይ ትምህርቲ ትሕዝቶ ፍልልይ ዘሎ ኣይመስልን። እዚ ዙሉ ጠንቂ ዘምጽኦ

ከዓ “ባሕርይ፡ ነቸር፡ ፊዚስ”፡ “አካል፡ ፐርሶን፡ ኢፓስታዚስ” ብዚብል ምስ ጢሩ ረቂቕን ፍልስፍናዊ ዝኾነን ቃላት ብምጥቃም ኢዩ ዝመጸ። ኣበው ኣብቲ ወንጌል ዝህበና መግለጺ ጥራሕ ተመርኩሶም እንተዚኾነ እዚ ነሉ ፍልልይ ኣይ ምተጀመረን ነበረ ኢልና ንግምት፡ ኣብ ናይ ሃይማኖት ክርክር ናይ ነገሥታት ሻርነት ከም እኒ ተአዲሰና ወይ ከም እኒ ፑልኮርያ ሸሻራኻ ሒዝኻ ጣልቃ ምእ ታው ነቲ ጉባኤታት ብርግኣትን ብህድኣትን ብቅነዕ መንፈስን ንክይካየድ ተጽዕኖ ጌሩ ኢዩ፤ ንፍልልይ ሓጊዙ ኢዩ።

እዚ ከዓ ኣበው ኣብ ክንዲ ኣብ ሓይሊ ኣምላኽን ኣብ መሪሕነት መንፈስ ቅዱስን ጥራሕ ዚእመኑ ኣብ ዋልታ ነገሥታት ኪእመኑ ስለዝተረኽቡ ኢዩ። ኣብቲ ኣምላኽ ብምሕረቱ ዝሃበና፡ ጸጋ ድሕነት ምስጢርክ በዓል ንኡስ ዓቕሚ ዝኾነ ኣእምሮ ወድሰብ እንታይ እክራኽሮ? እንታይ ኣጫበጦ? ኣሚን ኢልካ ብኣምላኽ ዝተገብረልካ ጉንዖ ምቕባል ጥራሕዮ ኣይምእኽለን? በዝን ክንድዝን ዚኣክል ከዓ ሓድነት ክርስትና ጠፊኡ ይርከብ። እቱ ሻቡ ዝተገብረ ኣነሃሃር ክሳብ ጊዜና ጨናፍሩ ገቲሩ ይርከብ።

፫ - ሓድነትን ብዝሕን ኣብ ክርስትና።

ኣብ መጀመርታ ኣብ ሃገሩ ዝቆማ ዝነበራ ማኅበራት ክርስትያን መልክዐን ሓደ ነበረ፤ እናሓለፈ ብዝመጸ ግን ሕዝቡ ክርስትያን እምብሃ ስለዝበዝሑ፡ ነናይ ሕዝቡ ጠባይ፡ ነናይ ወገኑ ባህልታት፡ ነናይ ዓሌቱ ልምድታትን ቋንቋታትን ዝተፈላለዩ ኮነ፤ ሽሕጓ ሓደ ሃይማኖት፡ ሓደ እምነት እንተኾነ። ከማኡውን ፖለ ቲካዊ ኮነታት መንግሥቲ ጥርኑፍን ዝተሰሰሰረን ኣብ ዝነበረሉ ጊዜ ንሓድነት ክርስትና ብዙሕ ሓጊዙ ኢዩ፤ ኩነታት ዙፋን እናተፈንጨለ ብዝመጸሉ ግን ንሓድነት ክርስትና ዕንቅፋት ኮነ፤ ኣብ ልዕሊ ክርስትና ምንጽልላው ኣርአዩ። ኣብ መንጎ ክርስትና ኣውራ ፍልልይ ዘምጽእ ግን በብዓይነቱ ናይ ሃይማኖት ክርክራት ኢዩ። ኣብ መንጎ ምሥራቓውያንን ምዕራባውያንን ኣሕዛብ ግን መሠ ረታዊ ናይ ጠባይ ፍልልይ ከይሃለወ ኣይተርፍን። ምሥራቓውያን ብተመስጦ (ኣስተንትና ኣምላኽ)፡ ብክርክር፡ ብምጉት፡ ብብልሒ ዘረባ ብሉጻት ኢዮም። ምዕራባውያን ግን ኣብ ህድኣት፡ ኣብ ገርህነት ዝዘንብሉ ኢዮም፡ ከምኡውን ፈተውቲ ሥራሕ ኢዮም። እዚታትን ካልእ ነዚ ዝመስል ናይ ጠባይ ፍልልይን፤ ንፍልልይ ክርስትና ብቐጥታኳ እንተዘይኮነ ብተዘዋዋሪ መገዲ ኪድግፍ ተረኽቦ። ነፍሲወከፍ ሰበኻ (ብመንፈሳዊ ምምሕዳር ዝተሸለለ ቦታ)፡ ነፍሲወከፍ ፓትሪያርክ ናቱ ፍሉይ ኣገባብ ኪሕዝ ጀመረ። ኣብ ቤተ ክርስትያን ዚካየድ ሥርዓተ ኣምልኾ (ሊጡርጊያ)፡ ኣብ ምምሕዳር ቤተ ክርስትያን፡ ኣብ ኣጽዋማት ብመሠረቱ እኳ ፍልልይ እንተዘይነበሮ ናይ ቋንቋ፡ ናይ ጠባይ፡ ናይ ልምዲ ፍልልይ ስለዝተ ወሰኸ ሕዝብ ክርስትያን ኣብ ፍልልይ ኣድሃቦ። ኣብ ምሥራቕ ሠለስተ ዓበይቲ መንበረ ፓትሪያርካት ነበራ፤ እዚኣተን ከዓ ፩) እስክንድርያ፡ ፪) ኣንጾኪያ፡ ፫) ቁስ ጥንጢንያ ኢያተን።

፩- መንበረ እስክንድርያ ኣብ ግብጺ (ምስራ) እትርከብ እስክንድር ዓቢይ ኣብ ዝመሥረታ ከተማ እያ ዝነበረት። ማርቆስ ወንጌላዊ ዝሰበኸላ ከተማ ኢያ።

ሰለዘ. ኢያ እውን መንበረ-ማርቆስ ተባሂላ እትጽዋሪ፡ ዓባይ ወደብ (መዕረፍ ባቡር ቀላይ) ብምዃና ዓዲ ሃብትን ዓዲ ትምህርትን ነበረት። ዓዲ እኒ አረጀን ሊቅ፡ ቀሌመንጦስ ዝተባህሉ ምዑራን ክርስትያን፡ መንበር እኒ ማቴዎስ፡ ቄርሎስ ዝተባህሉ ዓብይቲ ጸድቃን ፓትሪያርክታት ኢያ። አብዚ ዓዲ'ዚ ሃይማኖት ተባዕን ጽኑዕን ኢዩ ዝነበረ። ናይዛ ከተማዚኣ ፓትሪያርክ ከዓ፡ ንናይ ሊብያን፡ ፐንታ ፖሊን፡ ኢትዮጵያን አብያተ ክርስትያን መራሒ ኢዩ ዝነበረ። ሰለዘ ገለ ፻ አቡናት አቢሎም አብ ትሕቲ ሥልጣን ከምዝነበሩ ይዝከር።

ዪ) መንበረ አንጾኪያ፡ ደድሕሪ ኢየሩሳሌም ክርስትና ዝተቐበለት ዓባይ ከተማ አንጾኪያ ኢያ። ንገለ ቁሩብ እዋን ናይ ሊቀ ሓዋርያት ጴጥሮስ መንበር ኔራ ኢያ። ቅ- ጳውሎስ'ውን አብዚኣ ኢዩ ንስብከት ዝተሰናደወ፤ በዓል ቅ- ኢግናጽዮስ ሰማዕት ዝአመሰሉ ዓብይቲ ጸድቃን ዘፍረየት ከተማ ኢያ። ናይ አን ጾኪያ ፓትሪያርክ ንናይ መስጴጣምያ፡ ዓዲ ዓረብ፡ ፊንቅያ፡ ኪልቅያ አብያተ ክርስ ቲያን መራሒ ኢዩ ዚነበረ።

ዪ) መንበረ ቁስጥንጥንያ፡ ንጉሥ ቁስጥንጢኖስ ዝመሥረታ አብ ቱርክ እትርከብ ከተማ ኢያ። “ሓዳስ ሮማ” ተባሂላውን ትጽዋዕ ኢያ። ናይዛ ከተማዚኣ ፓትሪያርክ፡ ካብ ነገሥታት ብዙሕ ናይ ሞራልን ናይ ገንዘብን ሓገዝ ሰለዝነበሮ፡ ብቁሩብ ዓመታት ብዙሕ መዓርግን ክእለትን ዓቲሩ ተረሽቦ። ብ፫፻፹፩ ዓ- ም- አብ መንጎ ጎረባብቱ ዝነበሩ አቡናት ናይ ክብሪ ቀዳምነት ረኺቡስ ናይ ምምሕዳር ሥልጣን'ውን ጨቢጡ ይርከብ። እኒ ቅ- ባስልዮስ ዝተማህሩላ፡ እኒ ዮሐንስ አፈወርቅን እኒ ቅ- ጎርጎርዮስ ዘኑሲስ ዝሰበኹላ መንበር ኢያ። እንተኾነ ምስ ሥልጣን መንግሥቲ እምብዛ ሰለዝተቐረበት ዕድላ ምስቲ ተለዋዋጢ ዝኾነ ዕድል መንግሥቲ ሮማ እናተገላበጠ ብዙሕ ዕግርግር ረኺባ ኢያ።

በዚ ጊዜና አብዘን ዝበልናየን ሠለስተ መንበረ ፓትሪያርክነት ሃይማኖት እስልምና ብብዝሒ ይርከቦን። እቲ ናይ ቀደም ውዕውዕ ክርስትና፡ ዳርጋ ናይ ዛንታ ነገር ኮይኑ ተረፋ ኢዩ። ብወገን ምዕራብ ግን ዙሉ ክርስትና አብ መንበረ ሮሜ ወይ መንበረ ጴጥሮስ ተጠርኒፋ ንረሽቦ። ሮማ ሽሕኳ ናይዚ አብ ምሥራቕ ክርስትና ዝገጠመ ናይ ሃይማኖት ክርክራት ወረ እንተነበራ ንርእሳ ግን ደልዲላ ናህርን ክርክርን ብዘይብሉ አገባብ ትካየድ ነበረት። ሽሕኳ ከም እኒ ሚላኖ ዝአ መሰላ ዓብይቲ ከተማታት'ውን ንገለ እዋን ካብ መንበረ ሮሜ ዝተፈልያ እንተመሰላ አብ ምዕራባዊ ዓለም ክርስትና ከይተመቓቐለ ጸንሐ። ብወገን ወራር፡ ውግእ ብዙሕ ሥቓይኳ እንተአምጽአ ሃይማኖት ደልደለ ደአምበር አይደሽመን።

እዚ አብ ክርስትና ዝረአናዮ ፍልልይ ዝጽላእ አይኮነን፡ መሠረት ሃይማኖት ሓደ እንክሎ፡ እምነት ክርስትና ዘይፈላለ እንከሎ፡ ምስ ናይ ቦታን፡ ጊዜን፡ ባህልን አሰማሚዕካ ምኽኣሉ መሃብተሚኦ፡ መጸበቂኦ ደአምበር ከም ፍልልይ ኪቀጽር አይግባእን። ካብ ሓደ ጫፍ ዓለም ናብቲ ሓደ ጫፍ ዓለም ተዘርጊሑ ዘሎ ክርስትና፡ ዙሉም ኣሕዛብ ዓለም ሓቀፋ ዘሎ ክርስትና ብመሠረቱ ሓደን ማዕ ረን እንክሎ፡ ብሓድሓደ ሠር ዘይትንክፍ ነገራት እንተተፈላለየ፡ ተፈላሊዩ ኪበ ሃል አይግባእን፤ ሰለዚ ከዓ ንኣብነት አብ መንጎ ክርስትያን ዘሎ ዝተፈላለየ ኦቄ ጸጽራ ዓመት፡ ልምዲ በዓላት፡ ልምዲ አጽዋማት፡ ሥርዓተ አምልኽ (ሊጡርጊያ)

ማለት አብ ቤተ ክርስቲያን ዝፍጸም ጸሎታት ወዘተ ከም መፈላለዪ ኣይቁጸርን ኢዩ። ሕዝበ ክርስቲያን ተኻሊዮምን መሥራቲኦምን ሓደ ክርስቲስ ስለዝኾነ ኣሕዋት ኢዮም። ዝተፈላለዩ ኣሕዛብ ብምዃናም ከዓ ብሰንኪ ክርስቲና ባህሎም፣ ልማዶም ከይገደፉ ይካዩዱ። ናይ ትምህርቲ ፍልልይን እንተሉ፣ ብትዕግሥትን፣ ብርድኢትን፣ ብምምያጥን ዘይፍታሕ ኣይኮነን። ጐይታና ኢየሱስ ክርስቲስ ሓደራ ዝበለና ፍቕሪ እንተሓዘና እዚ ፍቕሪ'ዚ ኪፈትሖ ዘይክእል ሽግርን ፍልልይን ከምዘየሉ እሙን ነገር ኢዩ።

ምዕራፍ ፲፭

ምጽኣት እስልምና

፩- ነቢይ መሓመድ፡

ነቢይ መሓመድ ብጃጀጅ ዓ-ም- ኣቢሉ ካብ ዓሌት ቁራይሽ፣ ካብ ቤት ሕሽም፣ ኣብ ከባቢ መካ ተወልደ። ምሉእ ስሙ “ኣቡልቃስም መሓመድ ኢብን ዓብዱላህ ኢብን አልሙጣልብ ኢብን ሓሰሂም” ኢዩ። ጌና ኣብ ከርሚ ኣዲኡ እንከሉ ኣቦኡ ዓብደላ ሞተ፣ ኣዲኡ ከዓ ጌና ወዲ ሽዱሽተ ዓመት ከሉ ስለ ዝሞተት ብዝኸትምና ቅድም እንዳ ኣባሓንኡ ደሓር ከዓ እንዳ ኣቡጣልብ ዝተባህለ ዘመዱ ተቐመጠ። ኣጸቢቑ ምስ ኃበዘ ግን ከጂጃ ምስ ዝተባህለት መበለት ከም ሠራሕተይና ኮይኑ ተጸጊዑ ተቐመጠ። ከጂጃ ንመሓመድ ብቑንዕናኡን፣ ብመንፈ ዓቲን፣ ብስለት ሥራሑን ብዙሕ ኣደነቐቶ። ሽሕንኳ ብዕድሜ ኣጸቢቑ ትዓብዮ እንተነበረት ተመርዓወቶ፣ ኣዚዩ ስምምዕን ምርድዳእን ዝመልኦ፣ ውላድ ዘለዎ ሕጉስ ሥድራቤት ደማ መሥረቱ።

ነቢይ መሓመድ ኣብ ዝተወልደሉ እዋን ዓዲ ዓረብ ሃብታም ሃገር ነበረ፣ ምሽንያቱ ከዓ መንግሥቲ ቁስጥንጥንያን መንግሥቲ ፋርስን (ኢራን) ስለዝተፋጠጡ፣ ካብ ዓዲ ህንዲ፣ ካብ ርሑቕ ምሥራቕ (ፋር ኢስት) ብቁስጥንጥንያን ኣቢሉ ንኤውሮጳ ዝሓልፍ ዝነበረ ንግድ፣ ብመንገዱ ዓዲ ዓረብ ኪሓልፍ ግዲ ኮነ፤ ናይ ህንዲ ዓለባ፣ ናይ የመን ዕጣንን ቅመማትን፣ ካብ ፋርስ (ኢራን) ኣር ሒቐ፣ ተፃሊሉ ብዓዲ ዓረብ ኣቢሉ ንደማስቆ ይኣቱ ነበረ። ስለዚ በዚ ሓድሽ ዝነትዐ ንግድ ኣውራ ደቂ ከተማ መካ ሃብተሙ። ከምኡ'ውን ኢታ ከተማ ናይ ካዓባ ቤተ ጸሎት ምቕማጥ ሥፍራ ስለዝነበረት ዙላቶም ኣዕራብ ንኪሰግዱ ይመዳ ነበሩ'ም መካ ማእከል ኮይና ተረኽበት።

እንተኾነ እዚ ዝተኻዕወ ሓዲስ ሃብትን ንብረት ከተማን፣ ሓድሽ ግድላት ከዓ ኣምጽኦ፣ ናይ ሃብቲ ስስዐን ምቕድዳምን ነቲ ዝነበረ ሕውነትን፣ ምትሕግጋዝን ኣጥፊኡ፣ ንብዙሓት ኣብ ብልሽዊ ናብራ ኣውደቆም። ሃብታማት ነንሓድሕዶም ተጣሚርም ንሓድሕዶም እናተፃላለሱ ካብቲ ዙሉ ሺሻይ ካልኣት ከይሰተፉም

ጸፃሩ = ነቢይ መሐመድ መስተውዓልን አስተንታንን ስለዝነበረ፡ እዚ ጊዜ ምዃኑ ቀልጢፉ ተረድኦ = ጸጸኒሑ ኣብ ጸምጸም በረኻ ብሒቱ ይጽልን ይሓሰብን ነበረ = ከምዚ እንኪገብር ከዓ ብጀጀ፤ ዓ-ም- ነቢይ መሐመድ ሓደ ራእይ ተራእዮ (ቁርዓን ፱፣ ፩-፲፰)፡ ገብርኤል መልአኽ ቃል ኣምላኽ ገለጸሉ፡ ሓድሓደ ቃላት ንኪደግም እውን ትእዛዝ ተቐበለ (ቁርዓን ፱፣ ፩-፭) = በዚ ራእይ'ዚ መሐመድ ብውሽጢ ተሸበረ፡ ፈርሐ፡ በዓልቲ ቤቱ ከጃጃ ግን ኣምላኽ ከምዝተንከፎ ተረዲላ ብዙሕ ደገፈቶ =

ብጀጀ፤ ዓ-ም- ነቢይ መሐመድ ነዕሩኹቲን ንገለ ሓደት ሰባትን ኪሰብኽ ጀመረ፡ እውራ ዘተኩረለን ነጥብታተ ኮዓ ከምዚ ዚሰዕባ ኢያተን፤ “ኣምላኽ (ኣላህ) ከሃሌ ኩሉ፡ ፈጣሪ ዓለም ኢዩ፡ ንኩሉም ፍጥረቱ ከዓ ብመዓልቲ ትንሣኤ ኣብ ቅድሚኡ ጌሩ ኪፈርዶም ኢዩ = እንተኾነ ኣምላኽ ኣብ ፍርዱ ቅኑዕኳ እንተኾነ መሓርን ርሕሩሕን ኢዩ፤ ኩላቶም ደቂ ሰብ ከዓ ነዚ ኣምላኽ ዝገብረሎም ፍቕርን በረኽትን ብእምነትን፡ ብጸሎትን ኪምልሹሉ ይግባእ = ብዘይካታ ሓንቲ ናይ ከንባ ቤተ ጸሎት ከስ ካልእ ዙሉ ናይ ጣዖታት ኣብያተ ጸሎት ኪፈርስ ይግባእ” = ኣብ መጀመርታኡ ነቢይ መሐመድ እቲ ስብከቱ ነቲ ናይ እኒ ኣብርሃም፡ ሙሴ፡ ኢየሱስ መቐጽልታ ድኣምበር ከም ሓዲስ እምነት ጌሩ ዚዛረብ ዝነበረ ኣይመስልን =

፪- ሕጂራ ን መዲና ፡

ናይ ነቢይ መሐመድ ሰዓብትን ሰማዕትን እናበዘሑ ብዝኸዱ፡ እቶም ሃብታማት መካ ኣብ መጀመርታ ብንዕቀትን ምልጋጽን ተቓወምዎ = ጸኒሖም ግን ኣብ ግሉጽ ምስዳድ ሓለፉ = ነቢይ መሐመድ ነቶም ኣዝዮም መቐርቡ ዝኾኑ ቤተ ሰቡን ሰዓብቲን ንኪዕቁቡ ንኪትዮጽዮ ለኣኹም፤ ክርስትያን ነገሥታት ኢትዮጵያ ከዓ ብጽቡቕ ተቐቢሎም አዕቂብዎም = በዚ ከዓ ነቢይ መሐመድ ከየመስ ገን ኣይሓለፈን = ንርእሱ ግን ኣብ ጣይፋ እተባህለት ጥቓ መካ ዘላ ዓዲ ተሓቢኡ ተቐመጠ = ጸኒሖ ግን ምስ ገሊኦም ዓበይቲ ተሰማሚዑ፡ ንመካ ተመሊሱ ተቐመጠ = ብጀጀ፤ ዓ-ም ኮዓ ኣብ መካ ነቢይ መሐመድ ዓቢይ ዕድል ረኸበ = ንግደት ኢሎም ዝመጹ ተቐማጦ ከተማ መዲና፡ ብስብከቱ ተደኒቆም ኣብ ዓዶም ብዝነበረ ናይ ነንሐድሕድካ ውግእ ብምንጎንጎነት ኪዓርቆም ለመኑዎ፡ ከም ሓደ ዓቢይ ነቢይ ኪቐበልዎ ድማ ቃል አተዉሉ = ኪእዘዝዎ ካብ ጌጋታቶም ኪእረሙ ተስፋ ሃብዎ =

ደቂ መካ ናይ ነቢይ መሐመድ እንቅስቃሴ ርእዮም ኪቐትልዎ ደለዩ፤ እንተኾነ ብ፲፮ ሐምሌ ፪፻፳፪ ዓ-ም መሊቐ ንመዲና ሃደመ = እዚ ዕለት'ዚ ብእስልምና ዓቢይ ዕለት ኢዩ፤ ናይ እስልምና መራሕ ዕለት፡ ኣቁጽጽራ ዘመን ካብ ሕጂራ (ህድማ ናብ መዲና) ኢዩ ሓደ ኢሉ ኪቁጽር ዚጀምር = መዲና አስታት ፫፻ ኪሜ ካብ መካ እትርሕቐ ከተማ ኢያ፤ ብዙሓት ኣይሁዳውያን ዝቐመጡላ ስለዝነበረት፡ ነቢይ መሐመድ ዝሰብኩ ዝነበረ ቃላት ነቲ ናይ ሙሴ ቃላት ይመስልኩ እንተነበረ ከም ነቢይ ኪቐበሉዎ ኣይደልዩን ነበሩ = መሐመድ ብጀጀ፤ ዓ-ም ዓል ኣቡባከር ኣእተወም ንዓሉ ፋጥማ ከዓ ንዓሊ ሃዕ = ከምዚ ኢሉ ከዓ ምስ ዓበይቲ እታ ዓዲ ብዝምድና ተኣሳሰረ =

ደቂ መካ ግን ጌና አይዓረፉን ነበሩ፤ ጸጸኒሖም ወተሃደራት እናለአኸን መሐመድ ውግእ ይገጥምም ነበሩ፤ ግን ተሳዒሮም ይምለሱ ነበሩ። አብ መወዳ እታ ከዓ ብመጋቢት ፪፻፳፱ ዓ.ም ካብ ጋዛ ንመካ ብዙሓት አግማል ዝጸዓኑ ኪሓ ልፉ ከለዉ መሐመድ እስታት ፫፻ ዝኾኑ ወተሃደራት ሓዙ ከተሮም። ካብ መካ ከዓ ኪረድእዎም ብዙሓት መጹ፤ እንተኾነ ዓወት ናይ መሐመድ ኮነ። ነዚ ዓወት እዚ ንምዝካር ነቢይ መሐመድ ናይ ራማዳን ጾም ወሰነ። ብመጋቢት ፪፻፳፰ ዓ.ም መሐመድ ንመካ ኪሳለም ፩ሽሕን ፭፻ ወተሃደራት ሓዙ ተበገሰ፤ ደቂ መካ ከሎ ጌና ፈሪሖም ንተዓረቕ በልዎ። ተዓሪቕም ድማ ንከዓባ ካብ ጣዖታት አጽርዮም፤ ነታ አምላኽ ነብርሃም ዝሃቦ ጸዕዳ እምኒ፡ (ሎሚ ብናይቶም ዚሳለምዎ ሰባት ኃጢአት ጸሊማ ዘላ) ጥራሕ ገደፉ።

ካብዚ ንደሓር ነቢይ መሐመድ፡ ተጸራርዖን ሓይልታት እናበታተነ፡ ንም ልእቲ ዓዲ ዓረብ አብ ቁጽጽሩ አእተዋ። ብ፪፻፴፪ ዓ.ም- እንደገና ንመካ ንግደት ፈጸመ፤ ኪምለስ ከሎ ግን ጥዕና ይወሓዶ ስለዝነበረ ንኣቡበከር ጸሎት ኪመ ርሕ (ተኸታሊኡ ኪኸውን) ሓደራ ኢሎ ዓረፈ።

፫. እምነት እስልምና፡

እምነት እስልምና ብሓጺሩ ከምዚ ኢዩ። ብቀዳምነት “ብዘይካ እቲ ሓደ አምላኽ (አላህ) ካልእ አምላኽ የልቦን፤ መሐመድ ኮዓ ናቱ ነቢይ ኢዩ።” ቀጺ ሎም ንአምላኽ ዚመስግኑን ገሊኦም ከዓ ዙፋኑ ዝሸከሙ መላእኸቲ ኣለዉ፤ ናቱ መልእኸተይናታት ኢያቶም፤ ንኣመንቲ ከዓ፡ ተጻይ ዘይኣመንቲ አብ ዝገብርዎ ውግእ ደገፍቶም ኢዮም፤ ገሊኦም ካብዞም መላእኸቲ ናይ ደቂ-ሰብ ሓለውቲ ኢያቶም። አምላኽ (አላህ) ንዓለም ብሸዱሸተ መዓልቲ ፈጠሮ፤ ንኣዳም ድማ ኣብ ገነት አቐመጦ፤ ሠይጣን ምስ ፈተኖ ግን ተጋጊዶ ወደቐ። አምላኽ ከምቲ ነብርሃም፡ ንሙሴ፡ ንኢየሱስ ዝተዛረቦም፡ ንነቢይ መሐመድ’ውን ተገሊጹሎ ኢዩ።”

እስልምና አብ ሓሙሽተ ነገራት ዝጸንፀ ኢዩ።

- ፩- ሓደ አምላኽ (አላህ) ጥራሕ ኢዩ፤ መሐመድ ከዓ ነቢይ ኢዩ።
- ፪- ጸሎት
- ፫- ገስሑንን ንድኻን ምምጽዋተ
- ፬- ንግደት ንከተማ መካ
- ፭- ናይ ራማዳን ጾም።

፩ - ምስልምናን ክርስትናን :

አላህ ንነቢይ መሓመድ ዝሂበ መጽሓፍ ቁርዓን ይበሃል ። ኣብ ቁርዓን ወለስተ ምዕራፍ (ሱራ) ብፍላይ ብዛዕባ ኢየሱስ ተጽሒፉ ይጽንሓና ። ኣብ ሱራ ፫ : ፮ : ፲፬ ። ብተዘዋዋሪ ወይ ብአምሳልነት ግን ኣብ ፲፭ ምዕራፋት (ሱራቲ) ይዛረብ ኢዩ ። ቁርዓን ንኢየሱስ “አል መሲሕ ወይ ድማ ዒሣ ብኑ ማርያም” ብዚብል ቃላት ኢዩ ዚሰምዮ ። እዚ ከዓ ልክዕ ከምቲ ክርስትያን እንህቦ ስም ኢዩ ።

ኣብ ቁርዓን ተገሊጹ ዝጽንሓና ክርስቶስ ግን ንቢይ ደኣ እምበር ፈጹሙ ኣምላኽ ኣይኮነን ፡ “ኣምላኽ ሓዲ ጥራሕ ኢዩ ፡ መኻፍልቲ (ሸሪኽ) ከዓ የብሉን” ካብ ካልኣት ንቢያት ግን ኣዝዩ ዝለዓለ ኢዩ ። ካብ ሓንቲ ማርያም ዝሰማ ድንግል ብዘይ ግብረ-ሥጋ ከም ኦተወልደ ኣብ ቁርዓን እሙንን ግሉጽን ግሁድን ኢዩ ። ኢየሱስ ንደቂ መካን ንኣይሁዳውያንን ኣብነት ኪኸውን ዝተላእከ “ነቢይ” ኢዩ ። (ሱራ ፱፫ : ፶፯) ፡ ንሱ ናይ ኣምላኽ ሕያዋይ ኣገልጋሊ ኢዩ” (ሱራ ፮ : ፲፭) ፡ ኣቦ ዘይብሉ ስለዝኾነ ንኣዳም ዝመስል ኢዩ” (ሱራ ፫ : ፶፱) ። ንካልኣት ንቢያት ዘይተዋህበ ንኢየሱስ ጥራሕ ዚወሃባ ክልተ መጽዋዕታ ኣለዋ ። ኣብ ሱራ ፫ : ፴፱-፵፱ ኢየሱስ “ቀሊማ ምን ኣላህ” — “ቃል ኣምላኽ” ተባሂሉ ይጽዋዕ ። ኣብ ሱራ ፫ : ፵፯-፶፱ ፡ ፲፬ : ፴፮ ከዓ “ኣብ ከርሢ ድንግል ተዘራኡ ዝተጸንሰን ካብኣ ዝተወልደን ቃል ኣምላኽ” ተባሂሉ ይጽዋዕ (ኣብ ሱራ ፩ : ፲፭፩) ።

ቅድሚ ልደት ክርስቶስ ዮሐንስ ዝተባህለ ካብ ሓንቲ መኻን ሰበይትን ካብ ኣቦኡ ዘካርያስ ካህንን ከምዝተወልደ ኣብ እስልምና እሙን ኢዩ (ሱራ ፲፬ : ፩-፲፭ ፡ ፫ : ፴፰-፵፩) ። “ኢየሱስ ወንጌል ዝተባህለ መጽሓፍ ኣብ ሰማይ ተቐቢሉ ኣዩ” (ሱራ- ፭ : ፻፲ : ፶፯ : ፳፯) ፡ ኣብ ሕይወቲ ብዙሕ ተአምራት ገበረ ። ዕዉር ኣሕወዮ ፡ ለምጸም ከዓ ኣንጽሖ ፡ ሓዋርያት መረጸ ፡ ንሳቶም ብዝሓተተዎ ካብ ሰማይ መኣዲ መግቢ ኣሰናደወሎም (ሱራ- ፭ : ፻፲፱-፻፲፭) ። ጭቃ ረጋቢት ወሪሖ ትንፋስ ሂቡ የንፍረን ነበረ ፡ ሙታን ከተንሥእ ክእለት ከምዝኸበሮ ኣብ ቁርዓን ግሉጽ ኢዩ (ሱራ ፫ : ፴፭) ። እዚ ኹሉ ደንቂ እናወረሐ ግን ነቶም ሰብ ተሪር ልቢ ዝኾኑ ሕዝብ-እስራኤል ኪመልሶም ኣይከኣለን ።

ኢየሱስ ሞይቲዶ ኣይሞተን ? እዚ ኣብ ቁርዓን ብሩህ ኣይመስልን ። ኣብ ብዙሕ ሱራታት ከምዝሞተ ግሉጽ ይመስል ። ሓድሓደ ታሪኽ ግን ኣይሁዳውያን ኪቐትልዎ ደኣ ፈቲኖም እምበር ኣይቀተልዎን ይብል ። ዝሰቐልዎ መሲልዎም ፡ ግን ኣምላኽ ስለ ዝሓለምስ ኣምላሉ ደኣ’ምበር ኣይረኽብዎን ።

ነቢይ መሓመድ ምስ ክርስትና ዝነበሮ ርክብ ግሉጽ ነበረ ። “ኣውራ ናብ ኣመንቲ (እስላም) ዝቐረቡ እቶም ክርስትያን ዚበሃሉ ኢዮም ፡ እዚ ከዓ ካህናት ፡ ፈለስቲ ስለዘለዉዎምን ዕቡያት ስለዘይኮኑን ኢዮም” (ሱራ ፲፱) ። ንቢይ መሓመድ ንክርስትያን ናይ መንፈስ ተግባራቶም ንኬካየድሉ ካብቲ መስጊድ ሓደ ወገን ሂቡዎም ነበረ ፡ ዚብል ታሪኽ’ውን ኣሎ ። ኣብ መንጎ ኣስላምን ክርስትያንን ብናይ እምነት ትምህርቲ ኣሰሓሓብ ጸጺሖ ዝመጸ ጋሻ ነገር ኢዩ ንምባል የድፍር ኢዩ ። ኣስላም ሓደ ኣምላኽ (ኣላህ) እሞ ኣቲ ኣምላኽ ኣብርሃምን ይስሓቕን ያዕቆብን” ከምዘምልኹ ግሁድ ኢዩ ፡ ክርስቲያንከ ነየናይ ኣምላኽ ድዮም ዚምልኹ ።